

82. szám
2013.

EX

Symposium
irodalom művészet filozófia reflexió

EXJUGÓ

LEXIKON

Magyar Tudományos Akadémia – Magyar Kultúra Magyar Akadémiai Társasága

ADY: A HALÁL: PIRKADAT

A szerbek régi kalendáriuma szerint 1903. május 29-re néző éjszakát követő kakasszóra: véres puccs áldozata lett uralkodójuk, Őfelsége I. Aleksandar Obrenović és felesége: Draga Mašin. A puccsot vegyesen hajtották végre mind politikusok, mind katonatisztek. Európa borzongott, hosszan elcsámcsogott a történeteken, a szerbek pedig azzal védték magukat, hogy hány meg hány szörnyű királygyilkosság történt másutt is, amióta világ a világ. Igazából Draga Mašin brutális sorsán akadt fönn többnyire mindenki. Mert rossz volt hallani, hogy a tizedik golyó után is életjeleket mutatott, hát még azt, aminek híre kelt. Hogy a merénylők közül páran – még úgy halálos agóniája közepette – megerőszakolták, és hogy ezen példátlan orgia közben lekanyarított, szép, de meddő melléit külön hajították utána az ablakon. Egyik legnagyobb magyar költő géniuszunk, Ady Endre, akitől egyáltalán nem állt távol a publicisztika, és aki amúgy, lírai alkatként, örökké a legmélyebb kétségbeesés és a legfelpörgőbb önteltség végpontjai között mozgott, jegyezte le ezzel kapcsolatban: „Most már nem mosolyog senki a híreken, mik Belgrádból jönnek. Az operett-ország rettenetes drámát játszott el a mai napon. Ilyen véres, ilyen szörnyű esetet keveset jegyzett föl a história. Soha család, pláne uralkodócsalád fölött ilyen fekete végzet még tort nem ült. (...) Egyelőre beláthatatlan, hogy mi fog történni.

Gavrilo Princip Brüsszelben

Lehet, hogy lángba borul az egész (→*Balkán*), s egy rettenetes világháború első vérmocsara gőzölög most Belgrádban. Mindenképpen egész világra szóló veszedelmet jelent a mai belgrádi szörnyű esemény. Aki a Balkánt, ezt a csodálatos félbarbár világot csak valamenynyire is ismerte, szinte órányi pontossággal megjósolhatta a szörnyűséget.” – Megj. csupán annyi az „operett-ország”-gal kapcs.: nehéz nem gondolni arra, hogy mindez Huszka Jenő és Fedák Sári birodalmában került papírra, ahol *Bob herceg* uralkodott épp, illetve a *Mágnás Miska* meg a *Csárdáskirálynő*, és a jónép oly becses és katartikus darabok segítségével dolgozza fel a történelmet, ami-lyen a *Gül Baba* vagy a *Tatárjárás*.

NÉVTELEN Krónikás

1980. MÁJUS 4. – Ezen a napon, délután három óra nem emlékszem hány perckor halt meg szeretett vezérünk, elnökünk, marsallunk, a Jugoszláv Kommunista Szövetség örökös főtitkára, a Jugoszláv Néphadsereg örökös főparancsnoka, az (→*önigazgató szocializmus*), a testvériség–egység élharcosa, az (→*el nem kötelezett országok*) alapítója, példamutató békeharcos, és így tovább. Több nem jut eszembe. Leálltak a gyáarak, az embereken úrrá lett a kétségbeesés, háborútól rettegték

vagy valami más kataklizmától. Mintha me-
teorit csapott volna be az országba. Ljubljanában halt meg, ahova 1980 elején szállították vérkeringési problémákkal. (Nem csoda: a hetvenes évek közepéig napi nyolcvan szál cigarettát szívott, utána átállt a szivarra, mint Hősöm, csak Tito később tette ezt meg.) Nemsokára amputálni kellett a bal lábát. A híres Kék Vonattal szállították Zágrábon keresztül Belgrádba, ahol is nagy pompával a (→*Virágház*)ban temették el. Temetése

hatalmas médiaesemény és a világ addigi legnagyobb gyászszertartása volt. Hősöm halálának 31., születésének 119. évfordulóján látogatott el a Virágházba. Nem tehet róla, szereti a (fél)prímsszámokat. Kicsit sajnálta, hogy a gárdisták már nem őrzik a sírt, annak viszont örült, hogy nincs már nagy tömeg. És örült, hogy nem rombolták le. Mert ebben az egyben Tito sakkpartnerével és barátjával, Miroslav Krležával ért egyet, aki azt írta valahol, hogy „a világ legnagyobb ostobasága szobrokat állítani. Ennél csak egy nagyobb ostobaság van: lerombolni azokat.” (BOZSIK Péter)

ADDIG JÓ, MÍG TITO ÉL – Egy évvel Tito halála után voltam egy nemzetközi építőtáborban (→ *munkaakció*) Jugoszláviában, ott gyakorlatilag naponta énekeltük, hogy „druže Tito, mi ti se kunemo, mi ti se kunemo, / da sa tvoga puta ne skrenemo”, vagyis „Tito elvtárs, esküszünk neked, hogy az utadról le nem lépünk”. Ezekben a nemzetközi táborokban Jugoszlávia összes térségéből voltak és dolgoztak együtt fiatalok – amit egyébként nagyon jól működtettek. Jóllehet amikor a titeli fiatalokkal futottunk össze, volt némi beszélgetés, ott emlékeztek még a vérengzésekre, és ez keményen élt az ifjúságban is (→ *Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány*). Elvittek minket Belgrádba is Tito sírjához (→ *Virágház*), ami körülbelül olyan volt, mintha Moszkvában a Lenin-mauzóleum előtt állnánk sorban, két-három órás sorállás – az egész tábor! –, s azután végignéztük, hogy Tito elvtárs a hosszas működése során kitől milyen ajándékot kapott: a díszkardok, a kitömött őzike, az elefánt... Volt ott minden, mint karácsonykor a fa alatt, mindez pedig nagyon hosszú volt, olyannyira, hogy néhányan közben rosszul is lettek.¹ (PÁLINKÁS SZŰCS Róbert)

ÁFÉZSÉ – azaz AFŽ (Antifašistički Front Žena – Nők Antifasiszta Frontja). Magyarul „NAF” lenne a rövidítés, ezt annak idején néha le is írták a *Magyar Szóban* és másutt, de beszédben nem használtuk. Nem a mi nyelvünkben nőtt ki a „NAF”. Egyébként az *Áfézsén* nyo-

mot hagyott a testvériség–egység is, illetve a kerülése annak, hogy minden egy ponthoz (illetve nyelvhez) legyen kötve. Az, hogy a „ž”-t zsének ejtettük, úgy is értelmezhető – ha nagyon akarjuk –, hogy ezzel gesztust tetünk a magyar nyelv felé a szerbhez szemben. Az pedig, hogy az „f”-et fének ejtettük, a teljes nyitottságot bizonyította, felülemelkedést minden röghöz kötöttségen.

Lényegében arról volt szó, hogy az antiszocializmus győzelme nem a férfiak ajándéka a nőknek, hanem női vívmány is. Ez a valóságglátás szervezeti formát is öltött. Sok büszke nő sarjadt ki ebből az *Áfézséből*, többen nadrágban jártak, kacsingatás szóba sem jöhetett. 1946-ban megszületett a házassági törvény (*osnovni zakon o braku*), és utána egy sor más törvény, mely a teljes egyenjogúságra épült, és ebben Jugoszlávia akkor sok európai ország és Amerika előtt haladt. S itt nem tréfálok. Házasságkötéskor a nő felveheti a férfi családnevét, de az 1946-os jugoszláv törvény a fordítottját is megengedte: a férfi is felvehetette a nő családnevét. Öröklés szempontjából nem volt többé különbség házasságban és házasságon kívül született gyermekek között. A házasságot viszonylag könnyen fel lehetett bontani, és a válókok nem tettek különbséget férj és feleség között. Férfiaknak és nőknek egyenlő szavazati joguk volt. Ugyanekkor Svájcban – és ezután még évtizedekig – a nőknek nem volt szavazati joguk. New York államban az egyedüli válókok akkoriban a házasságtörés volt.

A nők azonban nem mindig *Áfézsé*-tagként igyekeztek figyelmet kelteni. A gyakorlat sem egészen a törvények által lefektetett elveket követte. Március 8. a nők napja volt, mindenütt betartott ünnep, ám inkább a férfiak ünnepeltek. A lehetőség ellenére nem sok férj vette föl a felesége vezetéknevét. Egy esetre emlékszem. Volt egy Stjepan Bobek nevű legendás futballista, akinek a lánya férjhez ment egy Zec (magyarul „Nyúl”) nevű tehetséges fiatal játékoshoz. Zec úgy látta, rá is kiterjedhet a mítosz palástja, ha felveszi a Bobek nevet. Így is történt, de társai annyit ugratták, hogy visszatért a Zechez.

¹ Kivonat a Klubrádió *Addig jó, míg Kádár él* című műsorából (2013. március 3.).

Mikor Aleksinacon töltöttem a kötelező katonai szolgálatomat, jogi tanácsot adtam egy tisztnek, és ő hálából meghívott vacsorára. Antifasiszta család, a férj és a feleség is kommunista volt, azonban a feleség nem ült le velünk az asztalhoz a bőséges vacsora elfogyasztásához, hanem csak fölszolgált. Körülbelül ilyesmi történt annak idején Jesse Owensszel is. Az 1936-ban a berlini olimpiai játékokon négy aranyérmét is nyert, Hitler és a rasszizmus orra előtt. Ő lett az antirasszizmus hőse. Hitler legyőzőjeként ünnepelték Amerikában is, de mégsem alhatott olyan kollégiumban, ahol fehérek laktak.

Emlékszem Újvidéken az antifasiszta nők egyik vezéralakjára. A politikai súlya sem volt csekély, az egyik kollégám a jogi karon félt is tőle. Amikor a nyolcvanas évek elején családommal a Kej Moše Pijade (ma Kej žrtava racije)² utcába költöztem, ez a nő lett az egyik szomszédom. Nem sokat, de természetesen barátságosan beszélgettünk, ha összefutottunk a folyosón. Ekkor már inkább szomszédasszony volt, mint *Áfézsé*-vezér.

A nőknek többször is újra kell kezdeniük a dolgokat. (VÁRADY Tibor)

A HÁROM M – A magyar félmúlt kapcsán közismert a három T (túrt, tiltott, támogatott kategória) szerepe a kultúrpolitikában. A jugoszláv kultúrpolitikák tevékenységéhez nem kötődik hasonló, ikonikus azonosító. Amit a jugoszláviai magyar kulturális elit viselt dolgai kapcsán eddig sikerült felszínre hozni, arról sem alakult ki szakmai, de még zsrnálpóétikai közmegegyezés sem. Pedig ez utóbbi terén forrásokat is tudtak mozgósítani. A *Symposion* kapcsán is született pletyka- és dokumentum-kötet, visszaemlékezés és napló, csak éppen a tudományos földolgozás várat magára. Amikor, jó tíz évvel ezelőtt, megpróbáltam a kisebbségi folyóiratok topológiájához elméleti keretet kidolgozni, mindenhol falakba ütköztem, s mivel a lapszámok digitalizálása is gyerekcipőben járt, néhány év meddő küszködés után más kutatási terület felé fordultam. Akkoriban fonto-

sabbak voltak a fenti, az önreflexió alacsony fokán álló, „emlékezés dominálta” műfajok. Nem véletlenül. A jugoszláv kultúrpolitika egyik fő eszköze a *mítosz*. Ettől a hagyománytól a titóista időkben szocializálódtak később sem igen tudtak elszakadni. De a mítoszt illetően a közeg legalább rendelkezik némi (ön)ismerettel. A másik két, szerintem meghatározó összetevő azonban mindmáig említetlen maradt a jugoszlavizmus boszorkánykonyhájának alkímiájával foglalkozó közszereplők megnyilatkozásaiban. Pedig az ön- és a közkép alakításának a *menedzsment* és a *marketing* is fontos eszközei voltak. Legfőbb akkoriban nem ezekkel a szavakkal jelölték a tevékenységüket. A menedzsmentet anno *káderpolitikának*, a marketinget pedig (egypárti) *propagandának* (→ *állami nyelvezet*) hívták – ha egyáltalán. Jellemzően inkább csak tették, anélkül, hogy tudták volna, mit. Ez persze nem ment föl bennünket az alól, hogy legalább utólag megpróbáljuk fölfejtetni e „mitikus kor” mozdítóinak működési mechanizmusát. Ha a két utóbbi kapcsán próbálkozunk kutakodni, azt az érintettek személyes támadásként élik meg. A struktúra és főntartói azonban különböző súllyal járultak hozzá a rendszer működtetéséhez. Ezt legalább modellszinten szét kellene tudni választani, ha nem akarunk az emlékezés műfajának foglyai maradni. Kedvenc lengyel közgazdászommal szólva: „Mindenkinek olyan világ adatik meg, amelyet képes megérteni.”³ (PAP PEE Tibor)

AJVÁR – Ahány ház, annyi ajvár. Bármennyit lehet arról vitatkozni, hogy milyen paprika miként sütvé, hogyan darabolva kerülhet belé, mennyire csípjen, kerüljön-e belé padlizsán. Azaz vinetta, mert az ajvár olyasmi, mint a zakuszka, bár a zakuszka nem csak vinettával készülhet, hanem fuszulykával, esetleg gombával is. Mindenesetre pirosnak kell lennie, krémnek, és bármivel ehetőnek: jó az kenyérrel, hússal, hallal, vagy csak magában is. Viszont a zakuszkával ellentétben az ajvárban nincs paradicsom. Úgy ér-

² Moša Pijade (1890–1957): partizán, kommunista politikus. Kej žrtava racije: a *hideg napok* áldozatainak utcája.

³ Grzegorz W. Kolodko: *Mérőldkövek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 202. o. Wiśniewski Anna ford.

tendő: az erdélyi zakuszkával ellentétben – mert ezzel szemben a zakuszka a Szovjetunióban és annak számos utódállamában nem más, mint a jugó (→ *meza*). Ez ilyen egyszerű, magyaráztam Bodor Ádámnak első zentai kirándulásán, ahová a jó Beszédes hívta meg, egy piac közeli beszélgetésre. Bodor természetesen az első szótól az utolsóig minden magyarázat nélkül megértette az ajvár lényegét, majd rövid meditálás után a következőket nyilatkoztatta ki: „ezentúl Zentára járok piacra!”. Háromféle ajvár közül választhatott: volt édes, csípős és erős; „a csípőset válassza, az nem erős” – biztatták lelkes ajvárkeverő asszonyok, ő ezt is azonnal értette, és úgy tudjuk, hogy mint afféle piachoz értő szerző, jól választott. (JÓZSA Márta)

ÁLLAMI NYELVEZET – Mivel nem tudjuk megállni, s hogy az olvasó is lássa, mily géniusz vezette néhai hazánkat, és milyen cáfolhatatlan nyelvezettel, idézünk a jogászból lett külügyminiszter (*sekretar za inostrane poslove* – szó szerinti fordításban: „a külföldi munkálatok titkára”, azaz külügyi államtitkár, khm), partizán, vezérőrnagy Miloš Minić Tito – az (→ *el nem kötelezettek*) mozgalmanak építője című remekművéből: „A függetlenség, az önállóság, a szuverenitás, az egyenjogúság, a fejlődés útja szabad megválasztásának elve, minden népnek az a joga, hogy szabadon döntsön sorsáról, eltéphetetlen kapcsolat saját hazájával és annak népével: ezek az eszmék vezérelték Tito forradalmi gondolatait és felbecsülhetetlen jelentőségű tevékenységét hazánkban – a JKP⁴ szervezeti és eszmei megerősítéséért folytatott erőfeszítései 1941-ig, a népfel szabadító háború és a szocialista forradalom zseniális irányítása, valamint Jugoszlávia szocialista fejlődése – éppúgy, mint termékeny és előrelátó nemzetközi tevékenységét. A titói mű zsenialitásának és történelmi nagyságának forrásai az említett elvek rá jellemző, alkotó módon történő alkalmazásában rejlenek.”⁵ (BOZSIK Péter)

4 Jugoszláv Kommunista Párt – mielőtt Jugoszláv Kommunista Szövetségé (JKSZ) változott volna.

5 Fordította Szöllösy Vágó László. Szerzőnk ismerte – pszichológus, népművész, újságíró, pedagógus, a Vajdasági Magyar Művelődési

APA-COLA – A világ legrosszabb kóla-fajtája. Az apatini sörgyár (mellék)terméke. Íze: penészes pörkölt medveszarcukor, poshadt szódával fölhígítva. Ha gyerekkorában Apa-Colával kínálták Hősömet a rokonok, a világból is ki lehetett zavarni. Apa kólája szar. De apa nem vesz kólát. Anya vesz. És anya Coca-Colát vesz. Azt szereti kicsi, kölök Hősöm. Meg a *Jupit*, az alkoholfmentes (→ *Jelen*) barna sört és kicsit a (→ *Cocktát*) is. (BOZSIK Péter)

ARATÁS – Akkor még nem fordítottam *A vidék filozófiáját*. Hanem éltem azt. Kinőttem a *Jó Pajtás* „Rügyfakadás” című rovatát, és bekerültem a *Dunatájba*, már nem a „szorgalmas tollforgató (→ *pionír*)”, hanem a terepjáró riporter szerepében. Kiskorú voltam még, a helyi újságírók azonban, elismervén „kiemelkedő fogalmazási képességemet”, fölött számba vettek, és magukkal vittek körútjaikra („falujárás”), különösen nyaranta, mikor nem volt iskola. Kijártunk a határba, Kupuszinára, Doroszlóra, Baranyába, aratási tudósításokat írni; immár igazi, ropogós újságírói notesszel a kezemben, hittel jegyeztem a hozamokat, hektárokat, holdakat, nem tudtam, mit, magát az ismeretlent, mely gyakran remek volt, vagy a szárazság ellenére sem adott okot panaszra. Zádruga (→ *zemzadruga*), kombájn, traktor, cséplőgép, előtte fészít a verejtékező földműves (parasztot, gazdát nem írtunk) a tűző napon, Illés művészi fényképeket készít. Szállt a talpas szerkesztőségi írógépben, ami maga is egy súlyos kis kombájn volt, színessé zakatolódott a bácskai földek pora meg a pelyva, Polyvásnak pedig az egyik fő-főszerkesztőt hívták. A mi főszerkesztőnk, a *Tótlaci*, jó svádájú impresszárió volt, ő szervezte a kiállítások dramaturgiáját, sűrű kocsma- és borospince-látogatásokkal, olykor bográcsozással tűzdelve. Klumpában és fehér farmerben járt, szárnyas fehér mellénnyel, akárha frakkban, ami zseniálissá fokozta megjelenését, a többi szegény iszákos újságíró csak

Szövetség (→ *vajdasági magyar hatalom*) egykori főtítkára... volt: 2012. október 26-án hunyt el –, sokszor aludt náluk, kitűnően főzött Szabadkán; fia, aki emigrálása után turulmadárrá változott, kamaszkori legjobb barátja volt.

kullogott utána. A hőségben döglehű, foghíjas odúk voltak a falusi kocsmák, napközben csupán egy-egy idült alkoholista bólogatott a kockás abroszos asztaloknál, ám a kocsmáros bizalmas információforrásnak számított. A pincékben lehetett szívni a lopótököt. Mindez vadnyugati élményt jelentett a süldő lány számára, aki még nem járt aranyló búzamezőn, és lebujt sem látott belülről a saját szemével, hacsak Adyéval nem. A *Tótlaci* rendelte nagy hangon a savanyú fröccsöket és biliárdozott, vagy a tekével (meg a Terikével) kacérkodott, ő meg lenyelte, amit a többi szakmabéli. Ez volt a munka rendje. A harsány újságíró-banda afféle vándorcirkusz volt a falusiak szemében, amely azonban önigazgatású társadalmi-politikai munkát (→*önigazgató szocializmus*) végzett; rendelkezésére kellett állni, kínálgatni, kvaterkázni, megsúgni ezt-azt, amit a riporterlány megint csak nem értett. Az aratási mókák végeztén a *Tótlaci* úgy intézte, hogy este a kedélyesen csak „kislyánynak” szólított nagylányt vigye haza utoljára, s közben lefordulván valamely sötét mellékútra, újabb szívdobogató leckéket adjon neki a szilvakék Ladában. Mindig késve értem haza, jócskán tíz után, csépeltek is a szüleim. Az aratási kétflekkések megírása mindazonáltal nem okozott problémát, egy-egy *kis színessel*, a személyiségre is rávilágító, barázdált földműves-arcéllal („Jani bácsi nem adja fel”), avagy a falusi nőegylet szerteágazó kulturális tevékenységének ecsetelésével a vén rókákat is elkápráztattam. A beavatási szertartás, még érettségi előtt, dicsérő oklevéllel és illegális kürettel ért véget. (*RADICS Viktória*)

ASTERIX-FÜZETEK – Az első, *A gall hős* (AZ/1) valamikor a hetvenes évek közepén kezdődik el, 25 dináros áron jön ki az újvidéki Forum kiadónál, ez később felmegy 30, majd 50 dinárra, felváltva hozzák az *Asterix*- és a *Lucky Luke*-sorozat köteteit, az utóbbit *Talpraesett Tom* sorozatcím alatt... Mikor a nyolcvanas évek elején bekapcsolódsz a történetbe, hatvanforintos áron adják az észak-magyarországi hírlapíródában – ez elképesztően drága, mégis sikerül kinyafog-

nod a szüleidtől. De egyébként is résen kell lenni, mivel csak néhány példányt hoznak belőle: ha ma nem csapsz le rá, holnapra eltűnik a kirakatból (közben persze párhuzamosan az *Alfa* magazinban megjelenő részeket is gyűjtöd, a legendás Timár György-féle fordításban; a jugoszláv kiadásokat főleg Kopeczky László fordítja, nagy ritkán Kopeczki Csaba); aztán a nyolcvanas évek végén 100 dinárra ugrik föl az ára, majd 150 lesz, a következő szám 200, és így tovább, miközben Magyarországon marad a hatvanforintos ár, a füzetek címlapján kb. kétszámonként egy-egy ugrás, 500, 600, 1000, 1200, az utolsó megjelenés, az *Asterix a* [sic!] *Korzikán* (AZ/48) 1500 dinárba kerül, akár a hőmérő higanyszála, és látod, hogy gebasz van, hogy milyen gyorsan és mennyire durván esik szét valami, nem egy képregény-sorozat (→*strip*), hanem egy ország vagy egy világ, nyilván. (*KERESZTESI József*)

AZ ORGA(N)ZMUS MISZTÉRIUMAI – Dušan Makavejev minden filmjének – *Egy postáskisasszony esete*, *Az ember nem madár*, *Védtelen ártatlanság*, *Mister Montenegro* – ott a helye a legjobb filmek listáján, de a W. R. minden bizonnyal a legismertebb YU-kultuszfilm. A világban azért, mert sokan látták, Jugoszláviában pedig azért, mert évekig dobozban tartották. A Wilhelm Reich életéről és az amerikai *underground* világáról szóló dokumentumfilm-részletek váltakoznak a szocialista szexualpolitikát bemutató játékfilm jeleneteivel. Ez utóbbiban Milena Dravić, Ivica Vidović, Zoran Radmilović, Jagoda Kalooper és mások játszottak.

Nem lehet biztosan tudni, hogy vajon Tito akkor hagyta ott a vetítőtermet, amikor Milena az egyik jelenetben, az ismert „Édes pártom, aranyalmám” (*Kompartijo zlato moje*) éneklése közben azt kiabálja, hogy „Basszatok hát, elvtársak!”, vagy amikor „Ljubo elvtárs, a néphadsereg tisztje, aki nem dugott hat hónapja”, szexel a szobatársával, Jagodával, és közben az „Ahol a Néphadsereg végigmegy” (*Kud narodna vojska prođe*) című dalt éneкли...

(→*Kusturica*) mellett Makavejev a legfontosabb

és nemzetközi körökben legismertebb balkáni rendező. (*Dorđe MATIĆ*)

BALKÁN – Jelentősebb fatelepek, sintértelepek, nagybani áruforgalmazók és raktározók, hovatovább több szotyihéjas, akciózó vagy nosztalgiazó, esetleg éppen szerelmeskedő (→ *Erotica Subotica*), a második világháború utáni években temérdek partizánfilmet vetítő mozi elterjedt neve a volt YU-ban. Manapság Szerbiában ingyenes hirdetőhálózat létezik ezzel a névvel, mi több, az egyik legnagyobb belgrádi autókereskedés is erre a névre hallgat. Amúgy a Balkán (a továbbiakban: B.) közismertebben olyan történelmi, földrajzi és pszichológiai (deviancia) fogalom, amelynek határait egész pontosan soha nem tudta meghúzni senki, egzakt definíciója is, mint a sebes hegyi patakok pisztrángja, csaknem megragadhatatlan a józan ész számára. Minduntalan kifricáncol a logika merev keretei közül. Leakad a horogról, kicsusszan a hálóból, ahogy azt anno a *Bosnyák szürrealisták* csapata is érzékeltetni próbálta nagy sikerű (→ *tévé-sorozat*)-ában.⁶ Nehéz tehát mindent/mindenkit kielégítően meghúzni – ahogy egyik jeles B.-szakértőnk írta – képlékeny Balkánunk fizikai határait, nem beszélve szellemi terének maradéktalan feltérképezéséről. Merthogy sok ragyogó, bonyolult elme származik onnan is, bajos lenne mind felsorolni, hiszen egész országok, vagy azok egy-egy jókora részének legnagyobbjait kellene kima-zsolázni ebből a felül a Száva és a Duna folyók vonala határolta óriáskalácsból: a volt Jugoszlávia fényes, nyüzsgő és visongó szellemeit, meg Romániáéit, Bulgáriáéit, Görögorszáéit, Albániáéit, nem utolsósorban Törökorszáéit. De akár csak a Vardar mélyétől a Triglav csúcsáig terjedő szakaszát se kis vállalkozás föltérképezni. Lényeg, hogy a B. sok ragyogó elmét adott a világnak, amely kontingens dandárja nem szívesen tekintett, tekint vissza stigmatizáló származási helyére. Egyik írásában Vébel Lajos vajdasági

⁶ Egy tiszteletet nem ismerő, Monty Pythonon és vegyítizta abszurdon felnőtt ifjú multikulturális művészbanda, amely utóbb szétesett, miként maga Jugoszlávia is egész rakás vegyes összetételű, bizonyos fokon a testvériséget-egységet (→ *nemzetek és nemzetiség*) mintázó zenekarával együtt.

író, újságíró, szerkesztő „észak-balkáninak” nevezte magát, mire több ismerőse, rokona megsértődött. (*BALÁZS Attila–FÉDERES Manó*)

BALKÁNI MANDELA – Adem Demaçi 1936-os születésű koszovói albán politikus *A vér kígyói* című könyvével írónak készült, ám a sors szeszélye, valamint a jugoszláv állambiztonsági szervek buzgósága és ébersége miatt főállású politikai fogoly lett belőle. A (→ *jugoszláv*) titkosszolgálat meg volt győződve róla, hogy a koszovói albán értelmiség – a marxista-leninista és a nacionalista irányultságúak egyaránt – azért hivatkoznak az albánok helyzetére és az emberi jogokra, mert körmönfont módon a tartományt elszakítanák Jugoszláviától, és Albániához csatolnák. Ezt addig ismételtették, amíg igazuk nem lett. Demaçi vezette az egyik olyan illegális csoportot, amelyik célkitűzése az Albániával való békés egyesülés volt. Egészen kicsi megszakításokkal majd’ három évtizedet töltött börtönben (1958–61, 1964–74, majd 1975–90), mégsem maradt le a koszovói történelem sorsfordító pillanatairól: a passzív ellenállás megszervezéséről, a fegyveres fellelésről, a NATO légitámadásairól és bevonulásáról, valamint a függetlenség egyoldalú kiáltásáról. Kedveli – egymástól cseppet sem függetlenül – a magyarokat és a mákos kalácsot. Börtönbeli – nyilván Pista nevű⁷ – magyar társa otthonról gyakran kapott mákos kalácsot, és az Demaçinak nagyon ízlett. Politikai fogolyként sikeresebb volt, mint politikusként, pártja nem vált a koszovói politikai színtér meghatározó erejévé. Egyik javaslata a Balkánia – Szerbia, (→ *Montenegró*) és Koszovó konföderációjának – létrehozása volt. A tervnek pont annyi realitása volt, mint annak, hogy a ’60-as években létrehozott illegális szervezete Koszovót elszakítsa Jugoszláviától. Nem kis megrökönyödést okozott, amikor a tisztelt és tekintélyes Demaçi vállalta, hogy egy feltörekvő és kellőképpen erőszakos fegyveres csoport, az učk (*Ushtria Çlirimtare Kosovës* – Koszovói Fölzabadítási

⁷ Jugoszláviában szinte mindegyik magyar férfi *Pista* volt.

Hadsereg) szóvivője legyen. Prištinát (illetve Prishtinát, vagy akár Prishtinët, ha úgy tesszük) azonban a háború ideje alatt sem hagyta el. Napjainkban leginkább Albániában él, terve tehát részben megvalósult, bár ez nem csak rajta múlt. (MAKAI József)

BALKANIZÁLÓDÁS – A fogalmat, úgy tűnik, megjegyezte immár boldog és boldogtalan széles e világon szerte, s használja is olyan társadalmi folyamat megjelölésére, amelyben nem csupán a gazdasági hanyatlás érzékelhető erősen, hanem az emberek közötti viszonyok eldurvulása úgyszintén. Valamiféle elbunkósodást, furkósodást, romlást, rothadást, újbóli primitivizálódást, visszavedlést, hanyatt vágódást, kerékbe törést, akasztást, karóba húzást, bélkilógatást stb. igyekszik jelenteni, és gyakorta olyanok szájából röppen, kik maguk sincsenek (tettben vagy gondolatban) távol ettől, ugyanakkor halvány fogalmuk sincs, mi rejlik mögötte: igazából hol kezdődik, hol ér véget, s honnan ered az ajkukra szitokként toltult, baljós kifejezés. (A lexikon összeállítása idején az egyik afrikai ország harcban álló alakulatának parancsnoka használta ezt a blaszfémias fogalmat a CNN hírcsatornán, amikor még nem sikerült lemosni a szuronyról a vért; mindegy, melyik oldalon.) Ebbe a kontextusba illeszkedik a balkáni puszkaporos hordó közhelye, hazugsága és igazsága. A különféle égi és földi istenek nevében, azok irányításával folyó szüntelen háborúzás kapcsán jegyezte meg lakonikus keserrel Ivo Andrić, a térség Nobel-díjas, a legutóbbi történelmi eseményekben erősen megrongált – fejbe csapott és lehugyozott – szobrú, horvát gyökérszálú szerb írója, hogy senki se tudja, aki nem tapasztalta meg: mit jelent két világ peremén születni és élni. Egyiket is, másikat is megismerni és megérteni, anélkül azonban, hogy valamit is tehetnénk azért, hogy ez a két világ megmagyarázza egymást és egymáshoz közeledjék. (BALÁZS Attila–FÉDERES Manó)

BALKÁN-KÉP – A nyugati ember, aki Agatha Christie regényei nyomán, vagy akár a magyar ember, aki hasonlóképp megbízha-

tó forrásokból alakítja ki a maga vérgőzös Balkán-képét, meg a szélesebb Kelet-képét az események forgatagában, aligha gondol arra, hogy ami abban olyan véres, az jórészt a tűzzel-vassal végrehajtani próbált változtatásból, épp a saját képre történő erőszakos átformálásból, a gyors és praktikus emberát-szabási kísérletből ered, leszámítva a saját haszontalan előítéleteinek nem is kicsi, gyakorta horizontot eltakaró halmazát. Legyen még oly nemes szándékú akár a gyors átalakítás, fejlesztésnek tekintett beavatkozás, összes kövével együtt: ez az út is a pokolba vezet. Nem utolsósorban ludasnál is ludasabb a dologban a *nemzet* fogalma, amelynek elterjedésével a Balkán – tágabban a Kelet – kis népei történelmük folyamán önmagukkal ugyancsak feloldhatatlan ellentmondásba, szomszédjaikkal ugyanakkor elsimíthatatlannak tűnő, ricsajos, tollrepítő, gyakorta eget elsötétítő konfliktusba kerültek. Máig érvényesen. Máig fel nem oldottan, s fel nem oldozottan a nemzeti boldogulás kötelmei és kötelezettségei alól. Mert melyik isten mondhatná meg, kiből lehet nemzet, kiből nem. Egyáltalán: kiből kell. Nem utolsósorban – szélesebben mégis –: kihez kellene tartozni. (BALÁZS Attila–FÉDERES Manó)

BALOLDALI – Nem lenni káder. Nem lenni funkci. Nem törleszkedni hatalom. Nem szeretni státusz. Utálni pénz. Lázadni. Bármi, a társadalmat akárcsak távolról érintő véleményt mondasz, az úgymint járt lázadásnak minősül. Ha az erőteljesebb kortárs művészetről gondolataid támadnak, botrány lesz belőle. Ha beülsz egy kocsmába a haverjaiddal, poharaztok és dumáltok, hamarosan kipellengérez benneteket a rendszer. Ha öszszedugjátok az orrotokat és röhögtök meg jazzt hallgattok, anarchista, libertinus (nem tudják, mit jelentenek ezek a szavak), elvetemült társaság lesztek, akik majd meglássák. Ha az egyetemen jelezni próbálok, hogy én mégis inkább gondolkoznék, a tanárok döbbenet néznek rám. Hiába tudod tízesre az anyagot, alig várják, hogy önként elhagyd az egyetemet. Ha a szerkesztőségben kolbászt eszünk, rossz konyakot iszunk és ter-

vezzük a következő, mondjuk, a lengyel számot, benyitnak a *főlnőtt kollégák* a komolyabb lapoktól, bekapnak egy karika kolbászt és isznak a *Napoleon* konyakunkból, érdeklődnek, aztán jelentést tesznek. Te társadalmi, filozófiai és irodalmi kérdésekre hivatkozol, a komolyabb kollégák a szomszéd szobából pedig a családjukra hivatkoznak. Ezért utálod a pénzt és a néphagyományt. Nem keresed a helyed ebben a társadalomban, ellenkezőleg, közös erővel kirúgtok a hámból. A barátaittal együtt rongyosak vagytok, kocsmatöltelékek. Mégis, hova mennétek? Prémierre? Elfogultak vagytok más leszakadtak, kirekesztettek és vadak iránt. Arra kaptok rá, ami tilos. A tabu a kedvencetek. Fürkészitek, mi történik a piros terítővel borított asztalok alatt, és kicsúfoljátok az elvtársakat, akik tapasztaltak, és nem mennek fejjele a falnak, hanem kívárlják a sorukat. Előbbutóbb titkárok, elnökök, vezérek, minimum igazgatók lesznek belőlük. Végül bepakolod a vadászhatizsakodba a kiflit, a naplótad meg a *majicáidat*, egy farmer *rezerva*, és fölmeresztetd a hüvelykujjad az útpadkán. (RADICS Viktória)

BAZOOKA – 1. Túl nagy a zaj, nem hallom tisztán, talán mályvaszínű vagy málnaízű, teljesen kitölti a számat.⁸

2. Amikor a (→háború) után először utaztam Horvátországba, akkor, számomra szokatlan módon, Magyarország felől érkeztem. „A háború után”, írom, ez azonban pontosításra szorul: akkoriban ugyanis még csak a horvátok számára ért véget a háború, a szerbeknek viszont, s így „nekünk” is, messze volt még a háború vége (és azóta mintha egyre csak távolodna). Szóval, amikor sok év után először utaztam ismét Horvátországba, és bérelt Chyisle-remmel átgördültem a magyar-horvát határon, egyszerre éreztem az édes és a fájó megmagyarázhatatlan keverékét. Egy kék INA benzinkúton álltam meg tankolni. A háború előtt ugyanilyen kék INA-kút üzemelt Zentán, az adai úton. Hirtelen nem

tudtam, hol vagyok, tintakék betűk, kék épület, gondosan lenyírt pázsit az épület körül. A pedálos *Tomos* motorbiciklim jutott eszembe. A nehezen meghatározható érzés a pénztár mellett ért a tetőpontjára. Egy kis polcon, csokoládék, kekszek, cukorkák (→*konzumjugó*) között, ott sorakoztak a BAZOOKA rágók.

3. A BAZOOKA rágó téglalap alakú volt, és kemény, mint a kavics, elsőre nem lehetett átharapni, a kitarató csócsálástól azután hamar fölpuhult, és többnyire túl puha lett, pépes, nyúlós, de legalább nagyra fel lehetett fújni, s nagyot pukkant. (Lehet, ezért hívták *bazukának*, de mi csak „bazókának” mondtuk.) A háború előtt Zentán is árulták, például a *Mignon*nal szemben, a parkban, az albán tökmagos trafikjában. A patrióta színű, kék-fehér-piros csomagolás alatt egy kicsire összehajtogatott, viaszos papírka is volt, néhány kockából álló képregénnyel (→*strip*). A haikuszerű, kicsi képregény főhőse Bazooka Joe volt, de erre már nem nagyon emlékszem, mostanában a nagyobb műfajok vonzanak inkább, lásd *Eltűnt idő*; s amikor az INA benzinkúton, tizenvalahány év után, a BAZOOKA újra „odaért az ínyemhez”, szabályos prousti élményben volt részem, megremegtem, úgy éreztem, megint (→*Jugoszláviá*)ban vagyok, abban a májusi napsütésben, amilyen nem lesz már soha többé stb. (Lehetne folytatni, mályvaszínű tónusban, málnaízzel a számban, sokáig, egészen puhává, nyúlóssá, pépessé csócsálva.)

4. Az úgynevezett „igazsághoz” hozzátartozik, hogy a BAZOOKA valójában amerikai termék volt, a múlt század negyvenes éveinek közepén kezdtek gyártani New Yorkban; a csomagolás trikolórja a győzedelmeskedő amerikai patriotizmust hirdette. A jugoszlávok az amerikaiaktól vásárolták a gyártási engedélyt, amely azután, talán valamilyen jogfolytonossági elv alapján, a horvátokhoz került, de ma már ők sem gyártják, néhány éve lejárt a licenc, s a horvátok nem hosszabbították meg – nem tudom, miért.

5. Amerikában továbbra is gyártják a BAZOOKA rágót, jöllehet a csomagolás azóta meg-

⁸ A *Bazuka* Újvidéken 120 dinárba került a *Komisionban*. Sokáig tartotta az ízét, meg az árát is. (B. A.)

újult, a patrióta színeket elhomályosította a rózsaszín árnyalat, a haikuszerű képregényt pedig fejtörő ábrácskák váltották fel. A rágó viszont ugyanaz a mályvaszínű és málnaízű téglalapocská. (Aligha lenne túlzás, ha most azt állítanám, hogy emiatt lettem amerikai állampolgár.) (DANYI Zoltán)

BITEF – A süket pillantását Pilinszky fedezte föl 1971-ben, emlékszem eksztatikus beszámolóira írásban, szóban, ahogy az amerikai logopédus-táncművész Robert Wilson lélegzetelállító „lassú színházat” emlegette Sheryl Suttonnal a főszerepben. Ő akkor kiváltságosnak számított, fél lábbal Párizsban élt, rajta kívül alighanem csak az országból hamarosan kiutált Halász Péter-féle együttes látta ezt a produkciót, mivel ők is éppen akkor léptek föl a nancy-i fesztiválon, amikor Wilsonék. De '74 szeptemberében a következő wilsoni látványopera, a *Levél Viktória királynőhöz*, majd '76-ban az Einstein a tengerparton már Belgrádban is látható volt a nemzetközi színházi fesztiválon, azaz a BITEF-en, mentünk is jó néhányan, akik színházat csináltunk, színházról írtunk, látni kellett a csodát. Emlékszem a három pesti rendező szakos hallgatóra, akik egyikük távoli nagynénjének előszobájában aludtak hálózsákban. Emlékszem, Saád Kata, a volt feleségem Peter Stein kedvéért kiruccant Belgrádba, én meg ígéretem ellenére nem tudtam becsempészni a szállodai szobámba, így kénytelen voltam (→*Eörsi*) nyakába varrni őt – hamarosan házasság lett belőle. Emlékszem arra az este, „amikor mindenki sírt”, ahogy a Politika írta, vagyis a kaposvári *Marat*-ra '82-ben – az előadás után Danilo Kiš (→*jugoszláv író*) az egész társulatot vendégül látta pár száz méterre az Atelje Színház mögött egy kert-helyiségben.

A kaposvári siker – mind a három fesztiváldíjat ők hozták el – valójában koronája volt annak, amit nekünk, magyar színháziaknak, akik igazi világklasszist a saját hazánkban nemigen láthattunk, a BITEF a hetvenes években jelentett. Mert korántsem Wilson volt az egyedüli BITEF-csoda. Jovan

Ćirilov, ez a hihetetlenül friss, fiatal, tájékozott színházi szellem, amikor a hatvanas évek derekán harmincöt éves fejjel belevágott a fesztiválszervezésbe (egyébként máig ő a BITEF művészeti vezetője!), a világszínház minden szenzációját Belgrádba csábította: Jerzy Grotowskit, Peter Brookot, Eugenio Barbát, Giorgio Strehlert, Roger Planchont, Ariane Mnouchkine-t, az akkor emigráns Andrei Őerban ógörög nyelven előadott drámatrilógiáját a La Mama társulatával, Julian Beck Living Theatre-jét, a Bread and Puppet színházat, Anatolij Efrosz legendás moszkvai *Don Juan*-ját, Beckett maga rendezte *Godot*-ját stb. stb. Magyarán volt egy „kiskapunok” a világszínházba, kincset ért. (PÁLYI András)

BOSZNIA: HÍDVÁRI DUPLA CSONT

A magyar közönség igazából a XIX. század végén kezdte el fölfedezni Boszniát. Ahogy a *Magyar emlékek és látványok* című alapmű Bosznia-Hercegovinára összpontosító része is megemlíti, a nagy példányszámú *Vasárnap* Újság hozott egy földrajztudós (utazó, kalandor?) tollából színes sorozatot az országról, de kisvártatva már egy vidéki lapban is írtak a mostari (hídőri vagy hídvári) szépségekről: „Augusztus első napjaiban indulunk Mostarba, hová a bosznia-hercegovinai államvasút a Karst csodálatos sziklabástyái között röpít.” A csodás karsztvidék mellett a leggyakoribb, nem véletlenül festőiként emlegetett motívum természetesen a mostari / mosztári Öreg-híd, amelyet a kutatók egy része Mátyás királlyal hoz összefüggésbe, és a magyar hadak útjával, a nagyobbik része viszont a tizenhatodik század helybeli polgárainak igényével. Bizonyított immár, hogy a hidat a visevári idős testvéralkotást létrehozó Szinan mester tanítványának, Hajrudinnak a tervei alapján építették egy, a városhoz közeli kötő tőmbjeiből. 1566-ra készült el, különösebb zavar nélkül szolgált céljának szemet gyönyörködtető mód egészen 1993 novemberéig, amikor is a polgárháborúban a szemben álló felek egyike (a horvát) valakinek azzal a megjegyzésével, hogy majd úgyis építenek helyette egy „szebbet és régebbit”,

lerakétázta. Mesélik, valamelyik tévétársaság fizetett, hogy csak akkor lőjenek, amikor beállították a kamerákat. Tény, hogy a felvétel megvan. Mondják azt is, hogy a híd összeomlása után sokáig kettő darab sárgult, a parti sziklák réseibe ékelődött lábszárcsont maradt dacolni az elemekkel. Mindkettőről látszott, hogy nem lehet friss áldozaté. Valakinek, egy mostari költőnek nyomban eszébe jutott egy magyar festő, aki a régi időkben ott ólálkodott a híd körül, szerinte ott is tűnt el, és nomen est omen: nevében kétszer is előfordult a „csont” kifejezés. Komolyan gondolta, viccelt-e, esetleg légnyomás érte, nem tudni. (*NÉVTELEN Krónikás*)

BUREK (*буреки*) – ósláv tésztaétel. A rigómezei csata szünetében megfáradt szpáhik kérték el a receptjét Miloš Obilićtól, majd küldték haza a mamának a messzi Anatóliába, ahol szintén népszerűvé vált. Emiatt egyesek tévesen török eredetűnek tartják. Valamikor a multikulturális Jugoszlávia egyik jelképe volt. A burek éjjel-nappal készül, ezért lehet reggeli, előétel vagy akár lakoma. Mértékegysége az egész vagy a negyed. Műanyag tányérból és meissen porcelánból egyaránt fogyasztható, bár az utóbbi tényét két egymástól független tanú még nem erősítette meg. Sokan előszeretettel majszolják egyszerűen a csomagolópapírból (magyarul: pakk-papírból), ami a gasztroenterológusok szerint is egészséges, mivel a falatokkal együtt leharapott, baktériumoktól hemzsegő fecnik serkentik a bélműködést. Egyes feltételezések szerint a burek rövidítéséből származik a búr megnevezés, ami arra utal, hogy távoli szláv rokonok, ráchollandusok élnek Dél-Afrikában, ezt a hipotézist azonban még maga Milić od Mačve is túlzottnak tartotta. A Szerb Tudományos Akadémia 1986-ban tette közvérekeztetését Szerbia és a szerbek Jugoszlávián belüli hátrányos helyzetéről. Kevésbé ismert, hogy a dokumentum teljes neve *Memorandum a burekról*. A Memorandum volt a fellángoló szerb nacionalizmus ideológiája, aminek nyomán a kiszolgáltatott nép (vö. *goloruki narod*) tűzzel-vassal ölte szomszédját. A polgárháborúban szétesett Jugoszlá-

via utódállamai ezek után minél kevesebbet akartak emlékezni a Belgrádból rájuk erőszakolt hagyományokra. A nemzeti öntudat ébredésével új nyelvek és szavak alakultak ki. A szlovénok a kicsit előkelőbbnek ható burek, Zágrábban a dallamosabban csengő burek, míg (→*Bosznia*)ban az inkább népiesebbnek hangzó burek kifejezéssel váltották fel. Ezzel szemben Macedóniában a kicsit bolgárosabb burek szót választották. A törpére zsugorodott Kis-Jugoszláviából utoljára kiváló montenegróiak a hősi burek kifejezést tették magukévá. Az alpári burek szó csak Szerbiában maradt meg változatlanul. Néhányan félve kérdezik: „hát ezért volt érdemes harcolni?” Mellesleg a szerb–albán kapcsolatok enyhülésének jeleként magyarázzák, hogy amikor egy belgrádi az albán péktől burekot kér, az sajátos hangletéssel, szinte mosolyogva visszakérdez: „Sa sirom?” (túróval?). (*NÉMETH Árpád*)

CIGARETTÁK – (→*Dzsinn*) (→*Filter 57*) (→*Filter 77*) (→*George Karelias and Sons*) (→*Jugoszlávia*) (→*Sárga Dráva*)

COCKTA – Jugó üdítőital. Mint Szlovákiában a kofola. Föltehetően akkor kísérletezték ki, amikor még nem vették meg a Coca-Cola és a Pepsi licencét. „Cockta! Ifjúságunk itala!” – harsogta a Szabadkai Rádióban a színész, aki – a pletyka szerint – az Amerikában is többé/kevésbé híressé vált színész, Rade Šerbedžija kedvese volt. Szerepelt például a Kubrick rendezte *Tágra zárt szemek* című filmben. És többek között az *Eső előtt* című nagy sikerű macedón (→*film*) főszereplője is. (*BOZSIK Péter*)

COULEUR LOCALE – Elméletét a vajdasági magyar irodalomra nézve egy pécsi születésű, szerb származású magyar író, Szenteleky Kornél alkotta meg (eredeti nevén Kornelije Stanković). Sz. K. a két világháború között a délvidéki irodalom vezéregyénisége volt. Ahogy egyik életrajzírója fogalmaz: egy örökké valamiféle szívárványos adriai szigetekre, közöttük az ő imádott Iso-la Bellájára elvágyódó, azonban haláláig a

disznósivalkodásos bácskai porban és porlepte akácokban maradó, ott bujkáló, biciklizető és révedező, széplelkűségében itt-ott elcsorduló, utána rendre pocsek hangulatú falusi orvos, aki ebből a poros-ragacsos, önnön termékenyítette bácskai anyagból gyúrta ki a helyi színek teóriáját. Hogy végül Szivácon, abban a porfészekben, ahol élt, lelje halálát gyógyíthatatlan tüdőkólikában. Írta, hogy éjjel, amikor horkol a dagadt disznóhizlaló, s a százlancos gazda gutautóttan emésztí az esti vinkót meg a paprikást, ő például spanyolul tanul, Hölderlint forgatja vagy Rimbaud-t, Van Gogh lángoló vonalait bámulja, netán Nietzsche megejtő mélységeibe szédül. Sápadtan, lázasan, szikkadt szemekkel. Hatalmas elvágyódásában azonban (a dialektika hal meg utoljára) Taine nyomán pontokba foglalta elképzeléseit; ezek lényege, hogy az író igazi életet, igazi má adjon. Mert aki egy bácskai faluban filozofálgat, meg ábrándos, rokokós andalúziai történeteket ír, az ügyes írásművészé nőheti ki magát, de nem lehet igaz alkotó. Mert sosem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyben építeni kötelességünk. Ezen nagyméretű építkezés egyik későbbi korszakának valamely ebédszünetében üti föl majd a fésületlen fejét az a szemtelen, kételkedő költő, név szerint Sziveri János, aki – mielőtt még az Úr (maga is elszörnyedve) megállította volna Jugoszlávia bábeli tornyának továbbemelését – arról verselt, hogy a Couleur lokálban ülve falja az eléje rakott babot. Nyakig olajos padlóbűzben, önmagát két részre osztva: jóra meg rosszra. Miközben rügyező muzsikaszó koszolja a leget, figyelmét leköti a helyi színezet. Eltöpreng azon, hogy itt bár minden csupa élvezet, lesz-e út, mely innen kivezet?⁹ (FÉDERES Manó)

CRNAGORÁC – (→Montenegró)i, más néven crnogorac. Mint feketehegyi; a szlávcsatlólóképzővel o-san lekerekítve. A belhoni magyar nyelv bevett hangképzése és hivatalos helyesírása szerint mégis crnagorac. Vége-

⁹ Sziveri János *Couleur lokál* című verse első két versszakának parafrázisa. (A szerk. megj.)

redményben azonban górac, mivel Újvidéken úgy mondták. Ahogy Magyarországon a lengyel *góralt* (ejtsd: gurál) is elterjedtebb *gorálnak* ejteni. Számunkra mindazonáltal az a legérdekesebb, hogy a szó eleji szláv g-ből héber anyanyelvünkben – akár csak a szovjet-oroszban vagy az összcehszlovákban – *h* lesz, s így a hegyet *harnak* ejtjük. Kérjük, hogy mikor Tito a Holt-tengernél járt, akkor nevezte el így a sínai kőtáblákat: „én vagyok az alfaj és az ómegaj!” (Meir FELDMANN)

CRVENA ZVEZDA – Magyarul „Vörös Csillag”, a volt Jugoszlávia legnépszerűbb és legsikeresebb labdarúgó klubcsapata. Közvetlenül a második világháború után, 1945-ben alapították. A csapat az ország legnagyobb stadionjával (népszerű nevén „Marakana”, avagy, külföldi szemmel nézve, „kis Marakana”) büszkélkedhet. Érdekes kuriózum, hogy a legtöbb néző a hivatalos adatok szerint 1975 tavaszán özönlött be a stadionba (több mint 100 000 fő), a Ferencváros elleni KEK-elődöntő visszavágó mérkőzésére (megjegyzendő: a Ferencváros jutott be a döntőbe...). Nagyon sok legendás játékos marandó nyomot hagyott a Crvena Zvezda történetében: elég itt például Dragoslav Sekularac, Dragan Džajić, Dragan Stojković („Piksi”) vagy Robert Prosinečki nevét megemlíteni. 1947 és 1991 között – az állam széteséséig – a csapat tizennyolcszor nyert országos bajnokságot, illetve tizenkétszer hódította el a jugoszláv kupát, valamint fontos szerepet játszott az európai kupákban is, nemegyszer a legnagyobbakat – Real Madrid, Arsenal, Liverpool, Bayern – búcsúztatva. Legnagyobb sikerét – amely egyben az ex-jugó labdarúgás legnagyobb sikere is volt – a csapat éppen az ország véres szétesése előtt, az 1990/91-es idényben érte el, amikor megnyerte a Bajnokok Európa Kupáját (a BEK-et), megszerezvén az Európa-bajnoki címet. Ugyanezen év (1991) decemberében Tokióban megnyerte a Világkupát is. A Bariban játszott BEK-döntőben felsorakoztatott, mára már legendássá vált kezdő tizenegy (Stojanović, Jugović, Marović, Šabanadžović,

Belodedić, Najdoski, Prosinečki, Mihajlović, Pančev, Savićević, Binić) egyik kuriózuma az, hogy – a játékosok nemzeti hovatartozását figyelembe véve – minden idők legsikeresebb ex-jugó csapata vérbeli jugoszláv gárdának nevezhető, hiszen a tizenegy játékosból öt szerb (ebből egy román állampolgárságú), két macedón, kettő montenegrói, egy bosnyák, egy pedig horvát volt (megjegyzendő, hogy Siniša Mihajlović és Robert Prosinečki vegyes szerb–horvát házasságokban születtek). A háborús kilencvenes évek elején a Crvena Zvezda szurkolóinak (az ún. *deliják*, „dali legények”) irányítását a hírhedt háborús szabadcsapat-vezér, Željko Ražnatović „Arkan” vette át, ami nagyban rányomta bélyegét a csapat arculatára, illetve a szurkolói ideológiára és retorikára, amely egyre nacionalistábbá vált. Az egykor dicsőséges, Európa-szerte elismerést keltő csapat hanyatlása a mai napig sem ért véget, a klub ma – 2013 márciusában – a csőd szélén áll, nagyon messze az európai csúcstól, a stadion pedig a viszonylag gyenge szerb bajnokság mérkőzésein sokszor kísértetiesen és szomorúan üres. (Marko ČUDIĆ)

CSEVAPCSICSA – Története a perzsákig nyúlik vissza. Hogy onnan meg hová nyúlik még hátrafelé a gomolygó időben, ki tudja. Egy legenda szerint az első „csevap” az égből érkezett a földre. A perzsaszőnyegen landolt némi pattogással, azóta isteni küldeményként ma is rendkívül nagy becsben tartják a muszlim világban, meg immár kívüle is. Kegytárgy, amelyet meg lehet enni. Imát lehet mormolni érte, könyörögni érte, akár várni is rá sokáig. Megégetőjét halálosan megfenyegetni, fáradt olajban és serpenyőben kisütőjét a hatóságnál feljelenteni, nyersen hagyóját mély megvetéssel sújtani. Tárgyasult jelkép, amelynek művészi ábrázolása az absztrakt idején teljesedett ki. A szürrealisták szárnyakat is festettek neki, angyali mivoltára utalva. Aszocreál megpróbálta csillag alakban elrendezni, hogy aztán az utána következőknek legyen mit dekonstruálni. Lélektani szempontból fölösleges hangoztatni, Freud minék

látta. Elnevezése természetesen a perzsa *kebab*, esetleg *kebab*, *kabab*, *kibob* szóból származik, s olyan ételt jelöl, amely apró, sült húsdarabkákból áll. Még a húsdaráló elterjedése előtt, aszketikus türelem birtokában lévő emberek késsel vagdosták apróra a disznó-, marha-, továbbá a birkahúst, és szakértők körében továbbra is tartja magát a vélemény, hogy az az igazi, mert sokkal zaftosabb. Ám nyilvánvaló, hogy egy népesebb lakoma esetén ez az eljárás Sziszüphosz igyekezetével párosul. Külalakjára nézve két megjelenési formája van: az egyik a gombócé, a másik a kolbászkáé. Utóbbi főleg a Balkánon terjedt el. Rossz nyelvek szerint azért, mert úgy jobbak a ballisztikai tulajdonságai. Ez azonban nem állja meg a helyét a szigorú valóságban, ugyanis a kolbászkaalak mellett való voksolásban inkább más praktikus szempontok játszottak közre: a *cs.* úgy könnyebben átsül és nehezebben gurul szét. Nem beszélve arról, hogy mérhetetlen előnyhöz juttatja azokat, akik ráadás nélkül nyelik le. Akár azért, mert nincs türelmük ehhez a művelethez – vagy már nincs foguk hozzá. (→ *Burek*) (BALÁZS ATTILA–FÉDERES MANÓ)

CSOKOLÁDÉSZÍV, PUMÁVAL – Ajjaj, halom a fülemben az unokám szavát, aki a dédi hangját utánozza. Hát ez a két dolog hogyan jön össze? Pedig összejött, csak nagyon régen, mikor még házas voltam – a szó mindkét értelmében – és bizakodó ifjonc. Vagy már nem is annyira ifjonc. Akkor történt: hajdani feleségem kiharcolta, hogy kiküldjék egy hétre dolgozni Jugoszláviába, új műhelyt beüzemelni, a déli szomszéd már Nyugatnak minősült, nagybetűvel, itt is, ott is kapták a fizetést, ez nagynak tűnő lehetőség, és még miket lehet venni ott! – én pedig itt-hon, a lakhelyünkön, a déli kis-nagy városban vártam a gyerekekkel. Mint jó apa. Talán az is voltam. Meglett a jutalmam is: egy márkás tréningruha, így hívtuk, nem jogging, nem szabadidőruha, de már nem is mackó. És a sötétkék (mú)anyagon ott ugrott a kecses puma, a gyerekek irigyen nézték, „te cicás nadrágot kaptál meg cicás felsőt,

ha kinövöd, nekem adod, ugye". Erre csak bólintani lehet, igent mondani. Aztán kiderült, hogy a ruhába valami bele van csomagolva, zörög is, hát egy jókora zacskó: csokoládés szívek, a csokoládé alatt mézes tészta, legbelül szilvalekvár, a kedvencünk, van az egész egy kiló is, ritka csemege, csak ott kapható. Együtt megettük, Anyu hozta Jugóból, finom, de azért odapillogtak a pumára közben. *Sic transit...* (→konzumjugó) (→Pionír csokoládé) (BRASSAI Zoltán)

DÉLSZLÁV HOAX – A rémtörténetek ellenére még soha senki nem halt bele. A tévhit, hogy ha valaki vizes hajjal megy ki az utcára, az nagy valószínűséggel meningitiszbe fog belehalni, tudományosan teljesen megalapozatlan. Igen, meg lehet fázni, de az agyhártyagyulladás vírusos megbetegedés, tehát semmi köze a megfázáshoz. Ez a beteges félelem a huzatnak definiált legkisebb szellőfuvallattól odáig fajult, hogy szakképzett orvosok állítják, hajmosás után legalább két óra hosszáig tilos és életveszélyes a lakásból kilépni. A haját a legnagyobb kánikulában is hajszárítóval kell szárítani, nem csak esztétikai, hanem egészségügyi okokból is. A huszonpár fokban nedves hajjal az utcára kilépő külföldit (hiszen idevalósi ilyen bolondságot nem tesz) rimánkodva próbálják visszaküldeni a házba, majd ha ez nem sikerül, ellenvetést nem tűrve sapkát húzatnak vele. Az, hogy valaki (megint csak külföldi vagy eretnek lehet az illető) nem rendelkezik hajszárítóval, legalább annyira elképzelhetetlen, mintha valakinek nem lenne hűtőszekrénye a lakásában. (RÁCZ Krisztina)

DISSZIDENSEK – Noha 1990 után egy „vm” értelmiségi sem akadt, aki ne tekintette volna magát a kommunizmus áldozatának, illetve örök ellenségének, aki „már akkor megmondta” és belülről bomlasztotta a rendszert, a Jugoszláviában ellenzéki tevékenységért elítéltek közt „mert már akkor megmondta” magyart alig találunk.

A közhiedelemmel ellentétben, Jugoszláviában a véleménynyilvánítás szabadságának határai korántsem voltak szélesek – évente

több száz embert ítéltek el a verbális deliktumról szóló törvény alapján, amit bármikor bárkire rá lehetett húzni (akár egy nemzetibb jellegű nótáért, akár egy rosszul sikerült félmondatért). Elsősorban albánok, horvátok, szerbek és muzulmánok kerültek emiatt börtönbe. Ám a jugó sajtóban egyre szabadszárjában fogalmaztak, nyíltan disszidens csoportok alakultak a sajtószabadság védelmében. Ezzel szemben a VM (vajdasági magyar) sajtó egyre ortodoxabb kommunista nyelvezetet használt, és még 1988-ban is Titót éllette, mint Dudás Károly, aki a legnagyobb magyar – ma.

Ő volt az is, aki pártfeladatból részt vett a Sziveri János és az általa vezetett *Új Symposium* szerkesztőségének megbélyegzésében is, bár szerepe inkább a csicskásé volt. A szerkesztőséget a máj napig tisztázatlan körülmények között és ismeretlen politikai fórumokon meghozott döntések alapján – mindenki tagad – a magyar „társadalmi-politikai munkások” szétzavarták, munkahelyükről kitétek, parkolópályára állították. Radics Viktória már akkor disszidált, Sziveri pár év múlva, miután paradox módon a ma a magyarok által is átkozott későbbi kommunista kommisszár, Ljubiša Ristić nyújtott neki némi menedéket Szabadkán. (SZERBHORVÁTH György)

DOMINÓ – Kisvendéglő és szabadegyetem. Egykor Újvidéken, (→*Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány*) fővárosában, a jugoszláviai magyarság szellemi központjában székelő intézmény. Diákok, egyetemisták, újságírók, színészek, magyar értelmiségiek és kétkezi munkások, valamint belügyes spiclik kedvelt találkozóhelye. Parázs irodalmi-művészeti viták, megszámlálhatatlan anekdota színhelye, „a” magyar kocsmá, az a hely, ahol az úri közönség eszmét cserél az öngyilkosság határát súroló szeszfogyasztás kíséretében. Legkedvesebb emlékeim közé tartozik a szenteste a Dominóban, amikor a hagyomány értelmében egy bizonyos pillanatban bezárt a kocsmá, hogy testületileg, pincérestől-szakácsostól átvonuljon a közeli Szent Rókus templomba, az éjféli misére. Ez akkoriban meglehetősen rebellis dolog-

nak számított, hisz a karácsony Jugoszláviában nem volt ünnep, szomszédjaink és barátaink azt is számon tartották, ki állít karácsonyfát, s ki nem. A *Dominó* hanyatlása Lajos bácsi, a tulajdonos halála után kezdődött el, néhányszor gazdát cserélt, majd a háborús évek folyamán végképp bezárt. Úgy hallottam, hogy egy vállalkozó szellemű nyomdász pár évvel ezelőtt felújította a legendát, más helyen, de a vállalkozás sikeréről már mit sem tudok. (KALAPIS Rókus)

DZSINN – 1967 nyarán, egy 501-es Peugeot hátsó üléséről láttam meg először. A hetes úton mentünk, Füredről Tihany felé. (→*Jugoszlávia*) kéken és illatosangomolygottal, mint valami dzsinn, két szál cigarettából. Olyan szép házaspárt én még nem láttam, már úgy érteve, persze, a szüleimen kívül. Kábé olyan izgik voltak, mint a filmekben a kémeek. Nem emlékszem, hogy kerültem a kocsijukba, talán benne maradtunk valami nagy beszélgetésben a fiúkkal, az ötszázasunk még nem volt meg, apámékat egy másik házaspár szállította vissza az újságírók tihanyi üdülőjébe. Megkérdeztem, milyen cigit szívnak. A nagyapámnak mindig *Lottót* meg *Fecskét* kellett venni. Bűdös, szürke füstöt eregetett, a vak is láthatta, hogy aki rájuk fanyalodik, azt előbb-utóbb meg fogják gyilkolni. Ez a füst itt a Peugeot-ban valami egészen más volt, Monte Cristo grófja jutott róla az eszembe. Jugoszláviából hozzák, suttogta az András, mást nem is szívnak, odáig mennek érte. Mélyet szívtam a szépséges füstből. Mit parancsolsz, édes gazdám? – kérdezte Jugoszlávia. (→*Jugoszláv*) akarok lenni. Meg egy olyan fehér öltönyt, mint a tévében a bácsié, aki legyőzte a náciakat. Fehéret, mint a cigarettadoboza, és (→*tenger*)t hozzá, mint a betűkékje. *Jadran?* *Ambasada?* Próbálok emlékezni, hiába. Eltűnt a név, elvitte a dzsinn, magával vitte Jugoszlávia. (NÉMETH Gábor)

Németh Gáborral jártuk Prága külterületét, mielőtt továbbutaztam volna Tolnai Ottóhoz Berlinbe. A hasztalan sóvárgás tárgyát a külvárosokban találtam meg, ahogyan Tolnai is odarajzolta az anyját „bő, fehér szoknyában, egy gyöngyházintarziás libikókában” a Futa-

ki út fölé (→*Újvidék Áruház*). S mondok: Ottó állandóan a (→*bosznia*)i dohányról ír, pedig nem is cigarettázik... „Mert szereti a szót” – felelte. (PÁLYI Márk)

EL NEM KÖTELEZETT ORSZÁGOK – Nasszer egyiptomi, Nehru indiai, Sukarno indonéz és Tito jugoszláv elnök hozta létre 1961-ben Belgrádban. „A mozgalom elsősorban a függetlenségi harcokra fókuszál, fő céljai továbbá a szegénység megszüntetése, a gazdasági fejlődés, valamint a gyarmatosítás, az imperializmus és a neokolonializmus elleni harc. A tagállamok főként a világ legszegényebb országai, és így kevés politikai hatalommal rendelkeznek.” Ahhoz képest, hogy rengeteg arab állam is a tagja volt, a régi (→*Jugó*)ban fizettek a legtöbbet a benzinért. Ha az Öreg (így becézték Titót) elindult híres-hírhedt, Galeb (*Sirály!*) nevű hajóján körbelátogatni az el nem kötelezett országokat, akkor biztos, hogy a tévében és a rádióban az első hír ez volt, és minden napilap címdalalon hozta. El nem kötelezettek csúcstalálkozója, bilaterális kapcsolatok, területi integritás... Ilyen és ehhez hasonló szavak rémlenek föl Hősöm elméjében. Meg az unalom. Hogy unta, de nagyon. Később hallott egy anekdotát, miszerint Tito elvtársat, mikor Kínában járt, meghívták ebédre. Kivételesen elfogadta a meghívást – nem szerette a különleges ételleket, a távol-keleti konyhától különösen irtózott, étkezési szokásaiban megmaradt zagorjei parasztnak –, ám ott sült verebet szolgáltak föl. Állítólag fölszólamlott, hogy hát szerinte a verebek a madárvilág proletárjai, és neki, aki a proletariátusért (hű, de nehezen írtam le!) való harcnak szentelte egész életét, elvei ellen való, hogy proletárokat vacsorázzon. Brionin, ahol Tito egész szerényen éldegélt (Szajkó István közlése, aki ott katonáskodott), egy egész állatkertet tartanak fenn még ma is az el nem kötelezett országok ajándékaiból (→*Addig jó, még Tito él*). Elefánttól a papagájjig minden látható ott. Hősöm kedvence az ötvenen túli Koki, aki azt is tudja mondani már, hogy: „Đurčanj!” Meg azt: „Tito!” *Kakosi, Koki?* (BOZSIK Péter)

ELVTÁRSI ÉBERSÉG

Czinege Lajos idegesen dobolt az ujjával. Végül jegyzőkönyveztek: „a Politikai Bizottság tudomásul veszi, hogy a szovjet elvtársak kezdeményezésére – amit Usztyinov elvtárs tolmácsolt – a részére adományozott kitüntetés átvételére a közeljövőben Moszkvába utazik”.

1980. február 19-ét írjuk, és az MSZMP PB ülésén nem kevés hasonló horderejű kérdést tárgyaltak. S pont a honvédelmi miniszter ügye előtt döntöttek egy másikban is, ez a Jegyzőkönyv utolsó, 15. oldalán került színtűgy megörökítésre. Tudniillik hogy a PB „úgy foglal állást, hogy ha Tito elvtárs állapota rosszabbra fordulna, a budapesti jugoszláv nagykövetségen Kádár János, Losonczi Pál és Lázár György elvtársak tegyenek részvételátogatást; a temetésen 2 tagu [sic!] küldöttséggel képviseltesük magunkat.”

Az álmos ülésen még nem tűnt fel senkinek, de később egy legény éber volt a gáton – a Jegyzőkönyv aláírója, maga Kádár János. Aki sk. áthúzta azt, hogy „állapota rosszabbra fordulna”, és sk. betoldotta kék tollával, hogy „elhunyta bekövetkezne”. Mert mégis, hogy vennék a jugoszláv elvtársak, és maga Tito et. is, hogy még meg sem halt, csak rosszabbodott az állapota, ők viszont már rohannak a jugó nagykövetségre részvétet nyilvánítani. S figyeljük meg Kádár et. aláírását, a kis nemecekét: ahogyan vezetéknevét kis k-val írja alá. (A Jánost viszont naggyal.)

Mentségére legyen mondva, akkor már elterjedt a mendemonda, hogy Tito rég halott, miután január elején amputálták a lábát. Sőt már előtte sem élt. Vagy ha él, rég emigrált, a szovjetek vagy a nácik ügynöke. Vagy ez a Tito nem az a Tito, aki végül (→1980. május 4-én) halt meg. Rég várták ezt esküdt ellenségei – az usztasa és csetnik emigránsok, vagy a demokrácia hívei –, de a barátai is felkészültek.

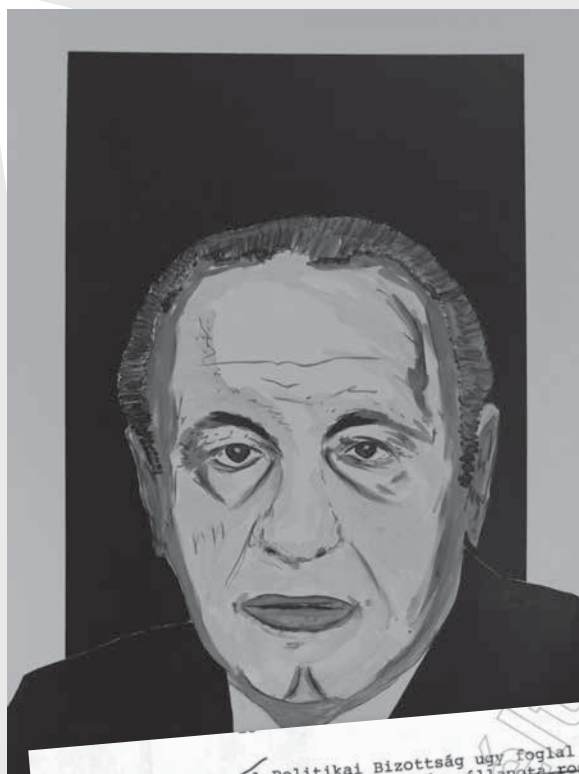
Temetése addig sosem látott médiaesemény volt, s büszkén írta a jugoszláv sajtó, hogy az ENSZ százötvennégy tagországból százhuszonhét küldöttség érkezett (továbbá pár terrorszervezeté): négy király, öt herceg, harmincegy köztársasági elnök, hat

parlamentari elnök, huszonkét kormányfő és tizenhárom kormányfőhelyettes, negyvenhét külügyminiszter volt jelen. Miután kiderült, hogy Jimmy Carter, az USA elnöke nem jön, hanem a mamáját küldi, Brezsnyevék gyorsan úgy döntöttek, hogy ők épp azért is jönnek temetni, az összes pártfőtitkárnak úgyszintén ez az ukáz. Addig viszont Kádárék is vacilláltak.

Tisztára, mint egy falusi temetésen. Ahol már senki sem a halottat nézte, hanem hogy ki jött el s ki nem, ki kivel beszélgetett, és abból mi következik a hidegháború kellős közepén. A sajtó napokon át közölte, ki kivel ült le, íme, Jugoszlávia Tito halála után is a béke garanciája. Szaddám Husszein is igen aktívan tanácskozott. Szeptember 22-én aztán hadüzenet nélkül megtámadta Iránt. Harminchárom éve arrafelé ilyen-olyan háborúk vannak, és Tito is épp hogy megúsza, hogy ne rakják ki a (→Virágház)ból, a sírjából.

SZERBHORVÁTH György

Kádár János egy zágrábi öltönyboltban

elhunyta bekövetkezne
A Politikai Bizottság úgy foglal állást, hogy ha Tito elvtárs állapota rosszabbra fordulna, a budapesti jugoszláv nagykövetségen Kádár János, Losonczi Pál és Lázár György elvtársak tegyenek részvételátogatást; a temetésen 2 tagu küldöttséggel képviseltesük magunkat.

Kádár János
/Kádár János/

EÖRSI PISTA ÉS A DÉLI SZLÁVOK (→*BI-TEF*) (→*Hotelszobák*) (→*TMASZ*)

EROTICA SUBOTICA – A volt Jugoszlávia első hivatalos pornómozija Szabadkán nyílt meg 1988. április elsején. És ez nem volt vicc, bár erotikus avagy szexfilmeket már addig is adtak a legutolsó moziban is, fényes nappal, korhatár nélkül, így az általános iskolások sem a háziállatok üzekedését látva vagy éppen a biológiaórán okosodtak.

Az *Erotik Kinóra* keresztelt intézményről senki sem szedte le a keresztvizet, már-már különösebb erkölcsi és politikai hadjárat nem indult ellene (a videóipar viszont hamar tönkretette). A Lifka mozi nagykapujában várakozott a nagyra becsült közönség, az érdeklődést mi sem jellemezte jobban, mint hogy a kétezer dináros belépőket a jegyüzérek négy-ötezerért vesztették, nem hiába. A *Miami fűszerek* című pornófilm nyitotta meg a sorozatot, amely – mint e sorok írójának egy bácsfeketehegyi kortárs szemtanú anno beszámolt – nem ám szimpla pornó, amiben csak dugnak, hanem szép ívű története van. De azt akkor nem mesélte el.

A Suboticafilm valós igényeket óhajtott kielégíteni, a riporter által megszólaltatott azonban nem különösebben jöttek izgalomba: a kérdésre, hogy ugyan mi a film címe, a sorban állók csak a vállukat vonogatták, arra pedig, hogy miről szól, lakonikusan egyszerű válasz érkezett (betűhív idézés): „hát ba***sról, nem?” Vagy elmondták, hogy láttak ők már ilyet Bécsben vagy Frankfurtban épp eleget, itt meg biztos megvágják a filmeket. De nem, derül ki Barácius Zoltán *Hét Nap*-béli írásából, aki röviden összefoglalja a szerinte banális történetet: egy rakás piros cipős hölgy Miami Cityben gonosztevők után nyomoz, némi dialógus is akad („ah” és „oh”). Végül elkapják a rosszfiúkat, a jutalmuk pedig, hogy a rendőrkapitánnyal töltik az éjszakát.

A valóságban akkortájt a szabadkai börtönben ún. verbális deliktumért elítéltek is ültek (→*disszidensek*), mint például a zentai író, Vicei Károly. (SZERBHORVÁTH György)

ÉSZAK – Északon éltem sokáig, az északi csücsökben, északkeleten, fent, messze fent, távol a tengertől, a hegyektől, nagy, beláthatatlan, idegen térségekkel alattunk, ha kihívtak a táblához, behunyt szemmel is oda tudtam mutatni, ahol a mi vidékünket ábrázolta a falra függesztett, vászonra kasírozott térkép. Zöld színű térség a Duna és a Tisza által körülölelve, az vagyunk mi, meg még Bánát is mi vagyunk egy kicsit, bár nem annyira, meg úgy tudom, hogy Szerémség is mi vagyunk, bár ott nem nagyon jártam még, talán egyszer kirándultunk, és az már hegyes-dombos is egy kicsit, leginkább mi tulajdonképpen a leginkább északi részen, a Tisza mellett vagyunk, ott a legzöldebb a zöld, azok vagyunk mi. Ott fenn. Észak-északkeleten. Emlékszem arra a recsegésre és ropogásra, máig ott vannak az agyamban a hegek, a kettétört, szétcsúszott, rosszul összeforrt kötések, ahol megáll tétován vagy teljesen félresiklik egy-egy nekilóduló gondolat, alig is emlékszem valamire azon a recsegésen-ropogáson túl, hallom, hogyan rendeződnek át recsegve az égtájak, és lesz északból dél, hogyan fordul át ropogva a fent meg a lent, és ingoványosodik el a lábam alatt a talaj. Ha kasírozást látok, gyanakodva nézem, mit rejt vajon az, amit megmutat. És miközben a kezem már húzza és kerekíti a betűket az aláírásra elem tett iraton, és már teszi is le a tollat, én még ijedten olvasom a furcsán ismerős nevet, hogy most elrontottam-e ezt, netán újra le kell másolnom az egészet az elejétől. (KÁVAI M.)

ÉTKEZÉSKULTÚRA – Nem egy Jugoszláviában született és szocializálódott ember állítja, hogy a magyar ételek csípősek. Még vajdasági magyar is akad, aki meg van erről győződve. Pedig hát hasonlítsuk csak össze a magyar konyhát a mexikóival, vagy akár a kínnaival... na, ugye? Ennek ellenére több, főként nem magyar származású honfitársunk szerint a magyarok – beleértve a vajdasági magyarokat is – gyomra azért bírja az erős paprikát, mert ez a génjeikben van. Mintha a vajdasági szerbek, szlovákok vagy románok, vagy akár az egész volt Jugoszlávia területén élő nemzetek táplálkozási szokásai annyira különböz-

nének a vajdasági magyarokétól. Lássuk csak: paprikás, szárma, bableves, töltött paprika, húsleves, rántott hús, sült krumpli... A mítosz, miszerint valaki Dél-Szerbiából egy vajdasági magyar családnál ebédelt, minekutána kórházba kellett szállítani az elfogyasztott csípős ételek miatt, annak ellenére él, hogy igazán erős fűszer nem is kapható a volt Jugoszlávia területén, de még Magyarországon sem, tehát a magyarok, vajdaságiak és magyarországiak, még ha akarnának, sem ehetnének csípősen. (RACZ Krisztina)

EX SYMPOSION – Hősömnék 1991. szeptember 1-jén teljesült az egyik álma. Annak a lapnak lehetett a főszerkesztője, amelyikre évek óta vágyott, az (→*Új Symposion*)nak. Ám a mámor nem tartott sokáig, másfél hónap múlva, miután családját Szegedre „deportálta”, neki is menekülnie kellett, mivel igényt tartott rá a jugoszlávnak akkor már nem mondható Néphadsereg (→*Jugoszláv Néphadsereg*). *Meghalni* úgyis téves csatátéren. Pont ezt nem akart, ezért emigrált. Hamarosan kiderült, igen szép számmal szöktek át Magyarországra egykori *sympós* szerkesztők, így fölmerült, tán érdemes itt folytatni a lapot tovább, hisz nem lehetett tudni, a háború meddig tart, és lesz-e egyáltalán *Új Symposion*. Hősöm, a pörösködést elkerülendő, a lapot *EX Symposion* néven jegyeztette be. A keresztapja Balázs Attila, apja és anyja – az előbb említett szerkesztő szerint legalábbis – Hősöm volt. A kényszerűség okán – soha nem kaptak annyi támogatást, hogy „rendes” szerkesztőségé válhassanak volna – tematikus számokat kezdtek el gyártani, ami rájuk égett, mint Necessarius inge. (A tematikus számokat legalább megjegyzik, mondogatta egy időben K. költő; de ki emlékszik – és itt találomra említ egy lapot – az x-edik évi 7-es számra?) Miután nagy nehezen megnyerték az első támogatást a József Attila Művészeti és Szociális Alapítványtól (pályázataikat, ezt csiripelték akkortájt a vererek a lószarban, az újvidéki Forum akkori vezetői próbálták rendre elgáncsolni), 1992 őszén megjelent az első, kisebb botrányt kavaró, *Benyúlás* című, a háború pornográfiájával

foglalkozó számuk. Egy híres esztéta nemes egyszerűséggel azt mondta róla: gusztustalan. Valóban. Ahogyan a háború is. (BOZSIK Péter)

FAVORIT – Soha nem voltam nagy rágógumi-rajongó. A cigaretta alakút két ujjunk közé fogtuk, s mások, a „nagyok” mozdulatait utánozva mimeltük a dohányzást, fújtuk a füstöt, leráztuk a hamut. Néhány elegáns mozdulat, semmi több. Ha gömböt fújtam belőle, elpukkadt, s az orromra tapadt a ragacsos massa, ami, vízhatlan lévén, alig volt lemosható, iskolába menet végképp nem. Kapargathattam menet közben arcomról a porral elkeveredett anyagot, amely vagy makacsul tartotta magát, vagy, ha sikerült levakarni, az ujjaimra ragadt.

A *Favorit* azonban más volt. Kis sárga dobozkában három párna alakú, cukorzománcos rágógumi, s mindegyik dobozkába egy-egy kép rejtve. A képeken (→*Jugoszlávia*) városai, nevezetes helyei. A képek mellé albumot is lehetett kapni (vagy vásárolni? nem emlékszem). „Širom domovine”,¹⁰ ez volt az album címe, s a kilencvenhat képecskén ismerős és még be nem járt városok, vidékek tárultak elő barna és fehér szíkontrasztban: Banja Luka, Belgrád, Bled, Bohinj, Bol, Budva, Crikvenica, Delnice, Hvar, Korčula, a Kornat-szigetek, Kranjska Gora, Ljubljana, Mali Lošinj, Opatija (Abbázia), Plitvice, Postojna, Pula, Rijeka (Fiume), (→*Szarajevó*), Sombor (Zombor), Trakošćan, a Triglav, Zágráb, Zemun (Zimony), Zrenjanin (Nagybecskerek)...¹¹ És ott volt Novi Sad (Újvidék) is mint a (→*Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány*) székvárosa. Ha jól látom, a Modena utca, idényenként változó virágágyásával, ősrégi fájával, amelyen – ezt már közelnézetből tudom – emléktábla jelzi matuzsálemi korát. Innen a Báni Palotára¹² lehet látni, ez a képecske alapján is megállapítható.

A *Favorit* rágógumit Brač szigetén gyártották, ott adták ki az albumot is. Mintha már eleve múltként, régi fotók barna-fehér színárnyalatában. Az utolsó lapon az album

10 Országserte (szerb).

11 Túlnyomórészt hegyi és tengerparti turistacélpontok. (A szerk.)

12 A második világháború befejezése óta a tartományi parlament székháza.

A 600-asnak fordítva, a kormány felől nyílt az ajtaja. Amíg nem kezdték el gyártani a 101-est (*stojadin*) és a hozzá hasonlatos *Jugót* (\rightarrow *Yugo*), addig ez volt Jugoszlávia emblematikus gépkocsija. Kibírhatatlanul szűk, kitartó, sokat zabál, bűdös, de a miénk (volt)! Fityóval utazni egy árnyalatnyival jobb, mint Polski Fiattal – csak hogy érthető legyek –, legalább azoknak, akik utaztak kis Polskival, amelyet nálunk nemes egyszerűséggel vasalónak („peglica”) hívtak. Amúgy Fityó a beceneve az egyik legkedvesebb szerb író barátomnak, Filip Davidnak is. (*BOZSIK Péter*)

FOCI – (\rightarrow *Crvena Zvezda*) (\rightarrow *Vojvodina*)

FRISSEN KOMPONÁLT NÉPDAL – Egykor – még régen a Bugyi testvérek előtt (\rightarrow *Muskátlizenét minden faluba!*) – az összes jugoszláv távolsági buszon kötelezővé tett, amorf formákra épített, a balkáni érzésvilággal machináló zenei kifejezőmód. Kazettáról vagy egyenest a rádióból üvöltő eklektikus muzsika, a sofóri és a kalauzi feljebbvalóság felmutatásának, hovatovább erőszakos gyakorlásának egyik legjobb eszköze, a puszta erőfitogtatásnak és a polgártárs-terrorizálásnak az adott szituációhoz mért legütőképesebb fegyvere. Jeggyel járó, eredeti forrásaitól fényévre rugaszkodott, a hagyományos hangszerek mellett az elektronikus zajkeltés összes lehetséges eszközét egyezményes alapon nyugodt lélekkel felhasználó laza zenei stílus; hangsúlyozott *vibratóra* építő, túlnyomórészt harsány neofolk – utóbb turbofolk – muzsikaszzerűség (\rightarrow *sláger*), amelyet például Újvidéktől Stara Pazováig (Ópazova) még ki lehetett bírni valahogy, utána azonban az igényesebb, netán halmozott hátránnyal küszködő kisebbségi emberen előbb a nyugtalanság, majd a düh jelei kezdtek kiütközni. Tudott dolog, hogy amennyiben ez az inzultus hosszan éri a személyt, például egészen Nišig, túl az elhatalmasodó tehetetlenség- és reménytelenség-érzésen, minden őrjöngésen, félrevert harangon, Edward királyon és a walesi bárdokon, végül súlyos apátia jelentkezik, csendes örület, amelyből, ha ugyancsak sokáig tart, majdhogyan nincs visszaút. (*FÉDERES Manó*)

GEORGE KARELIAS AND SONS – Így van elosztva, mindenhova jut a jóból. Csak meg kell találni. Ez nem feladat, véletlenül találtam rá. Egy trafikban, már nem emlékszem, melyikben. *George Karelias and Sons*. A világ legjobb cigarettája, már a doboza is elárulja. Aranyszínű doboz, finom csomagolás, már kézbe venni is jó. Ez a világ legjobb cigije – ezt néhány slukk után eldöntöttem. Hamar rászoktam a túlzásokra, hogy itt minden, ami van, az egyben a legjobb. Nincs sok minden, de ami van, annak nagyon lehet örülni. Fura és kiszámíthatatlan ingázás a lelkesedés és a provinciális gőg között. Durva díszletek és finom ízek. (\rightarrow *Burek*), (\rightarrow *csevap*), ajvár, sült paprika és az a rettenetesen füstös *konoba*.¹⁴ Ahova ne menjek soha, innen tréfásan ki vagyok tiltva. Ez eddig öt dolog, ám állítólag tízezer van. De nem számoltam meg és nem jutottam a végére. Egy idő után abba hagytam a számolást, a dolgok számolását. És most is kihagyom belőle a legjobb dolgokat. Éjfélkor még egy kávé meginni és cigarettázni. Hogy csak példát mondjak.

Vagy a könyvesboltban rágyújtani. Ki akartam menni, de a kapus rám szólt, hogy minek mennék ki, ez egy szabad ország. Nyugodtan gyűjtsak itt rá, ez nem Amerika, itt vidáman lehet dohányozni. Azt mondja, válogatott kapus volt, bár nyilván túloz. Vagy inkább csak *tarcsi*. Nem, mondja, rendes jugó válogatott. Könyvek, kávé, cigi. Mi kell még, kérdezi. Semmi, mondom, abszolút de semmi.

Majd abba hagytam a dohányzást. Másfél évig. Közben a *George Karelias* is eltűnt a trafikokból. Bizonyára nem érte meg a görög import. Nem érdekelt, hiszen alapjáraton hosszú Marlborót szívtam. Azt vettem, rögtön két dobozzal, amikor el akartam menni. Száz dincsi, nem túl drága, sőt rettenően olcsó. Ha jól számolom. (*MÉSZÁROS Sándor*)

GIRICA – Valahogy így nevezte, amikor először megrendelte nekem néhai Keszég Károly író-szerkesztő barátom. Általa s a girica révén váltam törzsvendéggé (\rightarrow *Újvidék*) en,

¹⁴ Kocsma (horvát).

a Srpska Matica épületére néző vendéglőben, ha jól emlékszem, Tolnai Ottó *Paripacitrom* című darabja próbáinak kezdetén.

Ezután hetente legalább kétszer gericát tettek elém ebédnek, rendeletlenül, hiszen a törzsvendégnek kijár kedvenc ételének azonnali fölszolgálása, amint a kocsmába lép. Ez nem kimondottan balkáni szokás, de azokban a balkáni városokban, ahol huzamosabban voltam bizonyos étket-italt kimérő műintézetek látogatója-fogyasztója, a „művész urakat” megillette ez a gesztus. Ezért nem tudtam pontosan megjegyezni a nevét, hiszen csak egyszer hallottam, a gyakori fogyasztás ellenére, s valószínű, úgy jártam vele, mint az a zeneversengő gyerek a televízió tehetségkutató műsorában, aki fülhallásból tette országosan népszerűvé „bikicsunáj”-ként az angolszász sláger „we live in Japan” sorát.

Ízeről, kinézetéről nem tudok többet elárulni, remélem, elfogadják tőlem ezt a tudományosnak nem mondható nagyvonalúságot. Merthogy ez az izé, az az ebéd nem volt más, mint egy mélytányérnyi ropogósra sült halacska. Egyben. Fejestől, belestől, apró pikkelyestől áthúzta egy tányér máléliszten, s zutty bele a forró zsírba...

Így készítette el anyám is azt a kettőt, amit 1951-ben, nyolcéves koromban, gombostűből hajlított horoggal kifogtam Székelyudvarhelyen a Küküllőből. És vittem haza lelkesen az akkor a főtéren álló lakásunkhoz. A főtéren éppen új *panókat* helyeztek ki. Az egyikén csíkos nadrágban, bőrszivarral a szájában, jobb kezében bárdal, amelyről csepeg a vér, a másikban bőrbugyellárisal, amelyre a dollár jelét festették, „Tito, a véreskezű” (→ *Jugó 2.*) volt araszos betűkkel fölmázolva a panel átlójában. Egy másikon ugyanolyan öltözetben egy kutya, aminek a farka alá, a segge és a töke közé, még egyszer: „Tito”, aki acsarkodva ugat egy vörös csillagos mozdonyt, ami az ég felé pöfékel. A nagybetűs fölirat rajta: „A kutya ugat, a karaván halad.” (→ *Tito magyarországi látogatása*) (TÖMÖRY Péter)

GORENJE – Családunk szlogenje: „Gorenje!” – harsogta a másutt (→ *Cockta*) már említett színésznő a (→ *Szabadka*)i Rádióban. Hőszöm

undorodott ettől a reklámtól. Művinek és rendkívül erőltetettnek találta. Mindezek ellenére, ha tehette, Gorenje márkát vásárolt, mivel messze azt találta a legjobbnak. Mosógépe nemrégiben ment tönkre, frizsidere, bár romokban, még mindig működik. Mondta is, amikor látszott, hogy a szlovénok üstökös sebességével távolodnak a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságtól: „rábaszunk, mi, vajdaságiak különösen”. Egyetlen szövetségeseink sem marad. Akkor még nem tudta, hogy a próféta beszél belőle. (BOZSIK Péter)

HÁBORÚ – (→ *Ady: A Halál: pirkadat*) (→ *Balkanizálódás*) (→ *Bosznia*) (→ *Hotelszobák*) (→ *Jug-Bomb*) (→ *Jugoszláv Harcosok Szövetsége*) (→ *Jugoszláv Néphadsereg*) (→ *Nyárhó*) (→ *Partizán*) (→ *Pionírkendő*) (→ *Sebek*) (→ *Szarajevó*)

Gorbacsov egy II. János Pál-babát mutat föl a háborgó délszláv népek kibékítésére

HOTELSZOBÁK

Mindig is szutyok szállodának tartottam a Holiday Innt, de azt már kimondott pofátlanságnak vettem, hogy kétszázhusz dollárt kértek el egy szobáért, amikor nem volt benne meleg víz, a nyolcadikon, lift nélkül, mondjuk, tévé volt, benne a CNN, az meg közölte velünk, hogy a kinti lövöldözés valós, a realitást megerősítette a virtuália, a tévén át vált hihetővé Szarajevó 1993-ban. Hárman voltunk, a Déri Miki meg az Eörsi Pista még, és szerencsére a Pista gyerekkori havercsávója segített anyagilag – annak idején a Szabadság téren a Tőzsdepalota előtt játszottak együtt, Soros Gyurinak hívták a gyerekkori havercsávót –, így ki tudtuk fizetni a drága szállót, amely egyébként jövetelünk előtt tizenhét-szer égett ki. Már megírtam ezt a (→szarajevói) hetet: az említettekkel, meg Zdravko Grebóval, Haris Pašovićtal¹⁵ együtt, lezárásnak Allen Ginsberggel; az Igmanról (→*Posu Mama, Igo, Ráma*) lövöldöző mesterlövészekről kezdve a *Pazi snajper* – Vigyázz, orvlövész – (→*Mirko i Slavko*) KRESZ-táblákkal ékített völgyvároson át a Paweł Pawlikowski filmjében (*Serbian Epics*) a hegytetőről a lakótelepet idült mosollyal, a vezért éltető, guzlicán kísért dal (*Hej, Radovan, Radovan...*) dallamára géppuskázó orosz punk, Eduard Limonov beteg látványáig, a japán idegenlégiósig, a *T-bone steak*-fejű argentin századosig a reptéren, a *Maybe Airlines*ig („maybe flies, maybe not”), a RAF (brit légierő) szétlőtt falusi mecset fölött emelkedő *Hercules*éig – már mindent megírtam, azt hiszem.

A szerkesztő azonban biztatott, koncentráljak Eörsire, s mivel az utóbbi hét-nyolc évben, mióta nem ír, méltatlanul kevés szó esik róla, elvállaltam hát, hogy megírom még egyszer. Két hotelszobánk volt a nyolcadikon, az egyikben aludtam én, egyedül – hivatalosan azzal az érvel, hogy én vagyok

a főszerkesztő, valójában mert horkolok –, a másikon Eörsi Dérirel. Minimál dizájn, hegyi kilátás, kis kiöblösödés a szálló bejárata előtt. Látom az ablakból, hogy jön a Pista a terecskén keresztül. A hegyekből rálőnek, ő a hatvan pluszos cikázásával bevágat a *foyer*-ba. Feljön, liheg, nincs lift, mondok neki: „Látom, Pista, megugrasztottak, mint a száro nyulat!”. Vigyorog az utánozhatatlan eörsis vigyorral, amellyel egy komplett rendszert – a kádárit – szekált a tébolyba, s mondja: „Á, Vageszkám, pancserek ezek! Mert november 4-én a Damjanich utcában a Gáli Jósikával, az volt valami, mert azt hosszában lőtték a ruszlik, de ezek a lesipuskások, ezek pancserek.” Így éltünk ott, a helyzethez képest vidám és irodalomtörténetileg csipanyitogató haláltáncban, bökversekkel szórakoztatott, például a helyiek által nem hordott, testi épséget védő *divájsz* ellen írta fejben, hogy „Azt mondja a latin, azt mondja a hellén / Ágyúgolyó ellen nem véd meg a mellény”. (Ami egyébként tény-szerűen is igaz persze.)

Pistának volt *tausiedere*. Merülőforralójával nesz-kávét csinált minden reggel – a 220 dolláros árban nem volt reggeli –, az egyikkel átszoszogott a szobámba. Egyszer, úgy reggel kilenc tájban, felharsant: „Hát ez elképesztő! Ez az egész generációtok rákfenéje, hogy mindjárt reggel kilenc, és még az ágyban döglesz! Mint az a fotós gyerekek is, az én szobámban. Borzalmas! Ezért nem viszitek semmire. Bezzeg én” – mondta csipetnyi elmélázás után, s felderült a homloka, hiszen magára gondolt. „Bezzeg én már reggel hétkor felkeltem, s azóta két szonettel gazdagítottam a világirodalmat.” Meg is mutatta. Nem voltak jó szonettek. Viszont azt is tőle tanultam meg, hogy egy költői életmű az tizenöt vers. Tizenöt nagy vers. És az neki megvan. Nem Szarajevóból, máshonnan, de megvan.

VÁGVÖLGYI B. András

¹⁵ Grebo (1947–) a szarajevói jogi egyetem professzora, Pašović (1961–) bosnyák színházi és filmrendező.

IRODALMI ÉLET

A hatvanas években született nemzedékem a nyolcvanasok elején, vagyis a Tito halála utáni években úgy lépett be a szlovén irodalomba, mint „a karizmatikus mentor nélküliek nemzedéke” (Andrej Blatnik). Hazai karizmatikus mentoraink talán tényleg nem voltak, de azért szabadon szívhattuk az afgán hasist, ihattuk a német sört és elolvashattunk minden föllelhetőt: szlovén neoavantgardistákat és dél-amerikai mágikus realistákat, észak-amerikai metafikcionalistákat és kelet-európai disszidenseket.

Leginkább Borgesben merültünk el.

Jorge Luis Borges argentin író (1899–1986) a xx. század második felében nagy mértékben befolyásolta Európa és mindkét Amerika irodalmát.

Jól ismert Danilo Kiš (→jugoszláv író) (1935–1989) kijelentése, miszerint az irodalmat két korszakra lehet osztani, „a Borges előttire és a Borges utánira”.

Erről persze lehet vitatkozni, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy Borgesnek, a hírnevéhez képest, tulajdonképpen nagyon furcsa opusza van. Nem írt egyetlen regényt sem, pedig ez a műfaj a modern korban a hagyományos eposz helyébe lépett, és megörökölte annak a társadalmi, közösségi folyamatok alakításában játszott fontos szerepét. Borges a saját puritán, izgalommentes életét titokzatosan izgalmas rövid műfajokba desztillálta: verseket írt, esszéket és elbeszéléseket.

Kiš – irodalmi példaképem – családi trilógiájának utolsó darabjában, a *Fövenyóra* című regényben (1972) így ír a különböző élmények egyidejűségéről, amelyek a csúcsművészetekben kristályosodnak ki:

„Minek mindez, ami van, s ami nincs (ám-bár lehetne), mire való mindez, ha a testtel, a szemgolyókkal, a herékkel együtt meghal a lélek is, ez a felhő, a szívnek a szíve a haldokló szív szívében? Mire való, ha nem arra, hogy az ember túlélje esendő porhüvelyét, hogy a legtökéletesebb kvintesszenciába sűrítse a múltat, jelent és jövőndőt, a megis-

merést és sejtelmeket, a finom port és felhőt, belegyúrja érzékszerveit, szívét, esztét, s hogy – mindezt egy örök életű felhőcskébe, felhőpárába gyűjtve – tovább élje életét mint megismerés és lényeg.”¹⁶

Andrej Blatnik, Vlado Žabot, Feri Lainšček és Milan Vincetič barátaimmal a „fiatal nemzedék” irodalmának ideiglenes szállását kerestük, és az ekkor már kifejezetten szabadgondolkodó Szlovén Szocialista Ifjúsági Szervezet (*Zveza Socialistične Mladine Slovenije* – zsms) védőszárnyai alatt állapodtunk meg.

A „puha kommunizmus” még puhább leszálló ágában, Jugoszlávia utolsó, (→*Tito halála*) utáni évtizedében a zsms megpróbált demokratikus erővé (át)alakulni. Benne találtak támogatóra a zöld, a spirituális, a békeharcos, a meleg és az egyéb alternatív mozgalmak. A társadalmi mozgalmak más alapon szerveződtek, mint a politikai pártok, amelyekből a korábbi szövetségi államban amúgy sem volt egy se: a mozgalmakban az út fontosabb volt a célnál.

Ezek voltak az arany '80-as évek: a civil társadalom az állam ellen, a tömegkultúra stílusa az intézményesített hazugságok ellen, a vastagbőrű punkok és a kritikus hetilapok a nép uralmának kihasználása ellen. A társadalmi mozgalmak a szlovén állam megalakulása előtt nagy mértékben hozzájárultak a rendszerváltáshoz a szocializmusból a parlamentáris demokráciába és a kapitalizmusba.

A társadalmi mozgalmak között a Szlovén Irodalmi Ifjúság (*Književna Mladina Slovenije*) a ritka kivételek egyike volt. Nem voltak politikai vágyai. Még az 1983-as megalakulásakor sem volt igazán nagy élet benne, és igencsak távol állt még attól is, amit ekkoriban tett szerbiai és horvátországi látogatásaimon tapasztaltam. Ott a fiatalok az Irodalmi Ifjúsági Szervezet keretein belül vígan nyomtatták első köteteiket, lapokat szerkesztettek, díjakat osztottak, rendszeresen esteket tartottak és színes irodalmi életet éltek.

A Szlovén Irodalmi Ifjúságot a kiadó mentette meg a teljes érdektelenségtől és névtelenségtől. Kiš szellemében alapítottuk – most csak a magam nevében beszélek –, aki ápolta

16 Borbély János fordítása.

az irodalom fölösleges voltáról szóló fölismerést, és Borges nevével – itt már minden résztvevőében –, aki őrzi az elveszett egész emlékét. A híres vak argentin a világnak azt a pontját, ahonnan az ember ráláthat a világmindenség teljes kiterjedésére, *Alef*nek nevezte. Az élmény egyidejűsége, a képek nyüzsgése, az örökkévalóság fölsvillanó fényei: hát ezek nem a hiteles művészet jellegzetességei is együttal?

Az Aleph Könyvkiadó a nyolcvanas években igazi unikum volt. Megszállottak kicsi és nonprofit társasága. Semmit se tudtunk a nyilvánossággal való kommunikációról és a kereskedelmi módszerekről, de azt képzeljük magunkról, hogy sokat tudunk az irodalmi hivatástudattal és a szerzői felelősséggel járó erotikus kapcsolatról. Abban ringattuk magunkat, hogy az irodalom semmit se ér, ha nem képes kiindulópontul szolgálni a telivérű esztétikai, etikai és egzisztenciális élménynek.

A könyvkiadó létrehozása nem kis dolog volt az akkori Szlovénia „puszta országában”, ahol még mindig érezhető volt az ólmos hetvenes évek kulturális és politikai merevsége. A nyolcvanas évek első felében, amikor színre lépett az én irodalmi nemzedékem, egy kiadó létrehozása tulajdonképpen csodának számított.

Aleš DEBELJAK

JELEN – (fn) sör, *pivo*, alkoholos erjesztett lé (akárcsak a Lav).

A ~t a szarvasok tejeként, más elképzelések szerint italaként tartja számon a másnapos emlékezet, míg a LAV sört az oroszok vagy/és az arslánok hajszeszeként.

A ~ őshonos az ex-Jugoszlávia területén, nyáron többnyire hideg, néha meleg, ami télen kifejezetten szórakoztató. Ilyenkor valamelyik gyümölcsből készült helyi üdítőitalal (*sok*) is fogyasztható, esetleg hideg LAV sörrel kombinálva hozhatjuk versenyformába. (Lásd még: „És mondá az Úr: a ~ yu, nála már csak a jövő a yubb!”)

A ~ és *Lav*-ivók a Kőbányai- és Ászok-függőkkel ellentétben szívesen koccintanak sörrel, sőt egyenesen az ideg(en)eknek ajánlják a söröcskét „jedno pivce za živce”¹⁷ felkiáltással.

A ~ sörrel való koccintás során némi balkánian férfias (macsó) hatás mutatható ki mint (→ *couleur locale*), ugyanis a ~ pivo üvegeit nem *egymáshoz*, hanem *egymás tetejére* (egyiket a másikára) koccintják, kifejezetten a ~ pivo magömléshez hasonlatos feltörését idézve ezáltal elő, úgy is, mint mentális és higiénés, azaz *flow*-élményt okozva a vendéglátók körében. Külföldiek ~létében ilyenkor azt kiáltják: „On the spot!” Egyes adatközlők szerint ezt a gesztust kifejezetten a *Lav* pivo reklámkampányára találták ki, s a sörfelbuzgáskor a szokásos „jedno pivce za živce” kiáltást hallatják, amit az idegen fül a kánikulában *zmrzlinának* észlel, ezért ösztönösen az egyszerűbb „on the spot”-ot választja.

A ~ivók tisztában vannak vele, hogy jó sör a ~ (meg a LAV), de különösebben nem büszkék rá.

A ~ lét ivókat magyarlakta vidékeken is föllelhetjük. Az alkohol-túlélőtúrákat kedvelőknek melegen – de hűtve is – ajánljuk Kishegyest, főleg a Dombos Fest idején. A helyi kocsmatúrák útvonalán *checkpoint*-számba is elmegy a híres Göbolyös. Az erősebb idegzetű időutazóknak a *Kislegyes* becenévre hallgató archaikus vendéglátó-ipari egység látogatása javasolt, a ~ és Lav sörök bőséges védelésével.

17 „Egy kicsi söröcske – pá-pá, idegecske!”

Slobodan Miloševićtel senki sem akar focizni a pokolban

A svábok kezdték el gyártani 1756-ban a wurmlingeni Hirsch mintájára – vagy család az egész, mert az apatinin 1756-os évszám áll, a wurmlingenin 1782; vagy az apatinit előbb kezdték gyártani, vagy az imént vázolt elmélet téves –, az emblémán alig változtattak, nagyjából ugyanaz a szarvas látható az egyikén és a másikon is. Hősöm ismerte azt a rajztanárt, aki az apatini sörgyár emblémapályázatát megnyerte. A fáma szerint. Az öreg Par-

A ~ és Lav sörökhöz kapcsolódó legendák sorában számos magyar író és író nő neve föllelhető – utóbbiakét a feledés nemes penésze borítja. Különösen nagy számban említik viszont Ficsku Pál eseteit az első Dombos Fest idejéből, ahol a *Videódisznó* és egyéb műrecek szerzőjének ~léte feledhetetlen történeteket inspirált. A legtöbbet emlegetett sztoriban is központi szerep jut a ~ és/vagy Lav söröknek. A deliráló emlékezet egyik változata szerint az író szekéren rázatta magát, ~ét a markában szorongatva, a múlt dicsősége, azaz a magyar hadsereg 1849. július 14-én, Guyon Richárd honvédtábornok vezetésével Jellasics ellen megvívott utolsó győztes csatájának helyszíné után kajtatva – ám csak a temető menti albán kocsmáig jutott *Lavra* vagy/és ~re szomjazva. A másik változatban a szerző anyaszült pucéran van ~ a topolyai tónál, számos irodalom közeli hölgy (*gruppi*) társaságában, szintén besörözve. (BÁRDOS DEÁK Ágnes)

A nikšići mellett bizonyosan ez (volt) a legjobb sör a szocialista (→ *Jugó*)ban. „Pivó sör.” Ahogyan hős Péróm apja szerint a magyarok (a magyarországiak – a főszerk.) hívták. És ezen jót nevetett, merthogy, ugye, a *pivo* sört ~t.

kopánon – Magyarországon Parkánnak hívták, Hősöm egyszer majdnem meghalt tőle, beremegettés habzott tőle a szája egy kecskeméti albérletben – és egyéb nyugtatókon élt. Meg ~ sörön.

Hősöm kölökkorában a ~ barna, alkoholmentes változatát preferálta. Remegett és hisztizett, ha nagy ritkán lehetett kapni a csingágósi, a *Csik-ér* kiskereskedelmi hálózat részeként működő kisboltban. Azt az ízt azóta sem találja. (BOZSIK Péter)

JOGHURTFORRADALOM – 1988-ban, október elején zajlott, amikor „megtörtént a nép”. Amikor a miloševići hatalom bérencei, a manipulált, főként koszovói, pazovai, palánkai szerbekből álló tüntetők agresszív fellépésének következményeként október 6-án lemondott a vajdasági vezetőség, s megkezdődött a szerbiai centralizáció. A név onnan ered (mi csak *joghurtforradalomnak* mondtuk), hogy a vonatokkal, buszokkal Újvidékre utaztatott tüntetők a körükben ingyen kiosztott joghurtos poharakkal dobálták meg a vajdasági parlament székházát. Az 1989. évi alkotmánymódosítással – khm – és az 1990. évi alkotmánnyal megszüntették a Vajdaság és Koszovó autonómiáját. A joghurtforradalommal a miloševići Szerbia me-

gindult az akkori Nagy-Jugoszláviát lángba borító háborúk felé. Hősöm – hogy fényezzem kicsit, elmondom – egy Slobodan Miloševićnek ajánlott szonettben, mint afféle vátesz, előrevetítette az összes borzalmat, ami később megtörtént. Azóta igyekeznek nem írni politikai verseket. (BOZSIK Péter)

JUGBOMB – Sajátos *yu* (→ *jugó*) naplóműfaj a kilencvenes évek végéről. Amikor 1982 telén Kolozsvárról Újvidékre látogattam (→ *jugoszláv* = *gazdag*), nem találkoztam háborús naplóiírókkal. Házigazdám, Ladik Katalin (→ *Telep*) akkoriban darazsas naplót írt: „Ha mindez, ami körülvesz – fal, / ha én darázs vagyok / és bennem ez a rovar – ember, / akkor hol végződöm én s hol kezdődik az ember?”. Az Adriai-(→ *tenger*)en is béke uralkodott.

Akkor még nem sejtettem, hogy a (→ *háború*)s naplóműfaj tizenhét év múltán válik majd fontossá, és megjelenik egy olyan műfaj, amelyet a légiriadó, a szirénabúgás, a gyertyafény törvényei igazgatnak. A naplóíró a történések belső rendszerével helyettesíti majd a naptári rendszert: „a bombázások első napja”, „a bombázások hetedik napja”, „a bombázások hetvenkettedik napja” stb. A feljegyzések nagy részét a kommunikáció lehetetlenségének tárgyilagos leírása tölti ki: a telefon nem működik, detonáció, az e-mailt nem lehet elküldeni, robbanások, a válaszüzenetek üresen érkeznek, detonáció, a számítógépet órákra, napokra kikapcsolva tartja az áramszünet, csönd, nincs kapcsolat. Külön paragrafust szán majd ez a naplóműfaj a barátoknak, akikről napok óta semmit sem lehet hallani, a barátokról, akiket letartóztattak, a barátok gyerekeinek, akik a hadsereg elől bujkálnak, és mindazoknak, akik átmenekültek valamelyik határon.

Azóta mindnyájan átmenekültünk valamelyik valóságos vagy képzeletbeli határon. Ismétlődő naplófordulatok: „Nem mondok erről semmit, mert nincs értelme kommentálni”; „mindenki azt gondolja, amit akar”. Mit gondoltam 1999-ben erről a műfajról? Nem tudom. Lehet-e ezt a műfajt emberbőrünkől kibújva – „hol végződöm én s hol kezdődik az ember?” – kommentálni? (ARADI József)

JUGÓ – 1. Az embertől délre elhelyezkedő vágy. Az érthetetlen szabadság, a felfoghatatlan ideális állapot fikciója a tőle északra elhelyezkedő rabszolganepek szívében. Egy hely, amelyre nincs magyarázat, se égen, se földön, se északon, se délen, se keleten, se nyugaton, senkinek sincs halvány segédfogadalma se, hogy mi tartja egyben, mi ért nem esik szét pozdorjává a jugó-gondolat, még akkor se, amikor már szétesett. Egy hely, ahol lelövik az oda látogató uralkodókat és ettől világháborúk törnek ki, egy hely, ahová az ember lánya egyetemista korában, a vezér, (→ *Tito halála*) ürügyén le akar menni fegyverrel harcolni a hegyekbe, hogy megvédje az elképzelt orosz bekebelezéstől. Egy hely, ahol az ember lánya Kalasnyikovval a kézben képzelet el ifjúkori hősi halálát, mert rettenetesen szenved az őt eluraló, embertelen kínokat okozó, elszabadult szerelmes szenvedély tombolásától (→ *pionírkendő*). Egy hely, ami tele van hatalmas, gyönyörű szerb pasikkal, akik megmentenek a többi szerb pasitól, akik a letekert kocsiablakon át kurjongatva, üvöltözve üldöznek a belgrádi éjszakában, azzal a szándékkal, hogy kirángassanak, és... a többit már tudjátok. (FORGÁCS Zsuzsa *Bruria*)

2. (*tn./mn.*) *biz.* Ország, ahol sosem voltam. Isiben belénk tukmálták a láncos kutyát (→ *Tito magyarországi látogatása*), de én akkor is csak annyit tudtam róla, hogy ott már akkor is lehetett dobozos sört kapni, amikor én még nem is ittam. Sört. Apám – két éves koromban – Pulán beállt a manökenek közé fotózkodni az aréna boltívei alá. Diakép őrzi a mai napig, ahogy ötvennégy kilójával, matrózcsíkos pólóban feszít a délszláv bombáztók között. Arcán vidám mosoly és sztk-keretes szemüveg. Én Nagyival aközben meséket olvastam Várpalotán. Pontosabban Nagyi olvasott, én meg hallgattam. Majd egy hónappal azután, hogy a szüleim megjöttek Jugóból, képeslapot hozott a postás. Miki egér (→ *Szerbóra*) volt rajta. Szemei kidomborodtak, hogy mindenfelé tudjon nézni. (→ *Tenger*)illata volt annak a képeslapnak. Jugóból jött. Nagyi meg mesélte, hogy Fiumébe útleveél nélkül ment. Arról már csak

később értesültem, hogy a fiumei pályaudvar teljesen ugyanolyan, mint a füzesabonyi. Ellenőriztem. Igaz. Hogy miért? Tessék utánanézni! (KORBEL Péter)

3. Vágy, amely a szüleim elmeséléseiben szereplő Jugoszlávia megismerésére irányul. Vágy, hogy magam is részesüljek a békebeli idők jóságaiból, a jugoszláv életérzésből (→jugoszláv szerelem). A főnállásának utolsó éveiből származó emlékeim: a szájamban szétolvadó *medeno srce* (mézeskalács-szív), jaffa- és plazma-keksz; a főkötős asszony arca a milliókon és milliárdokon, valamint az infláció szó korai megismerése – sokáig azt hittem, olyan, mint az injekció, aztán elmagyarították, hogy az infláció az, amikor reggel még a bolt polcain porosodó összes csokit megvehetnéd a főkötős asszonyos pénzzel, míg délután már csak egyet, ráadásul abból is csak a kicsi banánosat. A vágy később is erősen dolgozott bennem, szivacs-ként szívtam magamba az olyan elejtett információkat, mint az egyik (→nyaralás)unk kikötőbéli sétája alkalmával azt, hogy Tito hajóját Galebnek, azaz (→Sirály)nak hívták. Ez volt az első madár, amit (→szerbiütud)tam, és azóta is mindig ez jut eszembe, ha meglátok egy hajót. Nem tudtam pontosan, hova tároljam ezt, de azt igen, hogy Titónak volt valami köze Jugoszláviához. Kamaszkorom végére már sokat megtudtam Titóról és a hatalmas balkáni országról, amelybe magam is beleszülettem, ám a jugoszláv életérzésről vajmi keveset sejtettem. Miután elhagytam szülőföldemet, csak fölerősödött bennem az iránta érzett szeretet és elkötelezettség. Egy véletlen alkalommal a zenelejátszó régi, jugoszláv rockballadákat (→rock-skandalumok) kezdett játszani a szobámban. Ekkor éltem át először azokat az időket, amelyek után gyerekkorom óta sóvárogtam. A szívem a torkomban ugrált, s csak szaladtam volna hazáig, hogy a világba kiabáljam: „most már én is tudom, én is érzem, hol vagyok otthon!” Azóta is elhozza nekem Jugoszláviát a *Bijelo Dugme*, a *Riblja Čorba* és Đorđe Balašević. (SZAKÁCS Melinda)

4. (→Yugo)

JUGOPLASTIKA – Életem legszebb éveiben a Jugoplastika márkájú úszópárna ringatott az Adrián. A nagy kéklő boldogság a millió kis vitorláival, hajóival, a fehér kanavászokkal sokunknak felejthetetlen nyári élményeket nyújtott. A '70-es és '80-as években, még mit sem sejtve, hogy az Úr másképp rendezi be a világot: így nemsokára – *tolnaiotósan* – vérző kanavásszá lesz majd ez az azúr is. Van úgy, hogy egyes dolgok szétesnek, mégis megmarad belőlük valami. Ezekben az években az 1952-ben Splitben alakuló Jugoplastika nevű műanyaggyár gyártotta a cipőinket, táskáinkat, sőt autórészeket is gyártott, mi több, kis hajókat is, de legnagyobb érdeme a nyaralási kellékek gyártása volt: úszógumik, úszópárnák, műanyag papucskok stb. A fehér Jugoplastika feliratú kék kis úszópárnától a mai napig nem szabadul a család, pedig a négyből (a táncrend szerint minden családtagnak volt egy!) már csupán egy maradt. A nyár a mai napig nem telik el nélküle, cipelgetjük, ha kell, ha nem, tengerre, uszodába, élményfürdőbe, a Balatonra, mindenhol, ahol vízbe mártjuk magunkat. A tizenegy éves unokahúgom is ezzel tanult meg úszni, mint anno az anyukája és a nagynénje. A felújítható műanyag, gumiillatú kis vacak családkunk fétistárgyává vált, negyven év után is elringat, felidéz és megidéz, megkacagtat és előhív. „Ő” a nagy kapocs a múlt és a jelen között; a gyermekkori családi fészek és a felnőttkor között, egy ex-ország és a ma létező ország között. Volt egy (→Jugó), ami nincs, és volt egy Jugoplastika úszópárna, ami még mindig van. (RUDAŠ Jutka)

JUGOSZLÁV – Államilag támogatott nemzetiség. Főleg a vegyes házasságban élők és a vajdasági magyarok éltek a lehetőséggel, hogy jugoszlávnak vallják magukat. Meg azok, akik nem tudták, mi a különbség az állampolgárság és a nemzetiség között. (BOZSIK Péter)

JUGOSZLÁV = GAZDAG – A jugoszlávok gazdagsága maga a nyilvánvalóság, a bizonyosság és az egyértelműség. Olyasvalami, amiről empirikus tapasztalatokat nem lehet

JUGOSZLÁV HATÁR

Úgy 1949 tavaszán történhetett: Titót már bőven levitték kutyába az akkori kormányzati kommunikátorok (→ *Tito magyarországi látogatása*) Rajkot meg vagy bevitték már a korabeli terrorelhárítók, vagy még csak a papírmunka utolját végezték, annyi biztos, nem Fats Domino forgott a tárcsán, inkább enyhe feszültség: anyám és nagyanyám gunnyadtak az összeszíjazott bőrröndökön az Aranka utcai, bombatalátos lakásban, nagyapám meg a verandától a kertkapuig rohangált, várta a kocsit, ami elviszi majd őket a teherautóhoz, ahol a platón már osztják egymásnak az észet a '45 előtti ellenállótársai, meg a későbbi cimborák, akikkel együtt promózták a népi demokráciát, de aztán valamit elkúrhattak, mert sunnyogtak volna Titóhoz, aki legalább a láncait nem veszítette el.

Hogy ki adhatta neki ezt a remek écát, azóta se derült ki, de nem az a kocsi jött érte, amit várt, felteszem, nagyobb volt és feketébb, ahogy az alkalomhoz illett. Nagyanyám agyán a történelem összes Hufnágel Pistije átsuhanhatott: te szeren-

csétlen, hát ezen az országon, mit országon, városon egy sánta kutya nem megy úgy át, hogy azt valahol ne jelentenek, nemhogy egy lúzerekkel megrakott teherautó. Oké, csak kábé gondolhatta így.

Odabent aztán a szokásos: fogkiverés, szájba hugyozás, székhez szegezés szuronnyal combon át stb., de végül kiengedtek. Csak azt kellett aláírnia, hogy a jugoszláv határon fogták el disszidálási kísérlet közben. Anyám ezt élete végéig fanciesali arccal hallgatta: kár lenne bolygatni, mit írt ott alá; miközben az apja bent volt, ő végigjárta az összes funkcióhavert, de valahogy egy se bírta megismerni; miután kiengedtek, azok nem nagyon köszöntek, akikkel szökni készült. Hát, ja...

Sok évvel később sétáltam a nagyapámmal, és egy bácsi röhögve kérdezte tőle, hogy még mindig a jugoszláv határon él-e. Volt vidámság, vállcsapkodás. Ekkor mesélte el nekem először a sztorit, meg azt is, hogy a csávó ott volt, amikor aláírta, szóval ki tudná nála jobban, hol lakik.

Na, én meg ott születtem, a jugoszláv határon.

KRASZTEV Péter

szerezni, de nincs is rá szükség. Magáról a jugoszlávról ennyit lehet tudni, és még azt is, hogy reggelente kakaót iszik, tejjel. A boltokban ott a mindenféle csokoládé, az olajat, a tojást, a lisztet, a cukrot nem jegyre adják, ők sajátos módon nem azt nézik a boltban, hogy éppen mit osztanak, hanem azt, hogy milyen húst vegyenek. Azt már csak a legmerészebbek hitték el, hogy egy jugoszláv bárhová elutazhat az útlevelel. A gazdag jugoszlávok útlevele állítólag nem abban az értelemben volt útlevel, hogy háromévente lehetett kérvényezni és nyolc-tízévente egyszer néhány napra meg is adták, hanem olyan, amit a gazdag jugoszlávok a fiókjukban őriztek, és amikor utazni akartak vele, akkor elővették, és fölkerekedtek. Az is hírlett, hogy magyarok is vannak közöttük, akiknek bárhol sza-

bad magyarul beszélniük, és még újságjaik is vannak, sőt még ők is jöhetnek-mehetnek össze-vissza. De látni olyat senki se látott, mihozzánk soha nem érkeztek jugoszlávok. Mit is keresett volna Kolozsvárott egy gazdag jugoszláv. (JÓZSA Márta)

JUGOSZLÁV HARCOSOK SZÖVETSÉGE – A háború utáni időszakban a Jugoszláv Harcosok Szövetsége úgyszólván hatalmi szervé vált az egypárti rendszerű államban. Vajdasági szervezetében önálló szerkesztőbizottság alakult a tartomány területén folyt népfőlszabadító harc történetének megírására. Külön figyelmet szenteltek egy-egy helység ismertebb harcosai élettörténetének megírására, főleg ott, ahol az ellenállás is igen jelentős volt. Az ilyen településeket „felkelő-

helyek” (*ustanička mesta*) elnevezés alatt kategorizálták. Persze az anyagi eszközeik erre a célra úgymondván korlátlanul biztosítva álltak. Számptalan efféle helységkrónika került ily módon az olvasóközönség asztalára. Az így megjelent munkák többsége igen alacsony színvonalú volt, hisz sok esetben a népfőlszabadító mozgalom valamelyik harcosa (\rightarrow *partizán*) írta, akinek nemegyszer sajnos sem történelmi alapismerete, sem íráskészsége nem volt. Ezek a munkák hemzsegek a tárgyi hibáktól, esetenként nem nélkülözik a tények kifogatását sem, és az események hamis bemutatásának szándéka is kerül-fordul kimutatható bennük. Főszerkesztőnk ellenben a máig napig abból dolgozik, hogy a történelemtanárunk eléggé alapos volt, ezért ezen a téren ők rendkívül jó helyzetbe kerültek. Ráadásul szerették is.¹⁸ (*Meir FELDMANN*)

JUGOSZLÁV ÍRÓ – Csak akkor vettük észre a kövön, amikor már a legyek lepték. A sógorom (a családi fáma szerint távoli ősenek *herezacskója* *akkora volt, mint a legnagyobb kolhoztök*) a disznóólból üvöltözött, körülötte a hat állat, nyakukon piros szalag. Anyám szaladt oda elsőként, apám a gumikesztyűt kereste, a szerb szomszéd – föltehetőleg ő cseszett ki velünk – a kerítésen át leskelődött. Nem mertük jelenteni. „Nem vet jó fényt a családra nézve, a szomszédot meg”, ezt a Mama mondta, „majd elintézem én.” Ha jól emlékszem, 1989-et írtunk, apám még a vágóhídon dolgozott, anyám az iskolában, Irénkéék disznókat hizlaltak, még nem tudtuk, ugyanekkor, már tíz évvel később, fölöttünk majd NATO-gépek húznak el a szerb Athén felé. A sógorom (a családi fáma szerint őset *az irodalomtörténet csak mint orvosi furcsaságot jegyezte fel*) nem akarta, hogy hozzányúljunk. A Mama a kiskonyhában előszedte a Tata disznóölő késeit, apám, mivel nem talált kesztyűt, a boltba ugrott el. Már kezdett leszállni az est, a falu lassan nyugovóra tért. Az udvarunkban ovális kő, rajta mozgó, zsibongó feketeség, takarja a valódi látványt: az egyetlen és utolsó jugoszláv író, Kis Daniló szívét. (*BENCSEK Orsolya*)

¹⁸ A szócikk részben a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (VMMI) háttéranyagának fölhasználásával készült.

JUGOSZLÁV NÉPHADSereg – A Jugoszláv Néphadseregbe (*Jugoslovenska Narodna Armija* – JNA) a tizennyolcadik életévüket beöltött fiúk azért vonultak be, hogy a társadalom teljes értékű férfitagjaiként szereljenek le, továbbá azért, mert kötelező volt. Ha az úgynevezett külső ellenség valaha is megkísérelte volna lerohanni az (\rightarrow *el nem kötelezett*) Jugoszláviát, meglepetten tapasztalta volna, hogy kövér és bajuszos férfiak verik vissza a támadást. A sorkatonai szolgálat ideje alatt ugyanis a jugoszláv férfiak rendszerint meghíztak és megpróbálták bajuszt növesztetni: sokuknak mindkettő sikerült. A JNA egyik jellemzője a kétely teljes hiánya volt: Jugoszlávia váltig állította, hogy a fegyveres ereje a világ (de legalább Európa) egyik legerősebb, legütőképesebb, legjobb hadserege. A JNA legyőzhetetlenségében még azután is sokan hittek, amikor már sem az ország, sem a hadserege nem létezett. A JNA feladata kétfős volt: védenie kellett az ország szuverenitását, illetve alkotmányos berendezkedését. A tábornokok ezt úgy értelmezték, hogy Jugoszlávia vagy szocialista lesz, vagy egyáltalán nem lesz. Mivel a szocialista berendezkedést nem tudták megvédeni, tevékeny részt vállaltak az ország szétlövésében. A JNA mellett létezett az úgynevezett Területi Védelem (*Teritorijalna Odbrana* – TO) is: ezt a haderőt a köztársaságok irányították. A JNA tábornokai addig ismételték, hogy a TO-ból köztársasági hadseregek lesznek, amíg jóslatuk be nem igazolódott. De legalább végre volt kívül háborúzniuk. Jugoszlávia védelmi doktrínájának alapja az Általános Honvédelem és Társadalmi Önvédelem (*Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita* – ONO i DSZ) volt: külső támadás esetén a társadalom minden egyes tagja részt vett volna az ellenállásban. A doktrína a valós életben is működött, a stratégiák csupán arra nem számítottak, hogy éppen a JNA-nak jut majd az ellenséges erők szerepe. (*MAKAI József*)

JUGOSZLÁV SZERELEM – Gyerekkoromban internacionalista voltam. Életem első külföldi útja a horvát tengerpartra vezetett – Pozsonyban és Bécsben nem volt (\rightarrow *tenger*),

Bécsből kizárólag (→Gorenje)-hűtőgépekre emlékszem. A tengerben jónak tűnt, hogy végtelen, mindent mindennel összeköt, és a partján vadidegenekkel énekeltük – a társas úton velünk lévő arcoktól kezdve a többi létezőszocialista idegenig bezárólag –, hogy „Yugoslaviaaaa, Jugoslaviaaaa”... Ment a refrén, mindenki értette, egy nagyon izmos fiú játszott hozzá hangszeren, bulihangulat, de némiképp tüntetés is, és megelégedett, ijedt nosztalgia, akkor is éreztem. Valami már félig elmúlt, s épp végleg elmúlni készül. Poszttitói (→Tito halála) képeslap, hangos fénykép. Fogalmam sincs, hogy kerültünk oda és mi lett később, a tengerisünök vázára emlékszem csak, amiket kibúvárokodtam, meg a kétségbeesett, dacos himnuszra. Azt se tudtam tán, mit jelent a (→jugoszláv), a sokféleségről annyi jött le, hogy mikor megálltunk Eszéken, a krimóban magyarul beszéltek, ahová a lányok bementek pisilni; mondta Anyu, itt is laknak magyarok, régebben ez is Magyarország volt. Tán már később mondta, hogy volt egy fiú, aki a hatvanas évek végén vagy a hetvenesek elején a dubrovniki nyaralása alatt „udvarolt neki”, később pár-szor még Pesten is meglátogatta. Jugoszláv fiú, ennyit lehet tudni róla. A dal, az elnyújtott, már-már gyászoló refrén, *Yugoslaaaviii-iaaa*, az ő története miatt összekapcsolódott a szerelemmel, az izmos hangszeres fiú viselte anyám régi szerelmének vonásait. Jó pár év múlva Londonban belefutottunk a *Pride*-ba az anyámmal, vidám *travik* áradata hömpölygött felénk, vicces volt és színes, a fokozottan konzolidált anyám hirtelen gondolt egyet és belevetette magát a fölvonulásba, hisz azt hallottuk énekelni – a dallamáról ismerte föl –, hogy „ha minden nyelven szeret-het a szív”, satöbbi. Akkor, kamaszként jutott eszembe újra a *Yuugooslaaaviiiiaaaa*, s azóta is, ha a különbségek, a szabálytalanság szépségére gondolok – majdnem mindig, ha igazán fölszabadultan érzem magam. Hogyne tudnám, ki volt valójában Tito (→Tito és én), milyen hazug és robbanékony volt a mese, s milyen borzalmas véget ért – de ha az ember-testvériségre gondolok, nem az *Örömóda*, hanem a tengerparti refrén szólal meg bennem:

Yu-go-sla-vi-a. S olykor eltűnődöm, merre járhat most, megvan-e, jól-e van-e az anyám régi jugoszláv szerelme. (VÁRI György)

JUGOSZLÁVIA – Macedón, egészen pontosan Szkopjében gyártott cigi. Anyósom anyósa, a Dédi szívta sokáig. Hősöm évekig azzal ugratta, hogy elszívja az országot, a végén semmi sem marad belőle. Mintha el is pőfélte volna lassan az összes Jugoszláviát, amíg lehetett kapni, pedig leszokott, mielőtt teljesen megszűnt volna. (BOZSIK Péter)

JUGOSZLÁVIA HIÁNYA – Amikor életemben először Jugoszlávia területére léptem, Jugoszlávia már nem létezett. Nem is értem, miért nem mentem már korábban. Hiszen kamaszkoromban, az 1970-es években, és a rá következő évtizedekben is, bármikor mehettem volna. Azt hiszem, nem volt rá időm. Nem értem rá. Inkább olvastam. Német barokk költészetet és a Gorkij Könyvtár szabadpolcán elhelyezett folyóiratokat, köztük jugoszláviai magyar sajtótermékeket is. *Híd*, *Új Symposion*. Nagyon nehéz volt megértenem, hogy az az ország, ahol ilyen szellemi műhelyek működhetnek, és ahol Danilo Kiš (→jugoszláv író) könyvei megjelenhetnek, Dušan Makavejev filmjei elkészülhetnek, és amelynek gyönyörű tengerpartja is van, nem a szellemi szabadság paradicsoma. És nem is az egyenrangú népcsoportok együttélésének pásztoridillje. Meghökkenve hallottam, hogy a szerb nacionalizmus van olyan veszélyes, mint a magyar. És hogy a Sztálin-ellenes diktatúra is diktatúra. És hogy a szép kék tenger némely szigetei börtönszigetek. És hogy e szép, szabad ország börtöneiben sok a politikai fogoly (→disszidensek), miközben Magyarországon, amelyet sem szépnek, sem szabadnak nem láttam, akkor már nemigen voltak politikai foglyok. Aztán megismerkedtem egy vajdasági magyar férfival, egy kiváló íróval, aki azt mondta, hogy minden reménytelen – Jugoszlávia híveként élte le az addigi életét –, és én nem értettem, hogy miért minden. Aztán megismerkedtem egy vajdasági magyar nővel, aki az utolsó pillanatban jutott át a határon, és nyári ruhát viselt, pe-

dig nálunk már ős volt. Aztán az egykori Jugoszlávia területére léptem, egy olyan területre, ahol már nem volt háború, és keztem valamit megérteni az egykori Jugoszláviából, de akkor már késő volt. Egyrészt késő. Másrészt valamit megérteni sohasem késő. (MÁRTON László)

JUGOSZLÁVIA UTCA – Párhuzamos a Pata utcával (a rendszerváltás óta Nicolae Titulescu¹⁹ sugárút), merőleges a Méhes utcára. Az egyik vége a tisztviselőtelep szélére, a másik pedig a Ceaușescu-korszak végjátékában eltüntetett kolozsvári magyar városnegyedre, a Hóstátra esik. A magyar időkben a Taksony utca névre hallgatott. A Méhes–Jugoszláv sarkon egy magyar rablógyilkos lakott, a pletykák szerint kivégezték egy balul sikerült Deák Ferenc utcai (ma Eroilor²⁰ sugárút) bankrablás után. A Jugoszlávia utca nem volt éppen olyan előkelő, mint a fent megnevezett másik két út, nem volt ugyanis leaszfaltozva, és a gesztenyefák helyett csak akácok szegélyezték. Viszont kétségtelen előnye, hogy csak odáig kellett fölhúzni a domboldalon a szánkót – onnan már lehetett lefele csúszni. A Jugoszlávia utca – a Csehszlovákia utcához hasonlóan – ma is létezik, noha a képviselő-testületben olykor fölvetődött a névváltoztatás buzgó igénye. Ez ügyben a megyei lap is készített már interjút egy notabilitással. „Az önkormányzat dolgát nehezíti, hogy a prefektúra megyei bizottságának is jóvá kell hagynia az (→*utcanév*)-módosítási javaslatokat, másrészt az érintett utcákban élők ellenállásával is számolniuk kell. Az utcanév-változtatásokkal mindig az a baj, hogy az ott élőknek ki kell cserélniük a személyazonossági irataikat, ami sok pénzbe kerül” – fejtette ki a tanácsos. (JÓZSA Márta)

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM – Homokozó és politikai borzadály. Létét elsősorban annak köszönheti, hogy Vezérünk összeszólalkozott az akkori orosz cárral (aki ironikus módon grúz nemzetiségű, s kiugrott

papnövendék létére a világ legkeményebb kommunistája volt), miután Jugoszlávia különutas politikát kezdett folytatni. Ezért mindenben különböznünk kellett másoktól, így nekünk, jugoszláviai magyaroknak is különböznünk kellett az egyéb, kevésbé szerencsés magyaroktól. Legrövidebben: a jugoszláviai magyaroknak mindene különbözött az egyéb magyaroktól, akiknek nem adatott meg, hogy élvezzék Tito elvtárs atyai szeretetét és a Jugoszláv Kommunista Párt bölcs vezetését. Így természetesen volt külön jugoszláviai magyar irodalmunk is. A tájékozatlanabb polgártársak okulására: külön tantárgy volt az újvidéki Magyar Tanszéken, vizsgáztam is belőle. Homokozó-jellegét az adta meg, hogy a magyar értelmiségiek itt szabadon játszodozhattak, elismerő szavakkal illetve egymás munkásságát, díjakat osztogathattak egymás között stb. Arra pedig, hogy mindez miért volt politikai borzadály, a kilencvenes évek elején mindenki rájöhetett, amikor elmagyarázták, hogy a rendszer iránti hűségtől, állampolgári lojalitástól eltekintve, minden magyar egyforma, illetve egyformán nem kívánatos. (KALAPIS Rókus)

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NYELVŰ KATOLIKUS KÖNYVKIADÁS – A hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek elejéig a magyarországi katolikus kiadók tevékenysége – a belső és a külső cenzúrával küzdve – leginkább kották, zenei anyagok, miscskönyvek, jobb esetben elvont vallásfilozófiai értekezések publikálására, néhány Biblia-kiadásra korlátozódott. Ebben az időszakban a magyar katolikus családok könyvespolcain szinte kizárólag Jugoszláviában kiadott magyar nyelvű vallásos könyveket találhattunk, az Állami Egyházügyi Hivatal által agyonellenőrzött Új Ember mellett a Verbászon, később Újvidéken kiadott *Hitélet* 1963-tól, a Szabadkán útjára indított *Agapé* 1976-tól töltötte be a katolikus sajtó szerepét. A két folyóirat mellett a szabadkai egyházmegye, az Agapé Kiadó (1982-től a zágrábi Kršćanska Sadašnjost kiadóval együttműködésben) és a Župni Ured kiadó magyar nyelvű

¹⁹ Nicolae Titulescu (1882–1941): román diplomata, az 1920-as években pénzügy- és külügyminiszter. (A szerk.)

²⁰ Jelentése: „hősök”.

könyvei jelentették a modern vallásos áramlatoktól elzárt magyarországi katolikusok számára a kapcsolatot a kurrens vallási eszmékkel és eseményekkel. A tartalmában és példányszámában is sokkal kevésbé korlátozott jugoszláv kiadóktól olyan pótolhatatlan művek érkeztek, mint az 1969-ben kiadott *Képes Biblia*, nyugati katolikus szerzők magyar fordításai, vagy az általános iskolások és a felnőttek számára készített hittankönyvek. A Kršćanska Sadašnjost–Agape huszonnégy részes bibliai képregény-sorozata (→*strip*) a nyolcvanas években a képregény-rajongóknak is felüdülést jelentett jó minőségű, színes nyomdatechnikájával. (LŐRINCZ Éva)

JUGOSZLÁVIAI UTAZÁS – 1973-ban, szeptemberben jártam először Jugoszláviában. Pár lengyel, cseh, erdélyi – azaz közép-keleti országban tett – út volt mögöttem; és ezt megelőzően egyszer francia és olasz földön kóboroltam pár hetet. Nagy híre volt az országnak – még az ötvenes évekből, aztán az '56-os forradalom előtt és alatt, mint az „(→*önigazgató szocializmus*)” példája. És egyre több nyaraló turista járt az Adria partján és az ország más gyönyörű tájain.

Izgatott várakozással ültem a vonatra Szabadka felé – Kosztolányi- és Csáth-dokumentumokat és -emlékeket próbáltam gyűjteni a városban. Amikor e – részben sikertelen – napok után távolsági autóbuszra ültem, megbámultam, hogy az ülések támlahuzata mily hófehér (ittthon lezüllött és mocskos volt minden!), és az ablakokon át a termékeny bácskai föld szállásainak (ezt a szót akkor még nem ismertem) pazar portáit, gazdag baromfi-állományát. Újvidéken Tolnaival, Végellel, Várady Tibivel, más „(→*sympo*)sionistákkal” ismerkedtem meg a „Katolička portán”.²¹ Szociális, politikai és művészeti dolgokban példaadó európeér ifjak voltak – ott még élt '68 szelleme –, nyitottak és nálamnál műveltebbek lévén, különösen a modern

művészet ügyeiben. A *Hidnak* Petri első verseskötetéről szóló esszém kéziratát, a Fórumnak Lengyel Péter kiadásra itthon több évre – cenzurálisan – befékezett regényének gépiratát vittem magammal.

Onnan Hvar szigetére vonatoztam, hajóztam, egy Mészöly Miklós által ajánlott villában béreltem két hétre szobát. Az akkoriban írószövetségi ösztöndíjjal Jugoszláviában kóborló Ajtony Árpád író barátom is meglátogatott – remek, friss szüretelésű dalmát házi borokat iszogattunk, fürödtünk, és felszabaddultságunkban különféle csínyeket eszeltünk ki. Ifjúságom legszebb, leginkább emlékezetes idejét töltöttem az arany fényekben fürdő tengerparton.

Rajongtam Jugoszláviáért; ennek jegyében beszéltem barátaimnak, ismerőseimnek erről az országról. Hogy (→*Tito*) és a jugoszláv kommunisták? – kit érdekelt?! (FOGARASSY Miklós)

JUGOSZLAVISZTIKUS PORTRÉ – Jól össze-forrasztott ellentmondások halmaza. Látszanak a hegek, és egyik részből nem következik a másik, meglehet, semmiből nem következik semmi, hacsak nem egy másik, következmények nélküli ellentmondás. Bájos ez az egész, mint egy nő, akit csak szeretni lehet, bármennyire nyugtalanítóak a házassági kiáltások.

Jugoszláviát, az *exet* és a *postot* nekem Laslo Sekelj mutatta be, éppen két idő határán. Eredeti nevén Székely László szabadkai magyar születésű és zsidó származású, belgrádi illetőségű, heterodox marxista, valaha a (→*Praxis*)hoz kapcsló szociológus-filozófus, akit soha nem engedtek tanítani, éppen ellenzéki okán, a magát marxistának valló rezsimben.

Laslo Sekelj maga volt a megtestesült ellentmondáshalmaz, mikor a belgrádi lyukakat mutatta, magyarázta nekem. „Nos, itt haladt át a rakéta az ebédlőn” – mondta, s a hangjában érződött a mély teoretikus tépelődés. Az, amit a jugoszláv zsidókról is leírt: minden ellentmondása dacára a titói rendszerben jobb volt zsidónak lenni, mint amikor az etnonacionalizmus föllángolásá-

²¹ Hangulatos kis tér Újvidék központjában, a Mária Szive templom oldalában. A templommal szemben álló apácázárda tőszomszédja az Ifjúsági Tribün épülete, amely annak idején az otthonnál is szolgált. A hetvenes évek legvadabb avantgárd színházi előadásai az épület színháztermében, a zárda közvetlen közelében zajlottak. (A szerkesztők megjegyzése)

val egy időben a jugoszláv népek fölfedezték maguknak a zsidókat és „instrumentalizálták” őket. Például a szlovénok – a későbbi Liberális Demokrata Párt²² hívei – 1945 után először kiadják a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvét*, s ugyanakkor Dávid-csillagos demonstrációt rendeznek, hogy érzékeltessék, ők Jugoszlávián belül ugyanolyan elnyomottak, mint szerte a világban a zsidók. A horvát usztasa rezsim egykori berlini nagykövete még ennél is furfangosabb volt. A horvát közönség egyetértése mellett azt állította, hogy a zsidók, csatlakozván az usztasákhoz, maguk üzemeltették a jasenovaci haláltáborot, és ők irtották ki a szerbeket, cigányokat és önmagukat.

Székely Lászlónál nem volt hivatottabb ember, aki bevezethetett volna engem a belgrádi disszidens értelmiség világába, ennek a kulturált, művelt, képzett és érezhetően talajt vesztett értelmiségnek a köreibé. Nemhogy nem alakíthatták többé az intellektuális történelmet, de a Nyugathoz való kötődésük saját szemükben is megkérdőjeleződött. Minden, ami (→*Jugoszlávia*) volt, még saját maga kritikája is, szinte egyik pillanatról a másikra, folytathatatlaná vált.

A nagyhangú, nagyétkű, nagypiás Laslo Sekelj 2001-ben, ötvenkét éves korában távozott közülünk, anélkül, hogy valaha is megpróbálta volna föloldani az ellentmondásokat. Legföljebb önnön pikareszk személyiségében láttatta őket. (BRETTER Zoltán)

KARAKTERISZTIKA – A katonaságnál (→*Jugoszláv Néphadsereg*) rendszeresített jellemzés. Ezzel fenyegették a sorkatonákat. Majd jól beleírjuk a „karakterisztikádba”, aztán nézhetsz, hol kapsz állást Jugoszláviában! Egy, a tisztek által írt jelentés és jellemzés tehát, amelyet a községi katonai ügyosztályok kaptak meg, és – gondolom – szükség esetén ezek továbbították a megfelelő helyre. Hősömről is készült ilyen. Az egyik katonatársa bejáratos volt a tisztekhez, ún. „csató” volt (cáto – írnok; de több annál: a tisztek és a katonák közötti összekötő figurát jelöli).

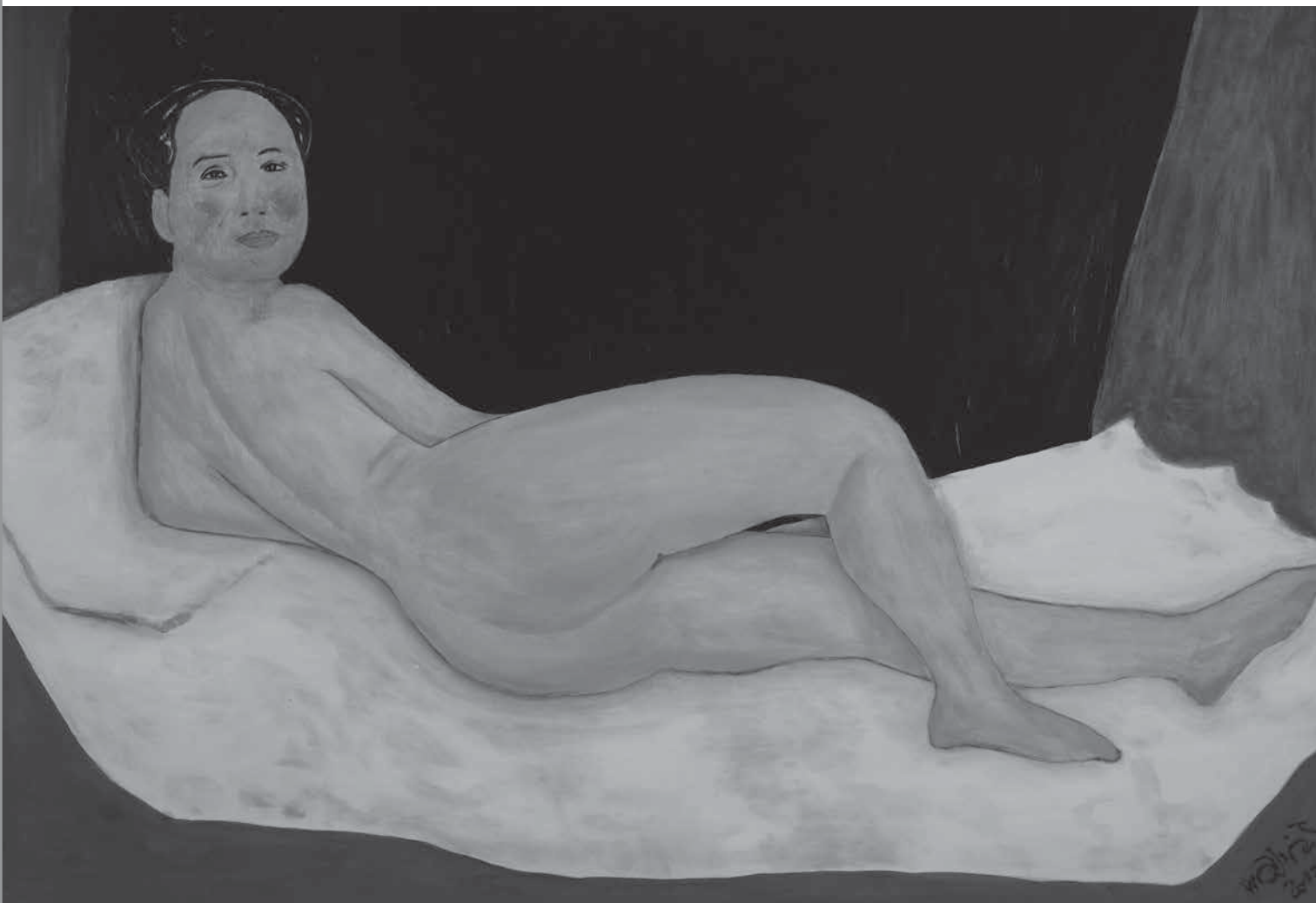
²² A Szlovén Liberális Demokrácia (*Liberálna Demokracija Slovenije* – LDS) a szlovén állampárt utódszervezete, a függetlenség kikiáltását követő első évtized meghatározó kormányereje.

Ő osztotta az uzsonnát, a *marendát* (többnyire lejárt szavatosságú olajos halat), és különféle szolgáltatásokat végzett a tiszteknek, beleértve a besúgást. Ugyanakkor a bakáknak is megsúgott ezt-azt. Az egyik ilyen csató elmesélte, nem Hősömnek, de azért a fülébe jutott, hogy elolvasta az ő „karakterisztikáját” is. Ebben állítólag – többek között – az állt, hogy „nem igazán kiismerhető, lojálisnak tűnik, viszont sokat iszik”. Hősöm ebből meg tudta állapítani, ki és mikor súgta be. (BOZSIK Péter)

KOMMUNIZMUS – A kommunizmus hét csodája: 1. Mindenki munkaviszonyban volt. 2. Annak ellenére, hogy mindenki munkaviszonyban volt, senki nem csinált semmit. 3. Annak ellenére, hogy senki nem csinált semmit, minden tervet legalább 100%-osan teljesítettünk. 4. Annak ellenére, hogy a tervet több mint 100%-osan teljesítettük, a boltok üresek voltak. 5. Annak ellenére, hogy a boltok üresek voltak, mindenkinek megvolt mindene. 6. Annak ellenére, hogy mindenkinek megvolt mindene, mindenki lopott. 7. Annak ellenére, hogy mindenki lopott, soha nem hiányzott semmi. (*Anonimus*)

KONZUMJUGÓ – (→*Apa-cola*) (→*Asterix-füzetek*) (→*Bazooka*) (→*Burek*) (→*Cigarettek*) (→*Cockta*) (→*Csokoládészív, pumával*) (→*Erotica Subotica*) (→*Favorit*) (→*Fityó*) (→*Gorenje*) (→*Jelen*) (→*Jugoplastika*) (→*Lemezok*) (→*Mirko i Slavko*) (→*Novi Sad Jazz*) (→*Orkán*) (→*Patika*) (→*Pelinkovác*) (→*Petri homárja*) (→*Pionír csokoládé*) (→*Posztjugó*) (→*Rexona*) (→*Strip*) (→*Suskovác*) (→*Újvidék Áruház*) (→*Vegeta*) (→*Vetrovka*) (→*Vinjak*) (→*You Go!*) (→*Yugo*) (→*Životinjsko carstvo*)

KORČULA – Sohasem jártam Korčulán. Szó szerinti értelemben véve ez ugyan nem igaz, egy Splitből Dubrovnikba tartó hajóút során a hajóm kikötött Korčula szigetén, s én izgatottan körbeszalagáltam, kiskutya módra körbeszaglászta a kikötő környéki épületeket. Izgatottságom oka az volt, hogy a közismert Spliten és Dubrovnikon kívül talán ez volt az egyetlen dalmát város, ame-

Mao Ce-tung Pekingbe várja Titót

lyiknek már az első dalmáciai utam során is ismertem a nevét. Természetesen semmi mást nem tudtam róla, mint hogy ez a városka volt a híres korčulai találkozók színhelye. A főként zágrábi, részben belgrádi filozófusok – a (*→Praxis*) folyóirat köre által szervezett – találkozója olyan, Európa minden részéből meghívott marxista filozófusok számára, akik nem fogadták már el a marxista-leninista filozófia hivatalos verzióját, a dialektikus és történelmi materializmust. Az is lehetséges, hogy nem mindenki tekintette magát marxistának, egyszerűen csak vonzódtak a baloldali teóriához. A leghíresebb résztvevőre, Ernst Blochra ez biztosan áll. Izgatott pedig én azért voltam, mert magam is szerettem volna részt venni a találkozókön. De a kutya se hívott.

Korčulai „látogatásom” 1967-ben esett meg. 1968-ban aztán Korčula még híresebbé lett – Magyarországon legalábbis. Az az évi találkozón részt vevő magyarok (az egyedüli résztvevők a szovjet blokkból: Heller Ági, a Márkus házaspár, Sós Vili és Tordai Zádor) ugyanis nemcsak aláírtak egy közös nyilatkozatot, amiben a résztvevők egyöntetűen tiltakoztak Csehszlovákiának a Varsói Szerződés csapatai által történt megszállása ellen, hanem még külön nyilatkozatot is adtak erről az AFP-nek. Ez már az (*→el nem kötelezett*) Jugoszláviának is sok volt: Korčulát betiltották.

Pár hónappal később azért, noha nem voltam ott, a többi párttaggal együtt engem is kizártak a pártból, mondván, ha ott lettem volna, én is aláírtam volna. Aztán egy idő után visszavettek, hisz nem írtam alá, csak aláírtam *volna*.

A később létrejött dubrovniki iuc-ben (Inter-University Centre) rendezett kurzusok – a legkülönbözőbb témákban, egyszerre többet is tartottak – távolról sem voltak már ilyen híresek. Mire ezek a kurzusok divatba jöttek, már a *Praxis* kör tagjai meg német filozófusok is ismertek engem, ezeken a kurzusokon többször is részt vettem és előadásokat tartottam. (VAJDA Mihály)

KUSTURICA – A cannes-i filmfesztivál kétszeres díjazottja így nyilatkozott: „Minden alkalommal, amikor díjat kapok, és azzal dicsőséget szerzek a térség kultúrájának, ezt azzal érem el, hogy a filmjeimben a nemzet kulturátlanságát használom föl.”

A jugoszláv film fekete hulláma után – az időszak legismertebb alkotása Aleksandar Petrović *Találkoztam boldog cigányokkal is* (Skupljači perja) című filmje, amely elnyerte a cannes-i fesztivál zsűrijének különdíját – a filmművészet megakadni tetszett. Ezt szakította félbe az úgynevezett „prágai iskola” föllépése: Srđan Karanović, Goran Marković, Rajko Grlić, valamint a legfiatalabb és legismertebb: Emir Kusturica. Első filmje, az *Emlékszel Dolly Bellre?* (Sjećaš li se Dolly Bell) Abdulah Sidran forgatókönyve alapján készült, és elnyerte a velencei Arany Oroszlánt. *A papa szolgálati útra ment* (Otac na službenom putu) elvitte a pálmát Cannes-ban. *A Cigányok ideje* (Dom za vešanje) a legjobb rendezőnek járó díjat kapta, az *Underground* dal pedig ismét megszerezte az Arany Pálmát.

Dicsérték és vitatták, imádták és megvetették, miközben az egyetlen művészfilm-rendező, aki konszenzust kötött a népszerűséggel (minden filmje mozisiker volt!) – Kusturica valószínűleg minden idők legjelentősebb jugoszláv rendezője, és egyáltalán, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) vezető kultúrfigurája. (Anonimus)

KUSTURICA RELOADED – Kusturica a balkáni háború során gyanús ügyletekbe keveredett a (→boszniai) *Republika Srpska*-val és annak uraival, majd megtért a szerb állam és a szerb egyház kebelébe: immár kikeresztelve és a keresztségben kapott nevét hasz-

nálva, többször is nyilvánosan megtagadta korábbi önmagát, művészi hitvallását, nemzeti hovatartozását, anyanyelvét. Újabban *bizniszmenkedik*: előbb egy nemzeti park nagy részét szerezte meg, a helyi rossz nyelvek szerint feudumot létesítve, mostanában éppen elképesztő összegekért Travnikban (→*sláger*), a Nobel-díjas Ivo Andrić szülőhelyén építi a Kusturica-emirátust, avagy Andrićgradot, ahová csőstül érkeznek az éppen forgatott-tervezett filmjeinek mit sem sejtő vagy éppen alulinformált szereplői (legutóbb például Monica Bellucci). A jugoszláv film fenegyerekéből szerb feudális nagyúr lett – ömírsége ezzel mintegy színészként is bizonyított, önmagát rendezve a legújabb életében. (RAJSZI Emese)

LEMEZEK – Jugoszláviában sohasem jártam. Akkoriban Békéscsabán éltem, mi Romániába jártunk, mert oda az volt közel. Csergét lehetett kapni meg fasza nyersbőr bakancsokat, mást nem. De nem is vásárolni mentünk. Hanem hogy lássuk: náluk még rosszabb (→*jugoszláv = gazdag*). Lehetett rajtuk röhögni. Jót tett a lelki békének. Hülye románok.

Pataits a B-ből havonta átment Szabadkára, rendeltem tőle egy *Deep Purple*-lemezt. Hülye voltam, előre fizettem, nem hozott semmit. Aztán amikor már hetek óta nyaggattam, kifizetett egy *Foreigner*-albummal. *Head Games*, az volt a címe. Himi-humi nyuszizene, a *dippór*, az a valami, baszd meg, Pataits, de nem volt mit tenni. 1979, Atlantic Records–Zagreb, Jugoszlavija, Suzy (1981), 50651. Egyszer sem hallgattam végig. Most is megvan, nem tudom, miért.

A borítón a fiatal nő a férfi vécé első fülkéjét eltakaró hatalmas fémlemez sikálja. Nagyon jó a csaj, ül a piszoár szélén kottafejes miniszoknyában, fehér cernazokniban, még nem végzett a munkájával, de most valaki bejött, és jól meg fogja őt erőszakolni. Úgy látom, Lianne Falk épp a felületre írt szövegeket próbálta eltüntetni. Most a graffitit. *Dirty White Boy. Love On The Telephone. I'll Get Even With You. Seventeen*. Az A oldal számai. A bal alsó sarokban pedig az áll, hogy *Double vision*. Az meg az előző lemez címe. Ezt nem

vette észre, ez megmarad örökre. Rajta meg nemsokára végigmegy a teljes zenekar, plusz az összes *ród*.

A neten száz dollárt ér egy jó állapotú első kiadás. Az utánnyomásért húszat, remélem, én is megkapok. (SZILASI László)

MAJOMPLACC – A nép a szabadkai városháza előtti teret nevezte Majomplaccnak, mivel a nyolcvanas években, amikor Hősöm középiskolába járt, oda ültek ki a fiatalok, beszélgetni, inni, cigarettázni, csókolózni, udvarolni. Itt ismerte meg első szerelmét és itt tanult meg (→*szerb*)ül. Rossz időben a LAV (Oroszlán), jó időben a placc volt a törzshely. Próbáltak élni a szabadságukkal a Szabadság téren. Ha elfogyott a pénzük, grebáztak (nektek: lejmoltak). A legnagyobb lehúzómaster Paligátor volt, akit azért hívtak Paligátornak, mert vastag, húsos szája az alligátorra emlékeztetett – Pali meg a keresztneve volt. „Pótolj már egy kis bablevesre!” – nyújtotta kiszemelt áldozata felé izzadt tenyerét, amelyben mindig tartott már valamennyi aprót. Mindenki tudta, aki legalább kétszer végigsétált a téren, hogy pelinkovácot (gyomorkeserút) fog vásárolni rajta. Fél tudóval élt, minden ruha lógott rajta, mint egy magára hagyott suhancon. Csontsovány alakja néha kísérti álmában Hősömet. (BOZSIK Péter)

MEZA – 1. Étkezések között elfogyasztott falatkák; elvét és funkcióját tekintve megegyezik az orosz zakuszkával, ellenben eredendően eltér az (→*ajvár*)hoz hasonló elméleti alapokon nyugvó erdélyi zakuszkától. Gasztronómiai bonyolultságát illetően leginkább a *béemvé* (Bele Minden Vacakot)-leveshez áll a legközelebb. A Vajdaságban leginkább kisebb darabokra vágott sertés-alkatrészeket jelent: kolbász, szalonna, sonka és társai. Vagyis ugyanolyan, mint a reggeli, az ebéd és a vacsora, csak kisebb darabokra vágva. Zöldség- és salátafélék nem járnak hozzá, mivel azok ab ovo fölöslegesnek ítéltetnek. Hogy milyen – jut a gyakorló fogyasztó eszébe erről – a bácskai vega lakoma, azt a szerző önmérsékletből, valamint a várható érdeklő-

dés hiányára való belátó tekintettel külön szócikkben inkább nem írja meg. Maradjunk röviden annyiban: csirkemell (→*csevap*)pal díszítve. (JÓZSA Márta)

2. Malo Meze – Minden, amit a gazda fölkinál korcsolyául az alkoholhoz a főétek és/vagy a kipurcanás előtt/közben. A Vajdaságban *kulen* – rendesen paprikás vastagkolbász, szalámi – karikára vágva, disznósajt szeletkéiben, töpörtyű, hideg hurkadarabkák, szalonnakockás huszárok uborkával és ajvárral; a tengerparton *prsut* (olaszul *prosciuto*) – vékonyra vágott, eredetileg sziklaltömbök között szárított sonka –, ultrasós halkarikák, tintahal- vagy polipdarabkák, olajbogyó... De ha nagy vacsorára számítunk, akkor példának okáért a *girice* is csak olyan kis meze. A tejtermékek közül ide sorolható a birkatúró, illetve például a *kajmak*, a leszedett tejbőr többé-kevésbé sós rétegzett múalgotása. Vicces formában mezeként tálalják föl a *gibanicát* is, ami a (→*burek*)hez hasonló, csak vastagabb és kockás, komolyabb megvalósításban egész estét betöltő vacsora. Ha bizol a továbbiakban, nem szabad belőle belakni. A macedónoknál olykor törökbab, kis sós alakban, mielőtt következne a *tavče gravče*, a babos főétek. (BALÁZS Attila)

MIRKO I SLAVKO – Képregény (→*strip*) két partizán kiskamaszról, akik ketten több csetniket, német nácit, usztrasát és olasz fasisztát ölnek meg, mint ahányan elestek a háborúban. Jókat lehetett röhögni rajta, ahogy mindig figyelmeztették egymást: „Vigyázz! Balról.” „Vigyázz, jobbról!” – s a következő képkockán már ki is nyírták az ellenséget. Hősöm kedvenc (→*szabadka*)i falfirkája az erre a képregényre utaló „Slobo! Pazi! Metak!”²³ volt. (BOZSIK Péter)

MONTENEGRÓ, HEGYEK KOSZORÚJA

– A Jugoszláv Föderáció egyik tagköztársasága, fővárosa Titograd.²⁴ A hősi eposzok földje, a fejletlen térségek felzárkóztatására szolgáló szövetségi alapok örökös végfelhasználá-

²³ Jelentése: „Slobo! Vigyázz! Golyó!” – *Slobo*: Slobodan Milošević beceneve.

²⁴ Mai elnevezése Podgorica.

lója. Egyik kulturális küldetése, hogy lakói a jugoszláv viccek lusta szereplői legyenek.²⁵ Fő exportcikkei a bőrkabátos, fehér frottír zoknis egyetemisták és a vajdasági igazgatók. Lakosságának jelentős része a rendőrség és a hadsereg kötelékében szolgált, vagy a szövetségi intézményekben látott el biztonsági és portaszolgálatot. Itt született Njegoš (Petar II Petrović), a költő és az utolsó püspök-fejedelem, és itt készül a njeгуši szárított sonka: az együttműködés során az önzetlen disznók adják a húst, a tenger a sót, Crna Gora pedig a kedvező klimatikus viszonyokat. Legfontosabb hegye a Lovćen, ennek a csúcsán van Njegoš mauzóleuma, viszont olyan sok lépcsőt kell megmászni, hogy általában nem kell hosszú sorra számítani a pénztár előtt. (MAKAI József)

MÓRIJÁK POČITELJBEN – Počitelj festői szépségű történelmi városka a hegyoldalon, a Neretva folyó (→*partizánfilm*) egyik legvadregényesebb kanyarulata fölött, ahol nemzetközi művésztelepet hoztak létre az 1960-as évek derekán. Csakhamar annyira népszerűt, hogy szó szerint odasereglett – már amennyire a szűköcske hely engedte – széles e világ festőinek és szobrászainak apraja-nagyja, hogy az, úgymond, nem mindennapi atmoszférában gyümölcsöző párbeszédet folytasson és páratlan alkotásokat hozzon létre. A (→*háború*) jelentős pusztítást vitt végbe itt is, 2003-ban azonban sikerült újra megnyitni a kolónia kapuit. Počitelj régi vendégei közé tartozott, tán tartozik ma is Maurits Ferenc (Móri, Móriják) képzőművész, költő, az (→*Új Symposion*) folyóirat vizuális arculatát hosszú időközön át – Baráth Ferenc nyomdokában – jellegzetes módon alakító langaléta grafikus, Mozart és Dave Brubeck egyik legnagyobb imádója, szenvedélyes horgász, süllőspecialista. Jelen cikk anonim írójának anno szilárd meggyőződésévé vált vele kapcsolatban, hogy a Móri képein látott szeszélyesen indázó vonalak tulajdonképpen a különféle halak kedvenc útvonalainak térképi rögzíté-

25 Miért irigyli a (→*crnagorác*) a kígyót? Mert fekszik, mégis halad. (Vö.: „Jó reggelt, Crna Gora szorgos népe! A kolomp hangja pontosan delet jelez.” – B. A.)

sét jelenti a Mester részéről, akár öntudatlanul, önkéntelenül is – a (→*telep*)i gyermekkor egyrészt kegyetlen, másrészt tündéri motívumaival elegyítve, amelyek oly szorosan fűződnek a Duna szépséget és ocsmányságot egyaránt magával hömpölygető újvidéki szakaszához. Móriról tudott dolog, hogy ő festette meg a *Piros Frankenstein*t is, amiről e sorok szerény írója mindig is úgy vélte, egészen nyílt módon gúnyolja ki a mindenkori kommunista (→*párt*)vezéreket, demagógiájukat, s fölöttébb csodálkozott, hogy ezt ugyanezek nem veszik észre. Viszont a Počiteljhez fűződő anekdoták legaranyosabbikát nem Móri, hanem egy másik jeles képzőművészünk, az anekdota groteszkbe hajló válfaját messze nagyobb kedvvel művelő festőnk, grafikusunk, a bajmoki születésű, sok volt jugoszláviai művésztelepen megfordult, ma már régestől Kecskeméten élő Benes József igyekezett akadályokat nem ismerve közkinccsé tenni. – Egyébként róla tudni illik azt is, hogy ő az, aki a minden évben kiosztásra kerülő Sziveri János Irodalmi Díj nyertesét egy-egy művével megajándékozza, s ezzel a szerény eklézsiájú alapítványnak rendkívül hálás szolgálatot tesz. – Benes úgy meséli, hogy egyszer – az (→*el nem kötelezett*)ség és a határokon átlengő testvériség-egység (→*nemzetek és nemzetiségek*) jegyében – találkozott egy fekete bőrű festő Afrikából, meg egy Crna Gora-i (→*crnagorác*). Vegyük úgy, hogy épp Počiteljben. Hosszú időt töltöttek közös társaságban, azonban, minden rokonszenv ellenére, nem sikerült olyan nyelvre bukkanniuk, amelyet mindketten ismernek. Végül a (→*montenegró*)i vállon ragadta a messziről jött vendéget, a szemébe nézett, s ennyit mondott (magyarul így hangzik): „Figyelj, komám, egy a lényeg: te negro, én montenegró, érted?”. (NÉVTELEN Krónikás)

MUNKA AKCIÓ – A titóizmus egyik szimbóluma volt. „Tito, partija! / Omladina, akcija!” (Tito, párt! Ifjúság, akció! – csak szerbül rímel.)²⁶ Ez a szlogenüvöltés valahogy beleivódott

26 Magyarul így fordítanánk: „Tito és a párt, / tette kész az ifjúság!” A szerb *akcija* szó ugyanakkor a cselekvés és az akció jelentésárnyalatát egyként magában hordozza. (A felelős szerk. megj.)

a fülbe. Hősöm egyszer, hogy megtanuljon szerbül (→*szerbül*), tehát ez hetedikben vagy nyolcadikban lehetett, megbeszélte két barátjával – Gibbonnal és Borssal –, akikkel egyébként külön (→*szerbórá*)kra járt, hogy elmennek Boszniába, Szarajevóba munkaakcióra. (Nektek: építőtábor!) (→*Addig jó, míg Tito él*) A szerb különórákat Hősöm apjának szerb tanárnője tartotta, Ilonka néni. Imondták magyarul a fogalmazást, Ilonka néni lefordította szerbre, leírták, bemagolták

és dolgozatíráskor újra leírták. A tanarak meg puskázással vádolták őket, merthogy a három munka azonos lett. De a puskázás tényét nem tudták bizonyítani, s különben is bevallották a különórákat. Sem ötöst, sem egyest nem kaphattak. Viszont a munkaakcióra egyikük sem ment el. Borsot és Gibbont a szülei nem engedték („Mész te az anyád picájába, nem munkaakcióra, kurva kölke! Oszt’ még a buszt is mi fizessük, mi?!”). Hősömet elengedték, sőt az apja biztatta is.

MUSKÁTILIZENÉT MINDEN FALUBA!

Sokak (értsd: én) szerint a vajdasági magyarok egyedüli jelentősebb hozzájárulása az összmagyar kultúrához a lakodalmas rock feltalálása volt. A műfaj a szerb, illetve általában a délszláv műnépzeneből szűrődött át – ennek lényege, hogy az erőteljesebb hangzás és a fals hangok elnyomása miatt elektromos hangszereken játszanak, közben püfölik a dobot. Majd jöhettek a török *meloszokra* írt „népdalok” az élet szép és bús oldaláról, különös tekintettel a nőkre és a kocsmákra. Az effajta zenélgetést már az ötvenes években támogatta a rezsim, emlékezzünk csak vissza az *Emlékszel Dolly Bellre?* című Kusturica-filmre, ahol pártprogrammá válik a fiatalok kordában tartásának érdekében „a zenekart minden helyi közösségbe!” jelszó. A műfaj koronázott királynője a boszniai muzulmán származású Fahreta Jahić, alias Lepa Brena, akinek temesvári koncertjén – a stadionba helikopteren szállt le – a tömeg annyira beindult, hogy Ceaușescuék megijedtek, még kitör a forradalom.

A mi történetünk szerényebben indul, Ürményházáról a hatvanas években, az apa kocsmájában a Bugyi fivérek váltanak át a tamburáról elektro-nótára, majd irány Temerin és a csillagos ég. Ki ne tudná ma is fejből a *Halvány őszi rózsát* vagy a *Kombinét*, na meg a *Kicsiny falum, ott születtem ént!*

A 3+2-t Kovács Karesz, az Újvidéki Rádió legendás lemezlovasa fedezte fel, fazont adott nekik, kiadta a lemezüket. A Jugoton ezt nem akarta, később verték a fejüket a falba, látván a sikert – első lemezükből több mint négyszázezer példány kelt el, azaz minden vajdasági magyarra jutott egy. Magyarországon a legkelendőbb csempészárúvá, illetve devizává vált. Budapesten színültig megtöltötték 1987 februárjában a Sportcsarnokot, lepipálva Elton Johnt és Tina Turnert, míg a kultúrpolitikusok a Vajdaságban és Pesten is örjöngtek a tömény giccs hallatán.

Karesz aztán rájött, hogy ahol van Beatles, oda kell Rolling Stones is, így futószalagon alakultak a vajdasági bandák: a Sógor(ock), az Édes Csók, a II. Félidó, a Szivárvány, az Eridanus, az Echo, az Inci és a Nótafa, a Sanyi és a Cicák, a Zsíros Kenyér. A Vajdaságban sosem volt politikai szamizdatirodalom, de lett pornómuskátli-szamizdat: a *Szopd le a faszomat*, *Rozi*, *ha elsötétül a mozi* szövegű melódiák másolt kazettákon, illegális csatornákon át terjedtek.

A korabeli bonmot szerint „vidékünkön Dózsa György óta nem volt ekkora paraszt-lázadás”, de a piac gyorsan telítődött, a háború elől áttelepülő 3+2 pedig Magyarba’ már közel sem ért el hasonló sikert, jött Zámbó Jimmy és Lagzi Lajcsi kora, akik lefölték a tejfölt.

SZERBHORVÁTH György

El is ment egy palicsi előjátékra (ami előfeltétele volt a, hogy is fogalmazzak, főműnek), ahol egy idősebb, pelyhedző állú brigadéros a kezébe adott egy csákányt, és megmutatta, mit csináljon. Krampácsolt ott órákig valami köveket a tűző napon, szomjasan, senki nem szólt hozzá, ő se senkihez. Ezért aztán az első adandó alkalommal meglógott, még az ebédet sem várta meg. Így lóttek (→*Szarajevó*)nak, nem dicsekedhet azzal, hogy az 1984-es xiv. Szarajevói Téli Olimpiai Játékok színhelyét építette. Szerbül meg jóval később, középiskolás korában, a szabadkai (→*Majomplacc*)on tanult meg. (BOZSIK Péter)

NEMZETEK ÉS NEMZETISÉGEK – A nemzeti kisebbségeket – hogy a kisebbség szó ne szerepeljen lekicsinylő közép fokként, ne legyen benne lenézés, dehonesztálás – egy idő (nem tudom melyik, khm, alkotmánymódosítás, khm) után nemzetiségeknek kellett hívni. Nemzeteink és nemzetiségeink testvériségén és egységén nyugszik Jugoszlávia jövője, valami ilyesmi. Ezt, mint a mantrát, el kellett mondania minden fölszólaló politikusnak, az óvodától a nyugdíjas szövetségig. A hat államalkotó nemzetet (szerb, horvát, szlovén, montenegrói, macedón, valamint a muzulmán mint vallási nemzet – hisz akkoriban a bosnyák [bosanac] lehetett szerb, sőt horvát is, egyfajta territoriális elnevezés volt, mint az amerikai vagy a székely) jelképezte a címerben a hat égő fáklya. És isten tudja, hány nemzetiség. Albán, magyar, olasz, szlovák, bolgár, román, török, ruszin, cseh, így hirtelenjében. Őket nem jelképezte semmi. A politikai frázisokon kívül. Hősöm gyerekorában nem értette, hogy például a szlovákok és a románok miért nem költöznek haza (vissza) a saját országukba. Ő viszont a magyar többségű Csantavéren otthon érezte magát. Eszébe sem jutott, hogy esetleg, véletlenül, netántán, ezen logika mentén, neki akkor mégiscsak Magyarországon lenne a helye. Föl sem merült. Akkor. Még. (BOZSIK Péter)

NÉPHŐS – Olyan figura, aki (→*partizán*)ként hősi halált halt a második világháborúban. Hősöm általános iskolás korú, talán negye-

dikes lehetett, mikor a tanító néni őt jelölte arra a versenyre, amely az *Ismerjük meg hazánk néphőseit* címet viselte. Megspórolta, hogy házi osztályversenyt rendezzen. Vagyis jó szeme volt. Az eredeti az szerbhorvátul jelent meg, és ezt valakik, gondolom, jó pénzért lefordították a (→*nemzetiségek*) (nem nemzeti kisebbségek!) nyelvére. Ebből Hősöm bemagolt, nem akarok hazudni, több tucatot. Meglehet, százat is. Neve, született itt és itt, mely harcokban vett részt, foglalkozása, tisztsége a népfelszabadító hadseregben, mikor halt meg. Körülbelül ennyi. Valójában kvíz volt, csak nem Vágó vezette. Három csantavéri jutott akkor el az újvidéki elődöntőbe, miután mindenkit rommá vertek a Szabadka községi és az észak-bácskai versenyeken. A döntőbe viszont nemzetiségek nem kerülhettek. Így a kisutcai lelencfiú, az igazgató lánya és a csingágósi gyerek hoppon maradt. Hősöm azóta sem volt olyan magabiztos. Azóta is azt gondolja, hogy a döntőben lett volna a helyük, mert nem csak a válaszokat tudták, hanem a kérdéseket is. Viszont az elődöntős teszten szerepelt néhány olyan kérdés, amit elfelejtettek lefordítani. Hősömben ekkor indult meg az első, akkor még elnyomott gyanakvás, hogy valami nem stimmel. Azt már mondani sem kell, hogy mindhárman a Néphősök Általános Iskolába jártak, amely most a Hunyadi János nevet viseli. Az igazgató lányából jogász lett, a lelencfiúból egy szabadkai műszaki főiskolai kitérő után börtönőr Ausztráliában, majd budapesti lakosként nem tudom, mi. Hősömből meg, nos, hát, Hősömből a Hősöm lett. A Nép. (BOZSIK Péter)

NOVI SAD JAZZ – Egy csöndes estén – még a hatvanas években – a cikkíró anyja és apja rendesen felöltözött, anya egy kis sminket is dobott magára, majd karonfogva elment mindkettő a vásárcsarnokban megrendezett koncertre. A kis cikkírónak fogalma se volt, mi van. A szülők sokáig elmaradtak, hogy végül nagyon feldobottan térjenek vissza. Egy „néger trombitás”-ról beszéltek, közben anya vígan dudorászott. Mily gyönyörű világ! Se azelőtt, se azután nem

hallgattak szenvedéllyel dzsesszt, de ez a *Satchmo* nagyon bejött. Louis Armstrong után sokáig nem szerepelt hozzá fogható csillag Újvidéken, azután megnyílt a kapu. Méghozzá az Újvidéki Jazznapok kapuja, a nyolcvanasokban. Sok embert mozgató évi rendezvénynek számított, amire bőven érkeztek rajongók a határon túlról is. Így például a győri *Mediawave* atyja, Hartyándi Jenő. Vagy Czabán György „Kolbász” a Közgáz Vizualis Brigádból. A feszt zeneimádó képzőművész fesztivál- és filmcsináló barátunk szervezte: Bicskei Zoltán „Fufu”. Fényképezte: Dormán László. Kicsiből nőtte ki magát nagyra, miközben a szó szoros értelmében vett dzsessz határai elmosódtak. A zömében improvizatív kortárs zene nagyjai léptek pódiumra a veterán Sam Riverstől és Chet Barkertől kezdve – Amszterdamban kiugrik majd egy emeleti ablakon – az *Art Ensemble of Chicagón*

át a helyi erő Argyelán Tiborig, Tickmayer Tikiig és Boris Kovačig, nem utolsósorban pedig a mindig befutó magyarországi különítmény tagjaiig. Kapásból a sorolás: Szabados György, Dresch Mihály, Grensó István, Benkő Róbert stb. Tehát a Gyuri, a Misi, a Pisti, a Robi stb. Gerő, Baló²⁷ is és még többen. Szóló, duó, trió... A tapsvihar garantált. Utána meg – a kései/korai órákban – jött a *jam*. Vagy a rádió klubjában, vagy a (→ *Telep*)en, a suvickszagú Petőfi Sándor Művelődési Egyesületben, szemben a kancsal (→ *burek*)ossal. Ott hörgött, üvöltött és sikított Ladik Kati is pl. a bevörösödött Phil Mintonnal. Tiszta delírium. Volt valami büszkeségféle a kebelben,

27 Aka Gerő György és Baló István. „Tickmayer Tiki” pedig hivatalos nevén Kovács Tickmayer István. (A szerk.)

ahogy a szerbek – elsősorban a dzsesszboldond Jovica mozigépész, aki egyszer secperc idejéig együtt énekelt Ella Fitzgeraldtal, a továbbiakban aztán a Jovica Fitzgerald nevet viselte – imádták Drescht és Grensót. Ott, abban a csakhamar lerobbant, lerobbantott, elenyészett yu-világban. Jovica mindig kezét csókolt a zenészeknek. Emlékezetes, ahogy gyöngyöző kopasz fejjel, összeszorított bokával meghajol a muzsikus istenségek előtt. És akkor egyik reggel Jovica sírni kezdett. – Mikor jönnek el megint hozzánk ezek a finom úriemberek? – kérdezte könnyein keresztül, annak az embernek a tekintetével, akit talán nem is annyira haza kellene kísérni, mint inkább az elmeosztályra. – Mikor? – Aztán tényleg elérkezett az, ami-

A VIII. Vajdasági Rohambrigád Általános Iskola (→*Jugoszláv Harcosok Szövetsége*) mögött fölglyújtottuk a nyárpelyhet. A magyarterem alól átfutott a tűz a történelem-, majd a szerbterem alá. A magyar és a szerb között persze akkor is ott volt a történelem. Hiába toporogtunk, csapkodtuk a dzsekijeinkkel, nem tudtuk megállítani. Nem vártuk meg, hogy a földrajzterem alatti dzsumbuj is lángra kapjon, elfutottunk. Kerülő úton, földes utcákon futottunk hazáig, elméletileg még Jugoszláviában.

Másnap ugyanezek a görbe utcákon mentünk iskolába, gyakorlatilag már Szerbiában. Máshol, mások közben nem csak a nyárpelyhet lobbantották lángra. A mi nyárfasorunk derékig megszenesedett. Hiába szorongtunk napokig, hogy a tűzoltókat is ki kellett hívni, minket nem büntetett meg senki: a szerbket hívták be az igazgatóhoz, ők még ebben is jobbak voltak. A rekonstruált történet szerint a mi tűzünk magától elhalt, ők viszont délután már sokkal szakszerűbben gyűjtö-gattak.

Jugoszlávia és Szerbia között persze nincsen ilyen éles tűzvonal. Mi még évekig ugyanazokon a hol latyakos, hol poros utcákon mentünk haza, és ugyanazt a tíz deka szalámit, negyed kenyeret ettük *jogurttal* (→*joghurtforradalom*) a nagyszünetben. Ma már azt is tudom, hogy nem *szalámit*, hanem *fölvágot*, és persze *joghurtot*. Nyolcadikban viszont Postojna helyett Becsére mentünk osztálykirándulásra, és azóta sem jutottam el Szlovéniába. Jugoszlávia egyre több és több Szerbiát tartalmazott, egyre nyilvánvalóbban egyre több adalékanyagot. Egyre több szorongásra emlékszem, de lehet, ez is csak utólagos rekonstrukció.

(→*Jugoszlávia*) egyébként semmi különös. Az egy ház a Vardar utcában, ami még most is itt áll, Szerbiában is. Jugoszlávia az, hogy van hó télen, sok-sok hó, az autók pedig tü-

körsimára tapossák az utat. Lehet csúszkálni. Az, hogy füstszag van a külvárosban, és ez jó. Az, hogy a pesti vasút töltésén nyílpuskával kilőjük a szomszéd gyerek szemét. Nem baj, amúgy sem szerettük. Jugoszlávia egy göré a Partizanska Baza utcában, beletúrom a kezem, beletúrom a lábam a csövek közé. Az, hogy mindenhol értik, amit mondok. Az, hogy nem értem a világot, de nem is akarom.

Jugoszláviának semmi köze olyan dolgokhoz, mint a (→*tenger*), a farmernadrág vagy (→*Tito*) elvtárs, maximum a (→*Cocktá*)hoz van valamennyi. És nem, kurvára nem érdekel, nem akarom századszor is végighallgatni azt a nagyon saját történetedet, hogy ide jártatok farmernadrágért, meg mit tudom én miért (→*konzumjugó*). Jugoszlávia ugyanakkor nekem is egy nagyszerű póz, például, hogy én voltam még (→*pionír*). Ellenben Szerbia is egy nagyszerű póz, például, hogy nálunk meg csak úgy lőnek az utcán, érted. Érted, ez meg az én nagyon egyedi történetem, ami viszont már téged untat, szerencsére.

Havonta elhajtok a nyárfasor mellett, hazafelé menet. Így mondom, hazafelé. És havonta tudom, hogy már semmi közöm az egészhez, az egészhez. A nyárfasorhoz, a tantermekhez, az utcákhoz. Mert mi közöm lenne, nekem, ahhoz, aki fölglyújtotta a nyárpelyhet. Nem is így mondtuk akkor, ezt is másvalaki mondja már helyette. *Nyárhó*, ő még azt gyűjtotta föl. És mi közöm azokhoz, akikkel együtt. Már csak fényképről ismerem őket. Keményen dolgoznak, erős cigarettát szívnak, erős pálinkával. Én persze filozofálok, *filozofálok*, így mondanák. Vékonyat szívok, ha szívok, és szagolgom, nem hajtom föl a pálinkát. Mint egy buzi. Egy *peder*. Ők így mondanák. Mert ők keményen dolgoznak, gyorsan öregednek, és több közülük lehet még önmagukhoz.

KOLLÁR Árpád

kor a zenészek nem jöttek többé. Aki meg volt, az is elment. Jovica Fitzgerald, az éneklő mozigépész egyedül maradt, kilombosodó katonijával. (BALÁZS Attila–FÉDERES Manó)

NYARALÁS – A szokásosnál korábban kell kelni, strandolás előtt elmenni, fel a toronyba, a régi rozoga lépcsőn, mert az apák ilyenkor szánják rá magukat az ilyesmire. Az anyák nem akarnak a családdal tartani, nem tudják túltenni magukat a korhadtnak, nyikorgó falépcső látványán. És valóban: vannak részek, ahol hiányoznak a lépcsőfokok is, elég félelmetes, de a bácskai gyerekek nem akarnak beszarinak tűnni, mint tavasszal otthon, amikor először mennek apjukkal a padlásra cukorért meg lisztért a meredek létrán. Olyankor túl hangosan veszik a levegőt, mire az apák meg is jegyezik, hogy csak az lélegzik ilyen hangosan és gyorsan, aki fél. A templom csigalépcsőjén a gyerekek összeszorított fogakkal, ügyelve, hogy a levegővételük ne hallatszódjék, veszik az akadályokat. Megéri, mert leírhatatlanul gyönyörű látvány tárul eléjük, van, hogy épp akkor harangoznak, amikor fönt vannak a toronyban, ilyenkor azt hiszik, megsüketülnek. Miután lemennek és találkoznak az anyukájukkal, az anyukák nem akarják elhinni, hogy a gyerekek életben vannak. Mert állítólag ők előre megálmodták, hogy mind lezuhannak majd a toronyból. (SIRBIK Attila)

OMLADINA – IFJÚSÁG '85 – 1961-től 1990-ig működő, nagyhírű szabadkai zenei fesztivál, amit nagyrészt a sportcsarnokban tartottak. 1985-ben bizonyosan rendelkezett ösztöndíjjal is, mivel Hősöm megnyert egy verspályázatot. (Lehet, hogy '86-ban történt? Mindenesetre biztos, hogy '85-ben a Rock 'n' Feller ljubljana-i együttes kapta a zsűri díját, a közönségdíjat meg a belgrádi Rock Street. '86-ban pedig mindkettőt a Bas dans nevű Banja Luka-i banda érdemelte ki.) A Hős-versek meg is jelentek egy reklámfüzet kinézetű antológiában, több más, főleg szerb és horvát költeménycsírák mellett. A nyereményt valószínűleg a nemzetiségi arányok betartásának köszönhettem. Jutulmul fölolvastam

hatta a versét a Jadran moziban, ingyen látogathatta a koncerteket és a titkos kuplerájként is működő, nagyhírű, akkorra már kissé kopottas Hotel Pátriában lakhatott. Amikor minden kocsmá bezárt, fölhívta barátait még egy kis csendes levezetésre. Hogy mit ittak, arra már nem emlékszik, de arra igen, hogy mikor fölébredt, igencsak meglepődött a borzas, különféle pózokban elájult fiúk-lányok látványától, akik közül alig ismert valakit. (BOZSIK Péter)

ORKÁN – Apámat nem tekinthetjük a hiánygazdaság tehetős lovagjának. Indokolt volna a múlt idő, hiszen apánk halott. Az orkánja pedig régen elfoszlott. Nem úgy az ő kettejük emlékezete. Vagyis.

Marx tér, 1966. Vagy '65. Nem, inkább '67. Semmiképpen nem '68, mert a Marx tér nem ismerte a forradalmat. A buszforgalmat. Azt igen. Pöfögött hát befelé a létező, a fakarusz, az ormányos, a vastag bőr borította puklimotoros, amire ráülve nem csupán az útra, de a vezető tarkójára és tányérsapkájára is kitűnő rálátás nyílt.

Apám realista volt, valaki rábeszélhette a kabátra. Talán az anyám. No meg arra is, hogy álljon a szegedi buszpályaudvaron, a betontető alá is bevágó esőben. És orkánra alkudjon. Jöttek is a népek (→Jugó)ból, nyitogatták a patentcsomagokat. A kabáthoz sapka is járt, anyagában.

A seft nem volt a vérében az én apámnak, akkor sem alkudott volna, ha az élete múlik rajta. Apám nem alkudott. Fogta és felpróbálta a kabátot. Átöltözött Marxnak. A szocializmus férfimodelljén suhogott a kor szele. Apámon éppen úgy állt a barna orkán, mint akárkin. Akárki vagyok, morgott a bajsza alatt. Csak úgy magában, hiszen az árus már tovalibbent. Ahogy az ötvenes évek levetett lódenjeinek álmai, úgy a műanyag hatvanas évek praktikus darabja is maga volt az identitás abszolútuma. Határon túli internacionalizmus és merkantil mimikri. Egy villanásra egyesült apámban a szélteben, hosszában szaggatott nemzettest. Esőkabátban. Legalább, ha már bajsza soha, de soha nem volt annak a jó embernek. (BALOG József)

ŐRSZOBÁK

Hitler nem tudja elfogatni Titót, mert orosz lányok fogságába esik

Olyan nekünk, kicsiny magyarországi magyaroknak Szerbia, mint a nagy *Estados Unidos*nak *México*. Sűrű, déli hely, a tükör másik oldala, a bűn tanyája, a velünk élő démonok *ability parkja*. Vér és arany. Aránylik valahogy. Most például mintha úgy aránylana, hogy Szerbia közelmúltja Magyarország jövője.

Legtöbbször Szerbiában tartóztattak le. Kaptam rendőrmaflást Magyarban tizennégy évesen, hogy vagy öt métert repültem a kivilágítatlan kerékpárról, jártam rendőri irodáról rendőri irodára Ceaușescu Romániájában, hogy az elkobzott útlevelemet visszaszerezsem, bilincseltek radiátorhoz Massachusettsben, keveredtem vitába különböző jogbetartató ügynökségek ügynökeivel Nevadában és Arizonában, kísért már az atamán elé a moldáviai szakadár Transznisztriai Köztársaságért harcoló önkéntes kozák; megannyi csillagporos emlék – de hát Szerbia az Szerbia, nem veszi föl vele a versenyt senki és semmi! Például. A grófnő sikoltozott, mint

egy neuraszténiás pudli, mikor a koszovói ellenőrzőpontnál kirángatták bécsi rendszámú gépjárművéből a szerb rendőrök, akik aztán vagy öt órán át csuklóztattak, nem hederítettek, mikor diplomáciai segítséget (osztrák–magyar) követeltünk, mikor a belgrádi ügyvédnőt akartuk... Akkor engedtek el, amikor egy viccel ütöttük el a helyzetet, hogy az autóban megtalálták Ibrahim Rugova személyre szóló dedikálásával az albán–angol könyvet... Legutoljára 2000-ben tartóztattak le Szerbiában, miután – Milošević bukását ünneplendő – kibuliztuk magunkat Makavejev *senseijel*¹ Belgrádban, Végel Pepitől is elbúcsúztam már, s ültem a vonaton *via Kelebija*, mikor is a szabadkai állomáson rám tört a szerv, hogy én illetéktelen, meg akkreditáció nélkül (hogy volt ilyenem, lobogtattam, Élet és Irodalom, „Život i Literatura”, érveltem, le se szarták), nép ellensége, antiszerb antitest, mondtak mindent. Idegesek voltak. Vasúti őrszoba, békebeli, monarchikus állomás, üldögelni vagy tizenkét órát. Aminek a legvidámabb része nyilvánvalóan az volt, mikor az ellenirányban közlekedő pesti vonatról leszedtek egy tucat orosz kurvát, akik a (→*bosznia*)i *Republika Srpska*ba igyekeztek hivatást gyakorolni. Gyenge az oroszom, az aretinói² *Hogyan oktatja Pippa prostituált Mona lányát a szerelem művészetére?* dialógusait aktuálisan elveszítettem, ám amikor az éltesebb taganrogi asszony hengeres tárgyat formált a levegőből, majd virtuális óvszert gördített rajta végig, s ezek után a felláció ajakmozgását és nyelvcsapásait imitálta a bánatosan zöld szemű és roppant fiatalka arhangelszki zongoratanárnőnek, azt értettem, utóbbi pedig sarkkörön túli melankóliával koncentrált az oktatófilmre, hogy majd megfelelő előképzettség után foglalhassa el a helyét a Banja Luka-i vagy prijedori kuplerájok valamelyikében, nos, akkor arra gondoltam, hogy igaza lehet *Maxim Gorkynak* mégis: a börtön a forradalmár egyetemem!

VÁGVÖLGYI B. András

¹ Sensei: mester (japán). Szó szerint: „korábban született ember”.

² Pietro Aretino (1492–1556): itáliai reneszánsz író és költő. (A szerk.)

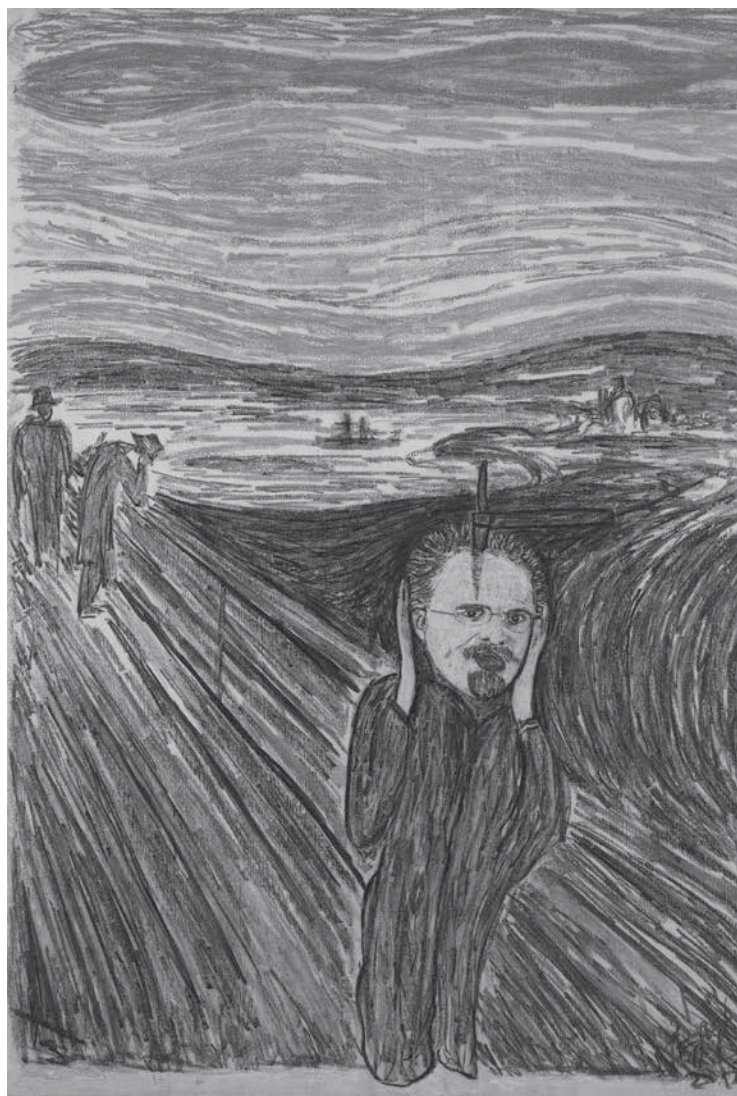
ÖNIGAZGATÓ SZOCIALIZMUS – Az Öreg legközelebbi harcostársai, két szlovén, Edward Kardelj és Boris Kidrič dolgozta ki az ún. munkásönigazgatás elvét. Lényege, hogy a társadalmi tulajdonú (nem állami!) gyárakban és vállalatokban a munkások a munkás-tanácsokon keresztül gyakorolhatják hatalmukat, és beleszólásuk lehet sorsuk irányításába. Mindezt természetesen a párt, a munkásosztály avantgárdjának bölcs felügyelete mellett tehetik. Kardeljről még annyit, hogy egy alkalommal, 1962 decemberében váratlanul, senkit sem értesítve, Londonba utazott. Tito ezt szökésként értelmezte („Kardelj elhagyott” – mondta). Ranković, az akkori híres-hírhedt belügyminiszter – a koszovói albánok ostora – három eshetőséget vázolt föl: 1. Nyugatra szökött; 2. orvoshoz ment, mert előtte vadászbalesetet szenvedett; 3. egyszerűen üdül. Tito először egy Simić nevezetű figurát küldött érte, aki a külügyben dolgozott, de Kardelj a telefont sem vette föl. Végül Bakarić barátja hozta haza. Kardelj csak annyit mondott, pihenni ment Londonba, és kihasználta azt a jogát, hogy úgy utazzon, hogy senkinek sem kell elszámolnia vele. Tito a keblére ölelte, örült, hogy hazajött, és szent volt a béke. Jasper Ridley, Tito önéletrajzírója ezt alapvető különbségként állítja be a sztálini rezsim és a titóizmus között, hiszen Sztálin biztosan agyonlövötte volna akármelyik közeli munkatársát, ha ilyet mer tenni. (BOZSIK Péter)

PÁLINKAÖSVÉNY – Sajnálatos, de soha nem láttam Gojko Mitić filmjeit – amikor kicsi voltam, már az a francia roma fiatalember játszotta az ifjú apacs főnököt Maj Károly filmadaptációiban, pedig szívesen írtam volna róla a szócikkem, tudniillik M. csantavéri, ráadásul csingágósi születésű (fél)magyar! De mivel nem ismerem az életművét, ráadásul személyes szál sem köt hozzá, hogy a családi legendáriumból meríthetnék, nem érzem igazán hitelesnek az aktust. Remélem, valamelyik avatottabb író társam megteszi helyettem.

Szólok inkább néhány szót Jack Nicholson-ról, született Nikolić Jánosról, aki azért nem

Johnra angolosított, mert az túlságosan alliterált volna a családnevével. A kis J. a bán-sági Padén cseperedett elvált szülők gyermekeként, anyja, a boszniai születésű Ana Mamudžić visszamigrált a Travnik (→ *sláger*) környéki családi birtokra, ahol átvette apja szilvapálinka-üzletét – ekkor J. még az első évét sem töltötte be. Apja, a dalmát-magyar félvér üveges ettől kezdve egyedül nevelte gyermekét. J. később a nagyanyám barátnője unokanővérenek udvarolt hosszú évekig, s mikor az végül „úgy maradt”, a fiatalember mégis Amerikába szökött. Anyja „pálinkaösvényét” kihasználva kapcsolatok terén végül egy hollywoodi művészkocsmá pultja mögött kötött ki, ahol fölfedezte őt a szintén

Lev Trockij hallani sem akar az önigazgató szocializmusról

(röszkei) magyar (csárdás)ősökkel büszkélkedő Hunter S. Thompson, akivel J. a hírhedt gonzó élete végéig baráti kapcsolatban állt, a hétvégi házaik is egymás közelében helyezkedtek el a Sziklás-hegységben. J. színészi pályája, amely a padéi kultúrkör műkedvelő társulatában bimbózott, innen kezdve egyenesen ívelt felfelé. (Kuriózusként megemlíthető még, hogy a Mamudžićok nevéhez köthető a híres délszláv ürmös likőr, a (*→pe-linkovác*) eredeti receptje is. Így, bizonyos szemszögből, a Pelko is jugoszláviai magyar unikum. Ennél pompásabb dolog pedig, valljuk be, nem született ebben a balkáni Atlantiszban!) (*SZÖGI Csaba*)

PÁRTDOKUMENTUMOK – Laikusok számára a legunalmasabb és legérthetlenebb olvasmány, amit a délszláv (*→nemzetek*) nyelvein valaha is írtak. Szakpolitikai munkatársak írták, akik a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) magasabb pártfórumainak adminisztratív munkatársai voltak, a szövegek pedig abból a célból születtek, hogy a párt alapszervezeteiben megvitassák őket. Az első, úgynevezett munkaváltoztatástól a végösszegezésig a pártdokumentum egyeztetések tömkelegén ment át, amelyek során kiírtották belőle az utolsó logikus mondatszerkezetet is. A profi párttagok és a pártszervezetek munkatársai kiválóan bírták ezt a metanyelvet, és nem tévedtek el a frázisok, idézetek és bizarrságok erdejében, hanem föl tudták fedezni benne a legújabb pártfeladatok leheletfinom utalásait, amelyek az elkövetkező időszakban érdekes változásokat hoznak majd – elsősorban személyi téren. Jugoszlávia politikai életének azon aktív szereplői – az úgynevezett káderek –, akik nem beszéltek ezt a nem létező nyelvet, bukásra ítéltettek, s a pártpolitika első élesebb irányváltásakor kipotyogtak a kádervonatból. A pártdokumentumokat sapirográffal sokszorosították, vastag, érdes papíron, ezeket összetűzték és egy nagy sárga borítékba helyezték. (*Živoslav MILORADOVIĆ*)

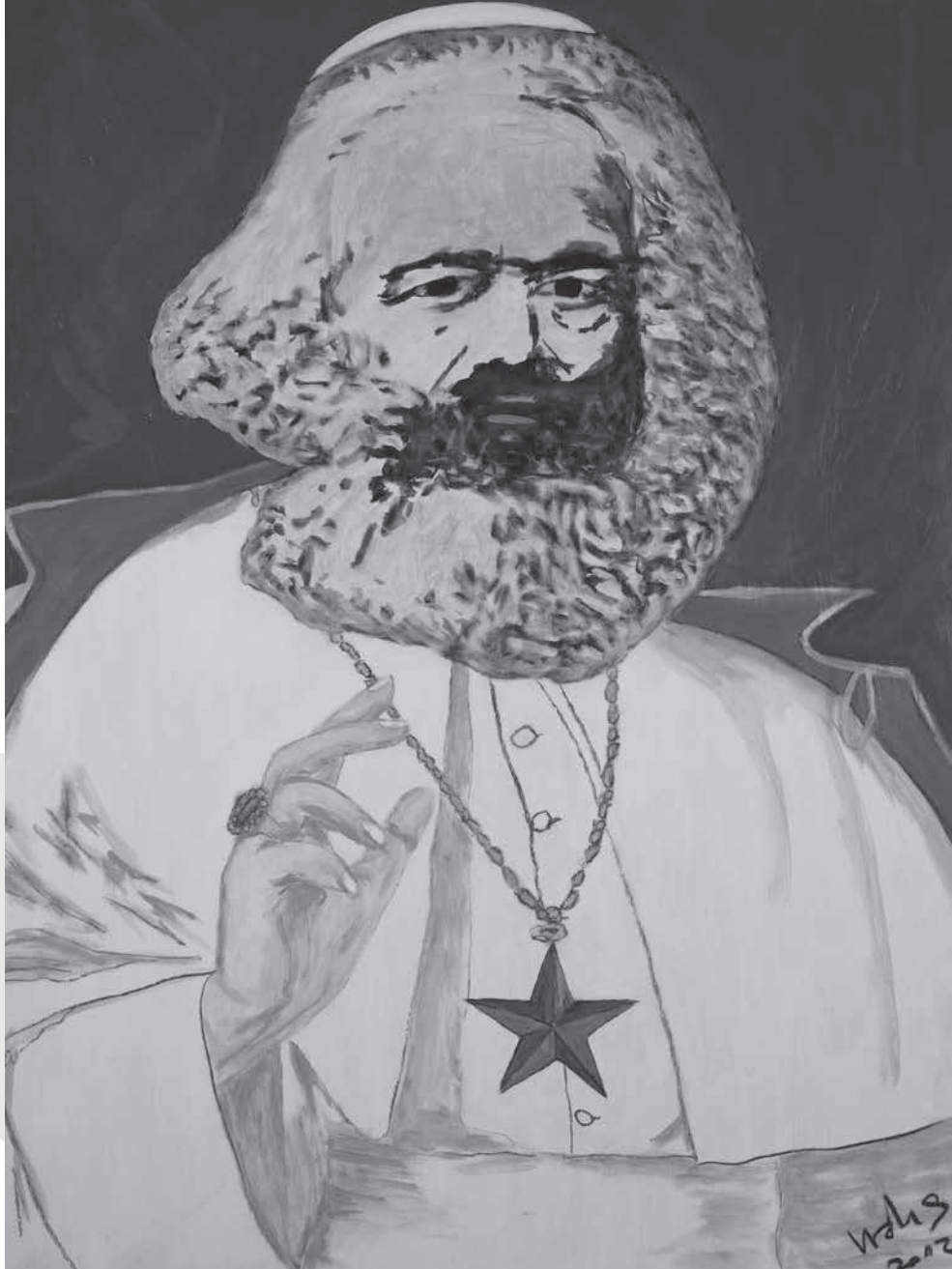
PÁRTELJÁRÁS – A politikai kampány egyik módozata, amit időről időre, a párton belüli

harcok következményeként, a párt egy vagy több tagja ellen lefolytattak. A megvádolt egyén szemszögéből az eljárás alanyává válni egyet jelentett a legsúlyosabb pártfegyelmelemmel, a közéletből való eltávolítással, sőt a bűnvádi eljárás lehetőségével. Pártszemszögből ezek az esetek csak a jéghegy csúcsát jelentették, amelynek mélyebben elhelyezkedő régióiban nagy formátumú politikai folyamatok zajlottak. Minél fontosabbak voltak ezek a folyamatok, s a párton belül minél hevesebbek voltak a viták, az eljárás alá vontakat annál nagyobb veszély fenyegette, végső soron az erkölcsi és fizikai megsemmisítés is. És itt nem a vétkességük vagy „vétkességük” mértékéről volt szó, hanem elsősorban a pártbeli áramlatok erejéről, melyek az ő elítélésük támogatásával vagy megkérdőjelezésével a saját érdekeiket vagy veszélyeztetett pozíciójukat védelmezték. (*Živoslav MILORADOVIĆ*)

PÁRTFEGYELMI – Sötét folt mindenki életrajzában, különösen egy párttagéban. Kitörhetetlen folt, amelynek néha még az elszenvédőjét is sikerült túlélnie, és jelentősen befolyásolta családtagjai életét. Olyankor került kirovásra, mikor a pártagnál vétkességet tapasztaltak; mindenképpen megelőzte az elvtársi kritika, esetleg az önkritika. Még ha elengedték vagy megszüntették, a pártfegyelmi akkor sem tűnt el nyomtalanul: sötét árnyékként villant föl itt-ott a bizalmas pártiratokban, és olyankor rángatták elő, amikor a vétkes vagy családtagja új munkahelyre pályázott, s ezt iktatták az illetékes helyen. (*→karakterisztika*) (*Živoslav MILORADOVIĆ*)

PÁRTTAGSÁG – Akkoriban mindannyian párttagok voltunk. A pártértekezleteken mindig volt néhány hivatalos szónok, aki mondta a magáét, miközben a titkárnők sálat kötöttek. Jugoszláviában a párttagság nem volt fontos – ma sokkal fontosabb, hogy valaki párttag legyen, ha érvényesülni akar. Hanem a párton belüli nómenklatúra, az rémes volt. A legtöbb balhét éppen az egyszerű párttagok okozták, az egész (*→Praxis*)-

Marx Károly megáldja
a Jugoszláv Kommunista Pártot

csoport párttag volt, a konfliktusokat ők gerjesztették. Párttagok voltak az ellenzékiek meg a hivatalosak is. Ez egy ellentmondás. Később, a '90-es években ki is derült, hogy a volt párttagok egy része Milošević mellé állt, míg a másik része ellene fordult. A Jugoszláv Kommunista Szövetsége (JKSZ) egy gyűjtőpártnak nevezhető valami volt. A párttagság nem járt okvetlenül privilégiummal, sőt sokszor veszélyt jelentett, mert ez volt az egyetlen hely, ahol ellentmondhattál úgy, hogy a szavadnak súlya legyen. Ha volt valami tisztogatás, az a párton belül zajlott le, amikor a szubverzív elemeket – anarcholiberalis, liberális, már ahogy nevezték – kizárták. A pártonkívülieket nem bántotta senki, ők

csöndben voltak, hallgattak. Párttagok voltak a nacionalisták, a liberálisok, az ortodox marxisták, és mind igyekezett kiszorítani a másikat. Slavoj Žižek is a szlovén marxista központban dolgozott. A hetvenes években ezek a konfliktusok nem jelentettek egzisztenciális veszélyt, a kenyeredet nem vették el. Díjakat nem kaphattál, nehezebben jelentek meg a könyveid, de élhettél. Félretettek, marginalizáltak, maradj ott, ahol vagy, ne legyen semmibe beleszólásod, de élni hagytak. Például amikor a Tribünön nagyon kemény rendszerbírálat hangzott el, és a kommunisták keményen le akartak számolni velünk, Stevan Doronjski²⁸ azzal védett meg bennün-

28 Korábbi partizán, magas rangú pártfunkcionárius, 1980–81 között

ket, hogy „hát ezek mégis a mi gyerekeink”. Ma sokkal nehezebb, egzisztenciálisan veszélyesebb összetűzni a hatalmon lévőkkel. Ma sokkal fontosabb, hogy az ember párttag legyen, mint egykor! Ma az értelmiség sokkal nagyobb megalkuvásokra kényszerül ahhoz, hogy munkát kapjon, kenyeret biztosítson, valahogy létezni tudjon.²⁹ (VÉGEL László)

PARTIZÁN – Titóista értelmezésben olyan férfi vagy nő, aki részt vett a Népfelszabadító Háborúban. Mind a hazaárulók (usztasák, csetnikek, fehérszlovénok), mind a megszálló csapatok (német, magyar, olasz, bolgár) ellen harcoltak. A partizán egységek nagyrészt kommunista irányítás, az ún. politikai biztosok ellenőrzése alatt álltak. De nem minden partizán volt kommunista. Tehát a második világháború a jugoszláv ellenállók számára egyszerre volt polgár- és honvédó (→háború). Vannak olyan elméletek, miszerint a megszállók csak a forgalmi rendőr szerepét játszották az egymás közötti leszámolásokban. Ez nyilván költői túlzás. Kezdetben – állítólag – csak a köztörvényes bűnözők és a fegyelmezett bolsevikok vonultak be az erdőkbe. (Kivéve Miroslav Krležát, akit ezért a fáma szerint Milovan Đilas a háború után ki is akart végeztetni.) A hetvenes-nyolcvanas években elterjedt a pletyka, hogy állítólag (→Tito) megjegyezte, hogy ha 1941-ben annyi partizánom lett volna, ahányan később jelentkeztek az úgynevezett „harcosnyugdíjért” – amely a háborúban részt vetteknek járt –, akkor sokkal előbb kizavarjuk a fritzeket. (BOZSIK Péter)

PARTIZÁNOK – Görögül: *titanész* (τιτᾶνες). Mágikus erővel és természetfölötti tulajdonságokkal rendelkező isteni lények. A főisten Tito elvtárs, az ő fejéből pattant ki Milovan Đilas. Későbbi házasságukból született Vladimir Bakarić, Tito elvtárs és a Konjuh-hegység nászából pedig Aleksandar „Leka” Ranković. Edvard Kardelj kifinomult volt, ő a tenger hajójából nyert életet, Koča Popovičba

pedig véletlenül botlottak bele egy káposztaföldön. A legnagyobb hősök a partizánok között Ajax, Pollux és Sava Kovačević, akit Cana Babović szült, és az Első Proletárbrigád nemzett. Mindenkit fölülmúlt Nikoletina Bursać, akit a kentaur Vladimir Nazor Hercegovinában talált, a kőszikla alatt, saját tején nevelte föl, megtanította lőni a pejkóból, vállról a távolba követ hajítani, arra kívánta őt fölkészíteni, hogy harcba szálljon a ktonikus istenségekkel, Albert Speerrel és társaival. Nikoletinát ebben a harcban Boško Buha segítette, akit a golya hozott, s hősiessége új epikus ciklust nyitott az általános iskola alsós tanulói számára; akinek hőstetteiről Homérosz eposzában olvashatunk. Címe: „A genfi egyezmény és a gyermekek kihasználása a háborús harcok során”. (Dejan NOVAČIĆ)

PARTIZÁNFILM – Minden idők legismertebb jugoszláv filmje *A neretvai csata*, Veljko Bulajić rendezésében. Ez a film elmozdította a műfaj határait, beépítette a háborús eposz realista narratívájába a horror és a sci-fi elemeket. Világviszonylatban ez az úgynevezett partizánfilmek iskolájának alapdarabja. *A neretvai csata* mellett az iskola ismertebb tagjai közé tartozik a *Valter védi Szarajevót* (Valter brani Sarajevo; Hajrudin Krvavac rendezésében) és a *Ryan közlegény megmentése* („Saving Private Ryan”; Steven Spielberg filmje). *A neretvai csata* bemutatása után (1969) a főszereplők rövid időn belül elképesztő népszerűsége tettek szert Jugoszláviában (Ljubiša Samardžić és Boris Dvornik) és világszerte (Yul Brynner vagy Franco Nero). Külön említésre méltó Fabijan Šovagović színészi alakítása, aki Tífusz szerepében a jugoszláv filmművészet legszörnyűbb betegségét testesítette meg, s egészen addig megőrizte ezt a pozícióját, amíg a *variola vera* föl nem ütötte a fejét Koszovón. *A neretvai csata* így kultuszfilmmé vált, nem csak a második világháború veteránjai, hanem a fiatalabb nemzedék képviselői között is. A tantestületek egész általános iskolákat vezényeltek kollektív filmnézésre. Mivel a gyerekek – különösen az alsósok – igen érzékenyen reagálnak

a Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) elnökségének elnöke.
29 Részlet Radics Viktória életútinterjújából (Szenttamástól Berlinig.
In: EX Symposion, 2012/80.)

a tömegjelenetekben látható rombolásra és öldöklésre, a tanító nénik újra meg újra elvitték őket, hogy jól megtanulják a tananyagot („Petrović fiam, te már megint behunyta a szemed!”). A mai napig egész nemzedékek emlékeznek Hardy Krügerre, a csetnikekre, az usztasákra és a handzsár-hadosztályra. A film utolsó változatából – aligha kimerítően föltárt körülmények közepette – kimaradt az a híres jelenet, amiben farkaskutyák tépik szét a sebesülteket, valamilyen oknál fogva bekerült ugyanakkor *A sutjeskai csa-ta* című partizánfilmbe (Stipe Delić rendezése), amit, természetesen, szintén láttunk. Az iskolával. (*Dejan NOVAČIĆ*)

PARTIZÁNOS-NÉMETES – A honi moziipar hatására az összes gyerek rendszeresen ezt a játékot játszotta, az utcákon futkosva. A németek valahogy mindig a megvetettek közül kerültek ki, és így gyakran kisebbségbe szorultak. Senki nem akart német lenni, mindannyian inkább köveket (bombákat) dobáltunk az elképzelt ellenségre. Gyerekként nem győztem csodálkozni, hogy akadtak olyanok, akik elvállalták a filmekben a német szerepét, hiszen számomra az nagy szégyennek tűnt. Máig emlékszem, mennyire megrázott, amikor Ljubiša Samardžić – természetesen partizánként – meghalt az egyik filmben. Sajnos, ahogy mostanában a nyitott ablakaimon át hallom, a mai gyerekek a „siptárok”,³⁰ vagy más, „mai” ellenségeket üldöznék az utcákon. (*Marko TASIĆ*)

PATIKA – Tornacipó. Az igazi a Warriors márkájú volt. Kínai. De nem mint a mostaniak. Erős vászonból készült, hosszú szárú, zöld színű, nyers gumitalppal. Többnyire fehér színben árulták, de nagy ritkán lehetett kapni sötétkék színben is. Hősöm ez utóbbit preferálta. Tavasztól őszig ebben császkaált, focizott, kosarazott benne a betonpályán, mégis, néha két szezont is kibírt. És ebben menekült, amikor épp az általa is alapított, s – az azonos című film után – *Warriors*nak elnevezett bandát verték más csoportosulások. Nagyon jól lehetett benne futni. (*BOZSIK Péter*)

³⁰ Albán.

PELINKOVÁC – Úgynevezett rövidital, vagy talán inkább keserűlikőr, ki tudja. Amolyan misztikus ital. „Nem ittál még pelinkovácot, szerencsétlen? Hajjaj. Mondd csak, normális vagy te? Vagy úgy, nem jártál soha (→*Jugoszláviá*)ban? De hát ez hogy lehet, mikor ott laktál tíz kilométerre, Szegeden?”

Itt most nem magyarázom, de végül csak-csak eljutottam az egykori Jugoszláviába, bár nem tudom, hogy amikor életemben először ott jártam, éppen mi is volt a neve. Nem emlékszem. De akármilyen volt is épp az, szavahihető emberek tanúsították, sőt kezességet vállaltak érte, hogy az a pelinkovác, amit én is megismertem, semmit nem változott, pontosan olyan maradt, amilyen mindig is volt.

Egyes vélemények szerint olyan, mint az Unicum. Nem olyan, mint ahogy a nevezetes Jägermeister sem olyan. Sőt még az Unicum sem olyan. Én kétségtelenül azok közé tartozom, akik kevéssé sírják vissza a régi szép időket, nevezetesen az én esetemben a Kádár-rendszert. De be kell vallanom, azt a hamisított, komcsi Unicumot, amit akkoriban lehetett kapni, én jobban szerettem az eredetinél, amit a rendszerváltással hozott vissza Zwack Péter.

De a pelinkovác. Egyszerűen meg kell kóstolni, inni kell. Kötelező, nincs menekvés, de tulajdonképpen nincs is kedve menekülni előle az embernek. Rendben van, lehetőleg (→*Jelen*)nel vagy Lavval kísérve. Tuborggal, mondjuk, csak végszükség esetén. Egyszerűen kötelező, Szabadkán, Csantavéren, Újvidéken vagy éppen Kishegyesen. Vagy akármelyik országban, ami Jugoszláviához tartozott egykoron.

Ám: vigyázat! – és ezt megint csak a személyes tapasztalat mondatja velem. Nem egyszer próbáltam, mert sem elsőre, sem másodjára nem akartam hinni saját magamnak sem. Amint az ember elhagyja az egykor Jugoszláviának nevezett egységet, pungájában egy pelinkováccal, örülve, hogy lám-lám, micsoda kincset birtokol, s hazaérve orcáján boldog mosollyal kinyitja az üveget, megnyugodva, hogy bár a kirándulás, a turné, a nyaralás a (→*tengerpart*)on, akármilyen, véget ért, amíg a pelinkovác ott van a szütyőben, addig

azért mégsem teljesen, szóval ekkor, az első óvatos és várva-várt kortynál óriási csatlódás, mondhatni derült égből villámcsapás éri. A pelinkovác ugyanis, amint elhagyja az egykori Jugoszláviát, megvadul. Ihatatlan lesz. Először, természetesen, azt hittem, bennem van a baj. Másodszor már gyanakodni kezdtem. Harmadszor pedig, hiszen az ember nem adja föl egykönnyen, az óvatosság kedvéért már nem egyedül próbálkoztam. Mártával, a megbízható ítéssel bontottunk föl egy pelinkovácot Balatonfűzfőn, ha jól emlékszem, amikor Szerbiából jöve Bozsik kitett minket a vasútállomáson. A vonatra várva pont jó lesz. És nem. Nem csak nekem nem ment. Mártának sem. Jó, megittuk, nem öntöttük a klotyóba, de nem volt öröm benne.

Tehát, Nyájas Olvasó, jól teszi, ha hisz nekem. Ha Belgrádban, Újvidéken, Zágrábban, a horvát tengerparton, az egykori Jugoszláviában akárhol jár, igyon pelinkovácot, derűsen, jó kedvvel. Csak jól járhat vele. De ha jót akar magának, az ég szerelmére, meg ne próbálja odahaza, ha ez az otthon kívül esik Tito egykori birodalmán. (MÉSÉS Péter)

PETRIHOMÁRJA – Amíg a Soros vagy a CIA meg nem vett bennünket krumpliért Kádáréktól, Kenedi Jancsi még kevésbé kapott nyugati útlevelet, mint én. Petri Gyurinak viszont több rokona élt, sőt él még most is Szabadkán meg Belgrádban. Egyszer örökölt valami nagyobb összeget, amiért kiutazott és tudomásom szerint három-négy hét alatt el is baszta a pénzt: határozottan emlékszem egy több mint egy kilós homárról szóló megemlékezésére a kilencvenes évekből, amit nagy élvezettel fogyasztott – ismerve őt, föltehetőleg valami méregdrága szállodában. Hazajövelekor megajándékozott bennünket egy kagylókból készült (→Tito)-portréval, igazán gyönyörű darab volt, sőt nem kizárt, hogy még mindig megvan Jánosnál. A klozetban lógott, ahol a sztálinista-rákosista-bolsevik irodalom gyöngyszemeit tartottuk, vagy talán a lakás bejárata fölött a lépcsőházban, már nem emlékszem. Az ottani (→disszidensek)kel és művészekkel való kapcsolatáról azonban semmit nem tudok azon kívül, hogy Petri is-

merte Danilo Kiš (→jugoszláv író)t, s Kiš fordított is egy kis kötetnyi verset tőle. (PAP Mária)

PIONÍR – A magyarországi úttörő megfelelője.

~ **csokoládé** – A Pionir Csokoládé- és Cukorkagyár TMSZ terméke volt a Cica maca, a Pera Detlic, a Kokos és a Kesten. A gesztenyés („kesten”) és kókuszos („kokos”) voltak a legfinomabbak. A másik kettő, amelyeket rajzfilmfigurákról neveztek el, Hősömnek nem igazán ízlettek. Ha összegyűjtöttél x mennyiséget, és beküldted a gyár címére, akkor repülőmodell-alkatrészeket kaphattál. Hősöm így próbálta fejleszteni apjától örökölt rettenetes kézügyességét. A modellek sosem repültek úgy, ahogy elképzelte.

~ **fogadalom** – Az ember fiát talán harmadikos korban avatták pionírrá. Ha akarta, ha nem. Többnyire akarva volt. Lett. „Ma, amikor pionír leszek, fogadom, hogy szorgalmasan tanulok és dolgozom, hogy tisztelem szüleimet és az idősebbeket, hogy fejlesztem a testvériség-egységet, hogy hű és őszinte pajtás leszek.” Hősömnek még rémlik valami hablaty a szocialista hazáról is, de az istennek se tud visszaemlékezni. Arra azonban igen, hogy amikor az állampolgársági esküt tette le, erősen koncentrálnia kellett, nehogy ezt az egyetlen egykoron komolyan vett fogadalmat mondja föl. (Nem nagyon szokott nyilvánosan fogadkozni.) Ettől az erőlködéstől viszont elfogta a röhögés a meghatott fia és barátai előtt. Igen erősen koncentrálnia kellett, hogy botrányba ne fullassa az emelkedett pillanatot. Hősöm néha cinikus. Bocsássunk meg neki, háborús országból emigrált egy (még – de már nem is olyan nagyon – csak) verbális háborút folytató országba. A mozit ismeri. Unja.

~ **kendő** – A pionírkendő azért piros, mert Hős Pinki – aki volt vagy tizenkét éves, amikor fölrobbant a kezében egy rosszul kibiztosított kézigránát, amivel egy német bunkert akart fölrobbantani – vére festette pirosra azt a fehér kendőt, amellyel egy csinos partizánlány a vérzését akarta csillapítani. Gyerekhülyítésnek nem is olyan rossz. Hősöm szépen beszopta egy darabig. És lelki

szemei előtt látta a barna bodorhajú, véرزó fiút s a fölé hajló gyönyörű, szőke, hamvas, fehér kötényes partizánlányt, fején partizán-sapka, rajta az ötágú, vörös csillag... Ajjajaj. Ezért a pillanatért érdemes véretem ontani. Ezt gondolta gyermek Hősöm. Járt hozzá piros (mi más!) *pionirszka knyizsica* (nektek: pionírkönyvecske) is. (BOZSIK Péter)

PLJESKAVICA – Világra eszmélésemkor, amikor a szavakat és a dolgokat, a neveket és a fogalmakat már össze tudtam kötni, ha nem is megfelelően, *Szerbia* valahogy a lakásunktól két utcára kezdődött, a Szerb Vendéglőben. És sokáig ott is ért véget. Szerbesítő ereje olyan nagy volt, hogy értelemszerűen az utcahoz nevét adó Nagy Ignácot is azzá, azaz szerbbé tette. – 1820 körül amúgy Újvidéken járt iskolába, tehát ennyiben érvényes is rá a pont. – Ott ettem először ajvárt, (→*csevap*)ot, pljeskavicát és *hajdučki čevapot* is. Akkor még csak azt tudtam, hogy a pljeskavicát leírni és kiejteni is nehéz, de hogy méreténél fogva átharapni is lehetetlen, azt csak Szabadkán (→*Sárszeg*) tanultam meg, évtizedekkel később. Az igazi pljeskavica titka egyfelől a különböző húсок tökéletesen egyedi aránya, másfelől az, hogy nem önmagában esszük, hanem zöldségekkel, salátával, szósszal. E tulajdonságai, a roppant fontos arány és kontextus, akár irodalmi szövegek metaforájává is tehetné, de erre most inkább ne harapjunk rá... (SZEGŐ János)

POLITIKAI BIZOTTSÁG – A politikai élet központja Jugoszlávia járásaiban³¹ és régióiban. A politikai közösségek életét befolyásoló határozatokról a Bizottságban döntöttek, illetve a határozatról szóló értesítés a Bizottságon keresztül érkezett. A Bizottság épülete minden nagyobb településen fölismerhető pontot képezett, hisz lényegesen eltért a város többi részétől. Általában a háború előtti építészet egyik gyöngyszeméről volt szó, amely a kizsákmányoló osztály valamely jeles képviselőjétől került az állam birtokába, és korábban a bútorok, valamint a műalko-

tások is ugyanennek a megvetett társadalmi rétegnek a tulajdonát képezték.

A Bizottság volt az a hely, ahol a fontos dolgok történtek, ahova a fontos emberek érkeztek, ahol teljes komolysággal és felelősséggel őrködtek a munkások és a polgárok mindennapjai fölött, s ahonnan megszabták jövőjük útjait. A Bizottságban való megszólalásnak súlya volt, a Bizottságban panaszt tenni annyit jelentett, mint magához az Igazsághoz fordulni. A kommunista párt többi tagjával szemben nagy előnyt jelentett a Bizottság tagjának lenni, mivel ez volt az az első lépcsőfok, amelyről a káderek közé lehetett jutni. Ha a Bizottság helyiségeiben késő éjszakáig világítottak, akkor az biztos jelét mutatta annak, hogy a párt újabb leszámolásra készül, vagy másnap egy fontos elvtárs érkezésére számítanak, s emiatt túlórának a takarítónők.

Amikor a főnökünk, Mufid Memija a munkahelyéről eltávozva inni, kártyázni, kurvázni indult, vagy a szabadidő eltöltésének egyéb, hasonló formáját választotta, általában titokzatos-összeesküvő tekintetet vetett ránk és sóhajtván azt mondta: „a Bizottságba kell mennem”. (Živoslav MILORADOVIĆ–Saša PAVLOVIĆ)

PONYVA – Az (→*önigazgató szocializmus*)nak találkoznia kellett a ponyva kérdéskörével. Elvágódna-e, álomba akarják-e ringatni magukat azok, akik kezükben tartják a történelem sorsát? Becsapja-e magát az öngazgató a kábító ponyvával? Két tendencia határozta meg a szituációt: a) a felpörgetett iparosítás, amely milliókat vonzott a városba; b) a piaci logika erősödése, amelyet a párt akkor helyezett előtérbe, amikor meginogni látszott a gazdaság rendje. A szórakoztatóiparban az első áttörést az eredendően mexikói dalok áténeklése jelentette (Slavko Perović). Közben a városba vetett, nosztalgiaival küszködő emberek – a „rurbaniták” – ízlése a népies műdalok iparszerű gyártása felé fordul, megjelennek az olyan heroinák, mint a dús keblű Silvana Armenulić, akinek koncertjeit őrjöngő százezrek kísérik. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a párt nem-

31 Vajdasági magyarul: községeiben. (A fordító megjegyzése.)

POSZTJUGÓ

A gyermekkor napjaiban mintha soha *nem nyugodott volna le* a nap – ma kismillió nappali kép jut eszembe, és alig néhány éjszakai. A nappaliak között is dominálnak a saját szervezésű előadásaink képei, ugyanis ez volt a kedvenc időtöltésünk. Először spontán módon eldöntöttük, kinek az udvarán, házában, garázsában vagy pincéjében fogunk aznap összegyűlni, majd ki-ki hazament, a szekrényhez lopózott, és minél több ruhát kilopott onnan. Mindent hasznosítani tudtunk: anya régi rúzsát, amelyből még ki lehetett kápirgálni némi kencét, az alig körömnyi szemceruzákat, apa ingeit, no meg a cigarettatárcákat és -szipkákat, a gyöngysorokat és brosstüket, sapkákat és „már csak otthonra jó”, széttaposott magas sarkúkat. Az összegyűjtött kincseket fölnyaláboltuk, igyekeztünk észrevétlenül eltűnni, és ha ez sikerült, akkor aztán iszkiri, és kezdődhetett a boldogság.

Gyorsan megállapodtunk, ki mit fog énekelni, ki mit ad elő, illetve lehetett csak-csupán divatbemutatóra is szavazni. Lepa Brenát utánoztuk, Tajčit, Zdravko Čolićot, az egész *Bijelo Dugme* együttest, vagy Žerát.¹ Mi, akik még háborús gyerekek voltunk, harci dalokat is énekeltünk, de többnyire nem tudtuk, mit jelentenek a kimondott szavak. Valaki mindig győzött

¹ Délszláv könnyűzenei előadók.

a divatbemutatókon, és serleget is kapott – kristály virágvázát, amit aznap hozott el valaki otthonról.

A gyermekkor napjaiban soha *nem nyugszik le* a nap: mindenkinek elködösödik a tekintete, amikor arra kéri őket, idézzenek föl egy gyerekkori emléket. Anyám is emlékszik ezekre az előadásokra, és a nagynéném is – két ötvenes nő. De emlékeznek rájuk a barátnőim is, akik alig valamivel vagy jócskán idősebbek nálam: a két Elena Macedóniából, Gabi Horvátországból, Marija, Tatjana és Jelena Szerbiából, sőt a fiatalabb Tamara is, Montenegróból. Üzenetben válaszoltak a kérdéseimre, a szavaikban mégis érezni lehetett a ködös tekintetet, azt, hogy elérzékenyültek a gépelés közben.

A szomszédságomban az utolsó ilyen előadásokat mi rendeztük, gyerekként, a háború vége felé, vagy nem sokkal utána – a mai gyerekek nem játszanak semmi hasonlót. Ezt az – azt hiszem, nyugodtan mondhatom – jugoszláv jelenséget a még Jugoszláviában fölnövő szülők át tudták örökíteni a gyerekeikre, de az unokáikra (akiknek a játékkonzolok mindent fölkinálnak, amit csak ki tudnak találni, így hát nincs szükségük álmodozásra) már nyilvánvalóan nem. Mindez, ahogyan az a hajdani ország is, már a múlté. De milyen a ti szemetek, amikor eszetekbe jutnak ezek a játékok?

Velid B. BORJEN

csak hogy engedélyezi a Radio Luxembourg sugárzását, hanem a magas modernitás nevében a nyugati popzenét szorgalmazza. Ennek folytatása egyébként a punk későbbi állami támogatása is. Így a párt dilemmákkal megterhelve követte az alacsony kultúra terjedését. Jellemző a szerb „liberálisok” (M. Nikezić stb.)³² viszonyulása: a piac áldásos

³² Marko Nikezićet (1921–1991) Tito 1972-ben mozdította el a Szerbiai Kommunista Párt éléről, miután N. független sajtót, piacközpontú gazdaságot és a döntéshozatal demokratizálását sürgette. (A szerkesztő megjegyzése.)

hatását hangsúlyozták, ami toleranciát feltételezett a ponyva iránt, ráadásul az ebből befolyt pénzüsszegek sem voltak elvetendőek. Mégis, keresztshadjáratot hirdettek a tömegkultúrával szemben, időről időre indexre helyezték a különféle termékeket – ennek esett áldozatául a pornográfiával kacérkodó *Adam i Eva* című lap. Mindhiába. A ponyva így nem akármilyen vonatkozása a jugoszláv történetnek, valószínűleg a lényegre vet fényt. (LOSONCZ Alpár)

POSU MAMA, IGO, RÁMA – Posu Mama nagyon elszánt asszony volt, aki egyedül nevelte két fiát: Igót és Rámát. Az erdőben éltek valahol az Igman-hegy környékén. Az Igman-hegy 1502 méter magas és a Dinári-hegység része, amely északnyugat–délkeleti irányban, Szlovéniától egészen Albániáig nyúlik. Ez volt az ország legcsodálatosabb természeti megvalósulása, de ennél még sokkal több is, maga a történelem. Ennek a hegységnek, vagy ahogyan mondtuk, hegyrendszernek a fáiból építették ki Velencét. Legalábbis a cölöpeit. Ezért van az, hogy Splitnél olyan kopár a hegy. Nem tudta pótolni a római barbárok okozta pusztítást. Még ennél is fontosabb történelmi értéke – nem beszélve most a hős Posu Mamáról és a két fiáról, akire visszatérünk –, hogy az ország magyarjai ezt a láncheget látták meg életükben először. Ebbe most nem számít bele az Alpok, egyrészt, mivel sokkal kevesebben jártak oda síelni, mint a Dináron át a tengerre, másrészt pedig mert az Alpok nem került bele – irodalmi és más művek segítségével – a köztudatba. És nem is tartozott az országhoz. Nem volt a miénk, mint a Dinári-hegység. Posu Mama és két fia, Igo és Ráma arra esküdtek fel, hogy megvédik ezt a természeti és történelmi értéket. Talán az életüket is feláldozták, gondolkodás nélkül. Ezért szól róluk az a dal, amelyet minden fontos eseményen énekelni szokás. Az ő emlékükre, akik mindannyiunkért váltak halált megvető hőökké. (LOVAS Ildikó)

PRAXIS – Filozófiai folyóirat, amely a mai világ lényeges problémáival foglalkozott. Tíz hosszú évig jelent meg (1964-től 1974-ig), és maga köré gyűjtötte elsősorban (→*Jugoszlávia*), de Nyugat- és Kelet-Európa legnevesebb filozófusait és szociológusait is.

Alapító tagjai: Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Rudi Supek, Gajo Petrović, Predrag Vranicki, Danilo Pejović és Ivan Kuvacić. A folyóiratban megjelenő szövegek éles kritikai álláspontot foglaltak el a jugoszláviai „sztálinista” elmélettel és gyakorlatl szemből. Emiatt aztán a folyóirattal kapcsolatban heves nyilvános viták zajlottak, s a

korabeli rezsím persze rendre igyekezett betiltani is, szerkesztőit és szerzőit pedig „profi antikommunistáknak” és az „(→*önigazgató szocializmus*) ellenségeinek” nevezték.

A folyóirathoz kötődik a (→*Korčula*)i Nyári Egyetem is – amely az egész világból érkező filozófusok és szociológusok éves, nemzetközi találkája volt. Ezen a nagyszerű helyen találkozhattak a Nyugat és a Kelet legnagyobb elméleti szakemberei, megvitathatták a modern kor jelenségeit és problémáit. A kéthetes időtartam alatt született szövegek és beszámolók a folyóiratban kaptak helyet. Tízéves fennállása alatt a folyóirat és a nyári egyetem egyaránt az értelmiségi olvasók kedvencévé vált – mindkettőt 1974-ben szüntették meg. (Ranko VUKČEVIĆ)

REXONA – Jugoszlávia végigkísérte a gyerekkoromat. A szüleim először akkor hagytak hosszabb ideig magamra, amikor a (→*Jugó*)ba mentek nyaralni. Utólag tudtam meg, hogy disszidálni akartak, de végül megrettentek a kalandtól és hazatértek.

Évek teltek el. Apám még elég sokáig hitt a kommunizmusban. A kelletténél mindenképpen tovább. Ennek a hitnek volt kézzelfogható lenyomata is: Jugoszlávia. Apám mindig lelkesen magyarázta, hogy ott megvalósult a népek békés egymás mellett élése. Hogy ott van munkásönigazgatás, megvalósul a szocialista tulajdon. De azért van piacgazdaság is, árubőség. És nincsenek szovjetek.

Jugoszlávia mitikus hely volt a számomra. Apám magyarázatait nehezen tudtam követni, de éreztem, hogy ott valami jó dolog történik. Sokszor lapozgattam a nyaralás fotóiból összerakott és gondosan felcímkézett albumot is.

A mítosz megértését azonban a *Rexona* hozta. Aki nem ismeri a kora hetvenes évek *ká-európai* illatszer-kínálatát, úgysem fogja érteni, miről beszélek. Annyi legyen elég, hogy a szocializmus leheletét effektíven megtestesítő dezodorok világában a *Rexona* maga volt a buja kifinomultság. A Jaguar a Zaporozsechez, Oscar Wilde Solohovhoz képest.

A *Rexona* német volt, de a jugók gyártották.

És feketén árulták. Engem akkoriban az sem zavart, hogy az anyám használta. Ha csak tehettem, titokban fújtam egy keveset magamra a remek női illatból. Akkoriban még nem tudtam, hogy a tulajdonformák elméletével vagy az igazságos újraelosztás gondolatával éppoly remekül lehet hódítani, mint egy egzotikus számba menő jugó dezodorral. Pedig apám nyilván erre is megadta volna a választ. (KESZTHELYI András)

ROCK-SKANDALUMOK – Kornelije Kovač (Kovács Kornél), a Kornj Grupa együttes vezetője *Az én nemzedékem* címmel írt egy dalt, amelynek eredeti refrénje így hangzott: „Az én nemzedékem 1968-ból”. Ez így nem hangozhatott el, ezért a hatvannyolcat Kornelije negyvenkettőre változtatta.³³

A zágrábi Time együttes *Az alkohol királya* című dala nem mehetett rádióadásban, mert az alkoholizmust népszerűsítette volna.

A ljubljanoi Buldožer zenekar tagja, Marko Breclj a zágrábi Boom Fesztiválon tolokocsiban jelent meg a színpadon, ezért azzal vádolták, hogy megsértette a rokkantak érzékenységét.

A Buldožernek van egy *Jó reggelt, Madame Jovanović* című dala, amelyről az a pletyka járta, hogy a jugoszláv *first lady* dekadens életmódjáról szól. Ugyanezt a témát dolgozta föl a Bijelo Dugme együttes *Száz évig élni* (Doživjeti stotu) című albumán a *Csodálatos reggel Petrović nagysága ágyában* című szerzemény is.

A Dugménak problémája volt a *Bitang és hercegnő* (Bitanga i princeza) című albumával is. A lemez eredeti borítóján egy túsarkú cipőt viselő nő tökön rúg egy férfit. A borítót villámgyorsan lecserélték egy semleges változatra, amit szintén Dragan S. Stefanović tervezett.

Az első négy jugoszláv punkalbumot, a ljubljanoi Pankrti *Dolgcajtját*, a rijekai Paraf *A nap pedig oly szépen kezdődött* (A dan je tako lijepo počeo) című lemezét, az újvidéki Pekinška Patka *Sekélyes költészet* (Plitka poezija) és a zágrábi Prljavo Kazalište³⁴ első albumát

giccsnek minősítették, ami azt jelentette, hogy magasabb árat kellett fizetni érte a lemezboltokban.

Johnny Štulić zenekarát, az Azrát is rendszeresen cenzúrázták, kitiltották a rádióműsorokból. Erre a sorsra jutott a *Véres Meri* (Krvava Meri) és a lengyelországi hadiállapot idején különösen aktuális *Lengyelország a szívemben* (Poljska u mom srcu) című dal is. Egy (→szarajevó) i újságíró azt írta, az együttes szövege merő provokáció: „Az oroszok ma Afganisztánban, hamarosan pedig az önök lakásában lesznek”. A szóban forgó dalszöveg természetesen soha nem kerülhetett hanglemezre.

Az újvidéki Laboratorija Zvuka együttes színpadi fellépésein egy kis növésű férfi is a show részét képezte, akit Vilmoš Kaubojnak becéztek. A szlovéniai Novo Mestóban egy öntudatos állampolgár becsületsértés miatt följelentette a csoportot, mivel szerinte a koncertet hirdető plakáton szereplő Vilmoš nagyon hasonlított a már két éve halott Tito elvtársra. (→Tito halála)

Nele Karajlić, a szarajevói Zabranjeno Pušenje vezetője, egy fiumei koncerten, miután az erősítőjük fölmondta a szolgáltatást, azt találta mondani: „kinyiffant a marsall” (ő természetesen a Marshall márkájú erősítőre értette, s nem Tito elvtársra!?) – mindenestre országos skandalum lett belőle.

A belgrádi Riblja Čorba és annak vezetője, Bora Đorđević nevéhez több botrány is fűződik. A zenekar majdnem mindegyik albumának borítójával gond volt (Jugoslav Vlahović tervezte őket). A legtöbb probléma a *Romlott fantázia és piszkos ösztönök* (Pokvarena mašta i prljave strasti) cíművel volt. A borítóján Miloš Jovančević, *Az ártatlan férfi* („Nevini muškarac”) című regény írója egy pornóújság fotóit nézegeti. Két másik országos botrány is köthető az együtteshez; *A Nyugaton a helyzet változatlan* című dal szövege kiütötte a biztosítékot: „A nagyok állandóan cseszegetik a kicsiket, / az eszmékért csak a bolondok halnak meg, / a gyárak mérgezik a környezetet, / a hülyék pedig felkelést szítanak és meghalnak”. A (→Jugoszláv Harcosok Szövetsége) tiltakozott a dalszöveg miatt. Bora Đorđevićnek

³³ Vö. Presser Gábor–Sztevanovity Dusán: *Hé, '67. A dalt előadó Zorán, akárcsak Kovač, 1942-ben született a háborús Szerbiában.*

³⁴ *Pekiniška patka*: pekingi kacsa (szerb). *Prljavo kazalište*: mocskos színház (horvát).

egy másik dalszövege is hasonló sorsra jutott: „Adjatok egy fekete Mercedest, / hogy nyugodtan el tudjam oltani a kubai szivarjaimat egy arany hamutartóban”.

A Laibach együttes a zágrábi zenei biennálén hangszalagról egy Tito-beszédet játszott be („nagyon sok vért kiontottunk...”), miközben hardcore pornó ment kivetítve. A biennálé szervezői a rockestét megszakították és lemondták.

Egész más jellegű skandalumok zajlottak Goran Bregović és Dragan Kremer újságíró, rockkritikus között. A szarajevói televízió *Jó vibrációk* című műsorában Kremer igen negatívan nyilatkozott a *Bijelo Dugme Köpj és énekelj, Jugoszláviám* (Pljuni i zapevaj, moja Jugoslavijo) című nagylemezről, a borítót pedig összetépte. A jelenetet élő adásában lejátszoták a zenekar gitárosának, Bregovićnak, aki hosszabb szünet után nagyot káromkodott, majd szélhámosnak és disznónak nevezte Kremert, aki „negyvenévesen még mindig onanizál”. A végén egy kis önsajnálát is kicsúszott Bregović száján: „Azért azok után, amit tettem, talán többet érdemeltem volna”. (FENYVESI Ottó)

SAKK – A második világháborúban sok-sok jeles író is puskát fogott, de Miroslav Krleža nem, aki, megjárva a Monarchia korhadó hadseregét, utálta a csatazajt, ezért aztán többen nagyon haragudtak rá. Így például a később megtért véres kezű komisszár is, Milovan Đilas. Krleža az életét, mondják, Tito barátságának köszönhette. Mindenesetre Krležát sokáig jégen tartották azután, hogy a népfelszabadító háború – egyben forradalom – győzött, ő pedig nemhogy nem fogott puskát, de még dicshimnuszokat sem zengett. Ám ha Krleža nem akarta megénekelni a szent szabadság és a világszabadság témáját, pedig például flottul szavalt Petőfit, megénekelte más. Így a víg kedélyű irodalmi hőseivel nagy sikert arató, öregkorára majd az egyik belgrádi hídról végső elkeseredésében leugró Branko Ćopić. Lehet, ő nem tudott sakkozni, meg Ivo Andrić sem, mert róluk nem maradt fenn, hogy akár egy gyorslépéset is lejátszottak volna az elnökkel.

Márpedig Tito imádta a sakkot (ez a vén kujon magyar zsidó, aminek egyesek nézték!), és, kíváncsi ember lévén, partnereit ebben is oly gyakran szerette váltogatni, mint az élet más területén. Közben kíváncsi emberből akadt még bőven. Így például nem éppen a horvátok és a magyarok szeretetéről híres Aleksandar Ranković szerb rendőrfőnök, akinek olyannyira fúrta az oldalát a kíváncsú, vajon milyen csevejek folyhatnak így bábutologatás és békés pöfékelés közben, hogy még Tito lakosztályát is bemikrofonoztatta. Itt elszúrta. Teljes visszavonultságban élhette le maradék életét partizán emlékeivel összefűzve, és valószínűleg sosem ismerte föl saját ártó szerepét a haladás maradéktalan kibontakozásában. Egyébként, úgy látszik, ezek a partik vezettek valahova, hisz Krleža egyszer azt találta mondani, nem szeretne Titónál később meghalni, hogy ne kelljen látnia azt a cirkuszt, ami Broz halála után következik. Tudjuk, rövid ideig, de láthatta. (BALÁZS Attila–FÉDERES Manó)

SÁRGA DRÁVA – Erről a cigarettamárkáról ím egy régebbi szöveg: „Balla Bandi, Trocsek és én, két gyerekkori barátom, állunk a Bíróféle zugkocsmával – ahol zsírszódás, fáradt cefréből készült pálinkát mértek – szemben álló ház előtt. Leskelődni akarunk, tudomásunkra jutott, hogy egy fiatal lány, Edit, Elvira vagy Emília (nevét csak sejtettük), aki ráadásul bemondónőnek készül, mindig az utca felőli ablaknál vetkőzik le elalvás előtt. Vigyáznunk kell, mert a lánynak egy burány-sori fickó udvarol, valami Darabán, aki bár-mikor megérkezhet (→*fityó*)jával. Már a neve is félelmetes, egyszerre van benne a darabont és a drabális, a darabolásról nem beszélve, mondják, legalább két méteres, százhusz kilós parasztgyerek. Ezt már akkor sem igen tudtam összeegyeztetni a bemondói vágyálmokkal, no de a szerelem útjai... Amiről viszont semmit sem tudtam. Mármint a szerelemről. Beszélgettünk és cigarettáztunk. Sárga Drávát szívtunk, a legszegényebbek és a parasztok cigijét, a keresztapám is ezt szívta, ha nem csavarta éppen. Balla Bandi ezt tudta lopni a szüleitől. Ő már mejblizett

is (nektek: tüdőzött). Azt hiszem, Balla Bandi mondta, hogy a mi generációnk meg fog érne egy háborút, meg hogy én okos gyerek vagyok és sokra viszem – ez utóbbit csak a történeti hűség kedvéért mondom –; mint ahogyan nem mondtam el most legutóbb, május elsején Bandinak a csantavéri szigeten, ahol húsz év után ismét egy csapatban fociztunk, hogy baszd meg, Bandi, emléksző? Igazad lett a háborút illetően... Akkor ott, a gyermekkorban nem sokat rágódtam ezen, mert fény villant, bár csak a másik szobából, de az Edit, Elvira vagy Emília tényleg vetkőzni kezdett a félhomályban, láttuk a hegyes csöcsit, mint ha árnyjátékot; valamelyikünk megzörgethette véletlenül a bádognégyet vagy mi, mert Edit, Elvira vagy Emília hamarosan az ablakhoz jött (már hálóingben), mi meg elfutottunk, és csak a roló súlyos csapódását hallottuk, három kíváncsi, tizenéves kukkolók.” (BOZSIK Péter)

SÁRSZEG – Kosztolányi Dezső Szabadkája, meg az olvasóké, örökre, de legalábbis addig, amíg olvassa valaki a *Pacsirtát*, az *Aranysárkányt* meg az *Esti Kornélt*. Sokan, amiként én is, előbb ismerték meg a könyv-kisvárost, melynek nyárfasorral szegélyezett utcáján Vajkayék kikísérték lányukat a vasútállomásra, mint hogy valóban el látogattak volna oda, ahol Kosztolányi és unokatestvére, Csáth Géza (Brenner József) született. Ranódy Lászlónak a két sárszegi Kosztolányi-regényből készült hatvanas évekbeli filmjében Kecskemét és Baja „ját-szotta” Szabadkát: bár ez valószínűleg azért történt, mert Jugoszláviában nem forgathattak, mégis, Sárszeg ennek a „beugrásnak” köszönhetően is az örök magyar kisvárossá változott. A kisvárossá, ahol sokkal jobban lehet szenvedni, mint a fővárosban, ahol bele kell halni, miként Novák Antalnak, ha rosszindulatú cikket ír valakiről az *Ostor* nevű szennylap, de ahová az onnan elkerültek, az életüket Pesten folytatók örökösen visszavágyódnak. Amikor Kosztolányi 1926-ban, hat hosszú év után végre visszatérhetett a trianoni döntés miatt Magyarországtól elszakított szülővárosába, ezt nyilatkozta a *Bácsmegyei*

Naplóban Somlyó Zoltánnak: „A régi dolgok... a régi gázlámpa... ez jelenti nékem az otthon, az igazi életemet. A többi: csak játék. A temető... a régi uccák... ezek a fontosak: a szimbolumok, amelyek szentté válnak az emlékezésben.” (SZILÁGYI Zsófia)

Sárszeg nem létezik. Sárszeg mégis van. Vagy fordítva: van, de nem létezik. Aki napjaink Szabadkájának még le nem rombolt, magától szépen korhadó szecessziós belvárosában sétál, amely egyszerre elsüllyedt monarchikus sziget és porszerúségében csillogó örökmagyar kisváros, némely sarkon ma is Novák Antal vagy Vajkay Ákosék nyomába léphet. Ha figyelmesen olvassuk össze Kosztolányi két itt játszódó regényét, két különböző Sárszeg rajzolódik ki belőlük. Sárszeg tehát nem létezik, mégis van – ráadásul több változatban. Más topográfia, más viszonyok. Más emberek járják a más utcákat. Mégis, ha leszálok Szabadkán az eufemisztikusan gyorsnak nevezett vonatról, hunyorgó tekintetemen Cifra Gézát keresem a pályaudvaron, és azon töprengök, föbe lőtte-e már magát Novák Antal. (SZEGŐ János)

SÁRSZEGI-TÓ – Ismert nevén Palicsi-tó, ahol Kosztolányi Dezső sétálgatott Heddával, akiről az *Aranysárkány* Hildáját mintázta. A saját élmény rezonanciája érdekében még a hangalakhhoz is ragaszkodott, s azt sem állta meg, hogy Hedda szigorú apját, Lányi Ernőt, a szabadkai zeneiskola igazgatóját Novák Antal képében egyszerű tanárrá fokozza le és megveresse. A huszonhárom éves Desiré ugyanis nála kilenc évvel fiatalabb lányba szeretett bele, de nem viselkedett sokkal érettebben nála. Így még másfél évtized múltán is kénytelen-kelletlen parallel fikcióba öntötte a vágyait. A valóságban nem lépett meg Heddával, hanem az egész családjával együtt lezsidozta. Ennek egyik „kiváltó” oka az volt, hogy a tó partján nem csak ő sétálgatott a *fecskelány*-barátnőjével, hanem unokatestvére, a később gyógyszerészé lett Csáthöcs, Jász Dezső is. (Mi tagadás, H. is inkább orvos lett Déván. Halála előtt már mégiscsak Dide segítette át Pestre.) Valamint H. nővére, Lányi Sarolta, akit a fáma szerint a nála hét

SEBEK

A vonat egy félszeg döccenéssel megállt a vasúti átjáró előtt. Kinéztem az ablakon. Egy harckocsi-hadoszlopot láttam átdübörögni a síneken. Mennek Szlavóniába – mondta kesernyés mosollyal a szemben ülő úr. – Háború lesz – tette hozzá, mintha attól félne, hogy én, az idegen nem mértem fel kellőképpen a helyzetet.

Egy zöld szemű, szőke lány mosolyáért indultam útnak Újvidékre, erre itt dübörög el a szemem előtt a fél (→ *Jugoszláv Néphadsereg*). Sokan figyelmeztettek Szegeden, hogy nem épp a legjobbkor kalandozom a Vajdaságban, hiszen a horvátok épp most kiáltották ki a függetlenségüket.

Engem azonban csak a saját függetlenségem érdekelt. A kalandot kerestem a szerelemben, a történelemben és a művészetekben, mint minden fiatal. Mit nekem a Jugoszláv Néphadsereg, a lánctalpakon masírozó armada, amely megpróbálja visszafelé forgatni a történelem kerekét!

Sokat gondolkodtam azon, vajon miért temetik a zsidók a halottaikat egymásra.

Egyetlen logikus magyarázatot találtam: minél kisebb teret kívánnak átadni a halálnak. Ami a temetőn kívül van, az az életé, így ha bővítjük a temető határait, önként engedünk át területet az elmúlásnak.

A háború logikája is hasonló. Ha a sérelmeinket magunkban tartjuk, nem adjuk tovább, talán gyávának, megalkuvónak tűnünk, de nem ejtünk sebeket másokon. A sebek ugyanis soha nem gyógyulnak be teljesen, legfeljebb elfödik azokat a frissen szerzett sérülések.

Ha a gyűlölet elszabadul, közösségi élménnyé válik, már nem tudunk megálljt parancsolni az indulatoknak. Ledönt minden kerítést, és elárasztja a földet, amely addig a gondtalan életé volt.

A háborúban ezért nincs győztes. Át lehet szabni a térképeket, le lehet gyúrni a hadseregeket, el lehet üldözni a népeket, de ez nem győzelem, hanem közös bukás. Mások sérelmein nem lehet úrrá lenni, az ellenség sebeit nem lehet begyógyítani. Egymásra kell temetnünk a halottainkat.

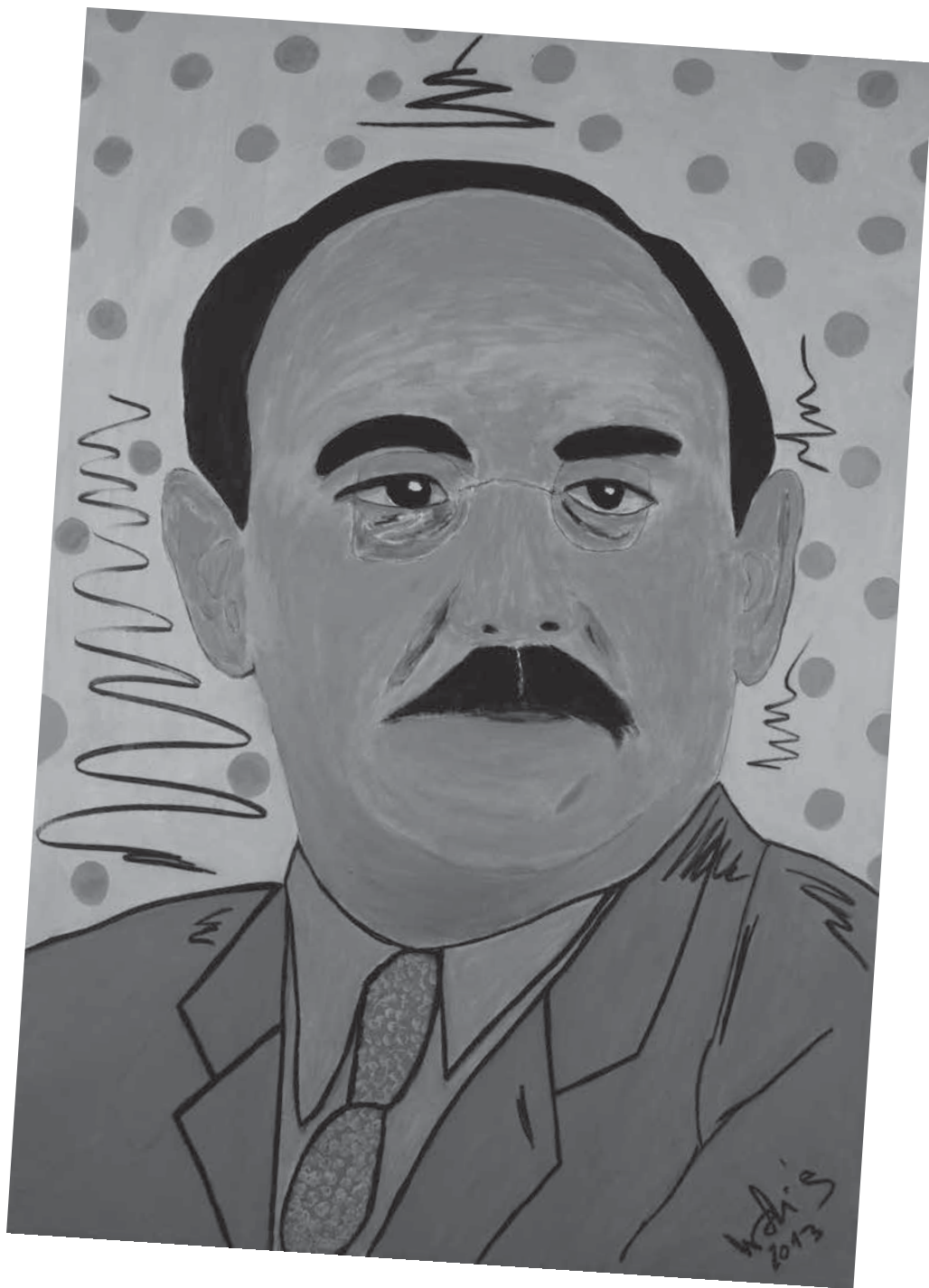
SZINCSOK György

évvel fiatalabb Sinkó Ervin is meglepett a tó partján barátjával. A Tanácsköztársaság tojáshejából előbújt palicsi ifjak később Moszkvában találkoztak újra, mikor Sarolta férjét, Czóbel Ernőt már mélyen elnyelte a sztálini börtönvilág – Slobodan Šnajder *Confiteor*-jában Ervin az eset hatására dermedten kapkodja a fejét, s lelécel a Szovjetunióból. Tolnai Ottó ekkor gondolat a szülei fejében, néhány kilométerre a tótól. Negyedszázaddal később a Tito-érába repatriált Sinkó tanítványa az Újvidéki Egyetemen. A szócikk szerzőjének újabb negyven év elteltével (→ *Újvidék Áruház*) ő mutatja a tavat, ahol a fürdőorvosként praktizáló Csáth Géza még külön férfi és női részlegen pszichiáterkedett, de a NATO-bombázás óta már veszélyes volna benne fürdeni. A parton forró kemencéjű kis kocsmá, ahol a forralt bor mellett „Nusika, Godot édesanyja”

– Ottó két kutyája közül a kisebbik: szőrös tacsó – ücsörög, míg a vizsla csak a palicsi *homokvár* kertjében, ahonnan se az utcára ki, se a házba be nem mehet. (PÁLYI Márk)

SESTRA (ejtsd: *szesztra*) – Így hívták, a vajdasági magyarok többsége is, az egészségügyi nővért. Hősömnnek volt egy kedvenc *sestrája*, amikor műtötték a szemét, és kontrollra járt a szabadkai kórházba. Magdának hívták, és nagyon szerette Hősömet, mondhatni, a kór házában csak ő szerette. Legalábbis így érezte. Aztán Magda Bajmokra költözött, és kicsi Hősöm elsiratta. Siralmas hely lett utána a kórház. (BOZSIK Péter)

SIRÁLY – Egy, a valóságban létező, egykor halevő, ma már minden szemetet felzabáló, agresszív mód terjeszkedő madárfajta. Cím-

Nagy Imrét a Jugoszláv Nagykövetségen Elvis Presleynek öltöztetik

ként legismertebben Csehov-dráma, vendég-látó-ipari objektumként népszerű hely a főváros hetedik kerületi Király utcájában, amely a sörccsapoláson és hasonlókon túl számos, főleg kamaraszerű alternatív színházi előadás színtere volt. Egy hely, ahol Triceps művész úr egy ideig könyveket árult, újabban viszont felelős szerkesztőnkét már majdnem alkalmi csapossá ütötték ott, mígnem az államhatalom pár nappal az egyiptomi kivonulás és a szabad élet ünnepe előtt erőszakkal megszállta és elfoglalta a helyet, s mitután új fészket talált, ismét bezáratták. *Galebként* pedig Josip Broz Tito egykori kedvenc hajójának neve magyarul. Egy olasz banánszál-lítóból aknaszedővé alakított, kilőtt, majd felújított hajóé, amely egykor büszkén szelte a kék tengereket, s a fél világ hírességei megfordultak rajta. Ma a rijekai kikötőben pihen, immár a szárazon, s eszi a rozsda, miközben senki sem tudja, mi legyen vele. Fantomtestvére valóságos bolygó hollandi. Pár évvel ezelőtt a dalmát halászok találkoztak vele Hvarnál. Minden úgy volt, ahogyan régen. Tito ott állt a fedélzeten, ragyogó uniformisban, kikeményítetten, kivasaltan, lágy atyai hangon szólva le: „Megy a hal, elvtársak?” A halászok szólni nem tudtak, végül az egyikük összeszedte magát, s így válaszolt: „Tito elvtárs, jelentem, megy, de nem úgy, mint régen.” Erre Tito csak elmosolyodott, hátrafordulván intézkedett, majd hajóstul elenyésztett. Az összes (→*tenger*)melléki lap megírta, kövér betűkkel hozta a szenzációt, hogy Tito újra segített. Ugyanis tény, hogy rég akadt oly bő zsákmány a halászok hálójába. (BALÁZS Attila–FÉDERES Manó)

SLÁGER – Az úgynevezett szórakoztató zenében utazó énekes, Seid Memić Vajta 1950-ben született a boszniai Travnik városában. A huszadik század hetevenes éveinek végén és a nyolcvanasok elején összjugoszláv szintű sikereket ért el. Pályája csúcsát valószínűleg az 1981-es Eurovíziós Dalfesztiválon való részvétel jelentette. A popzenei fesztivált abban az évben az írországi Dublinban rendezték meg, Vajta a *Lejla* című dallal képviselte Jugoszláviát. A tizenötödik

helyet sikerült megszereznie, de a dal Jugoszláviában igazi *evergreen* lett. A *Lejlán* kívül további ismert dala a *Ne očekuj da te iko razumije* (Ne várd, hogy bárki megértsen), amelynek a szövegét Duško Trifunović írta, valamint szülővárosa nem hivatalos himnusza, az *Otkako je stari Travnik nastao* (Amióta a régi Travnik létezik) című sláger (→*frissen komponált népdal*). A jugoszláv kultúrán belül a Travnikkal összeköthető másik legmarkánsabb személy Ivo Andrić, az egyetlen jugoszláv (→*Kusturica reloaded*) Nobel-díjas, aki 1892-ben született ugyanott. A népszerű kultúra és a sláger világának koordinátarendszerében azonban éppen Seid Memić Vajta volt az a figura, aki a jugoszlávok szemében közvetlenül összekapcsolódott Travnik városával.

Sokan ismerték a Jugoszláviába települt brit Timothy John Byford kreálta népszerű *Nedjeljni zabavnik* (Vasárnapi szórakozás) című gyermekműsor műsorvezetőjeként is. (*Muharem BAZDULJ*)

SÖRÖSDOBOZ – A Kádár-kori magyar gyermek *sörösdoboz*nak nevezett minden olyan üres alumíniumdobozt, amiben előzőleg italt árultak: a kólásdobozt, a fantás dobozt, a tonikos dobozt, a sörösdobozt stb. S mindegyik fajtát megszállottan gyűjtötte. Leggyakrabban a függönykarnison sorakoztatta föl a gyűjteményét, vagy gúlát emelt a sörösdobozokból a tévé tetejére. A sörösdoboz-gyűjtéssel egy baj volt: dobozos sört, illetve dobozos üdítőt nem, vagy csak nagyon drágán és nagyon kevés helyen – pl. dollárboltban – lehetett kapni a Kádár-kori gyerekkorban. És itt jön a képbe (→*Jugó*). Mert ott viszont lehetett kapni, korlátlan mennyiségben, fillérekért (ahogy most nálunk). A Kádár-kori kiskamasz – aki most negyven felé közelít, és közben e sorokat írja – szüleivel minden nyáron megfordult a jugó (→*tengerpart*)on, több hetes nyaralás céljából. Jugó e kiskamasz szemében maga volt a földi paradicsom. A *camping* büféjében a kistévében non-stop ment a Music tv. Bruce Springsteen: *Born in the USA*; Prince: *Purple Rain*; Lionel Richie: *Hello*. És a többi. Nálunk akkor csak a Zenebutik volt, a kancsal Juhász

Előd bácsival. Akinek Jugóban volt rokona, annak volt Levi's farmerja (talán hamisított, de az se Trapper), Adidas cipője, Arena fürdőgatyája, Nike strandpapucs. Akinek a bátyja kiment a szabadkai piacra, annak volt Donald rágója, eurokrémje (gyengébbek kedvéért: Nutella), „Talpraesett Tom” (→ *Asterix-füzetek*) képregényfüzete (→ *strip*), Frank Zappa-bakelit (→ *lemeze*) és minden más mesés java. De vissza a sörösdobozhoz. A Kádár-kori kiskamasz és fanatikus sörösdoboz-gyűjtő, amikor nyáron megérkezett a jugó tengerparti kempingbe, az első útja nem a büfébe, a Music TV-s kistévéhez vezetett, nem is az azúrkék habokhoz, hanem a legnagyobb szemetes konténerhez. Abba hamar belemászott, szügyig elmerült a hulladékban, majd kigyűjtötte onnét a gyűjteményéből hiányzó sörösdoboz-példányokat. Egészen addig, míg édesanyja – egy alföldi kisváros közegészségügyi és járványügyi szolgálatának vezetője – meg nem érkezett a helyszínre, és szégyentől pirult arccal, dühtől remegve és ordítva ki nem parancsolta a kukából. Ez persze nem akadályozta meg hősünket, hogy fél óra múlva titkon újra a szemétben keressen Michael Jackson-os, *limited edition* kólásdobozt. (CSERNA-SZABÓ András)

STAFÉTA – A legnagyobb YU-bohózat, a személyi kultusz – ami nálunk természetesen nem létezett, csak a Szovjetunióban, és csakis Sztálin idejében – igazi megtestesítője. Akár az olimpiai fáklját, vitték, mintha fizettek volna érte, a Triglavtól a Vardarig (*ood Triglaavaaaaa, paa do Vaaardaaraaaaa...*). Nagy megtiszteltetésnek számított, ha valamelyik városon keresztülment a staféta, és annak is, aki vihette. Aki pedig átadhatta magának Tito elvtársnak... az egyenesen a bolsevik menynek országában érezhette magát. Májusban (amikor „ezer orgonának lila bugája bűgött a napon”, írta Juhász Gyula – Hősöm emlékeiben Laták István – verse) minden az ifjúságról és Titóról szólt. Titóról szóló tematikus számot adtak ki a folyóiratok, többnyire ezekben a számokban közölték az ifjú titán költők verseit, köztük Hősoméit is, a napilapok, a hetilapok címdalán hozták a staféta

átadását, az átadást megelőző szlettet (nektek: élőkép) vetítette egész nap a tévé, erről harsogott minden rádió. Ha Tito halkan szelentett egyet, megremegett az ország apraja-nagyja, elnémult és halkan sóhajtott egyet, majd mély lélegzetet vett a száján. De stafétát küldtek a Szocialista Ifjúsági Szervezet helyi alapszervezetei, a Vajdasági Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének minden alapszervezete, a gyárak társult munka-alapszervezetei (→ *TMASZ*), a párt minden alapszervezete, a nyugdíjas szövetség, a (→ *pionír*)ok, az egyetemek, a közép- és általános iskolák meg a pék Pali pirosposzsgás, pünkösdi fasza is, az a rücskös, no. Persze ezeket (többnyire) csak szimbolikusan küldték el. Hősömék jót szórakoztak, amikor esős májusokon a stafétát vivő fejéhez lehetett vágni az átázott virágcsokrot. A büntetés viszont utána, a pofonon túl, az iskolai zászlók tartása több órán keresztül, már nem tűnt annyira érdekesnek. (BOZSIK Péter)

STOP ODA – Első nyugati felfedező utam (1979) délnek vezetett, kék útlevéllal, autóstoppal egy másik – bár egészen más! – vörös csillagos országon át... A Balaton környékét, Lengyelországot, Romániát (nem csak Erdélyt, Olténiát is) addig már sikerrel bejártam stoppal, ám ez most jóval nagyobb kalandnak ígérkezett: Szeged–Újvidék–Belgrád–Niš–Szkopje–Saloniki–Athén–Korfu–Brindisi–Róma–Marseille–Párizs–London, majd vissza: Dover–Calais–Karlsruhe–München–Salzburg–Linz–Bécs–Budapest; összesen: öt hét, kilenc határ, nyolcezer kilométer – stoppal, vonattal, helyi buszokkal, kompokkal, motoron, öszvérháton és gyalog... Íme, egy bejegyzés egy 33 év előtti útinapló legelső lapjairól:

„Timpi úr nagylelkűen felajánlja: Újszedről kivisz a határra. Gyanakvó magyar finánc, kipakoltatja a zsákom. »Jugóba? Ennyi cuccal? Vagy disszidálni készül?« Aztán megvetően legyint és továbbenged.

Újvidékig rövid stopok, majd hosszú ácsorgás. Egy Peugeot sofőrje megszán végre. Két nagydumás szerb ügyvéd – igazi balkáni maffiózók! (→ *Balkán-kép*) – társaságában egészen

Belgrádig. Át a városon, busszal és gyalog, kb. 20 km. Kéz- és lábjelek, többször is buzgón félrevezetnek, itt úgy tűnik, ez a módi, senki sem beszél »idegenül«. Finom körtelé, piac, egy holland srác »Istambul« táblával kamionra vadászik. Többórás veszteglés, mire a pályáig elvisz valaki. A kapunál a jegyosztó segít kocsit fogni: egy pupákképzű fiatal pópa elvállal Nišig. Kínomban franciára veszem a formát... Díjazza a műsort, habár egy szavam se érti. Sötétben érünk a városba, de még átvisz rajta. (Valami „monaszterionba” igyekszik, engem is hív, de kösz, majd legközelebb!) Benzinkút, téblábolás, az első (→*bal-kán*)i pottyantós, kihagyom. Alvóhelyet keresek a töltés mentén. Ijesztő madárhangok, többszöri átvackolás. Egy magaslesen végül elalszom.” (NÓVÉ Béla)

STOP VISSZA (Országok a semmiből) – A Kossuth Rádió legendás rövidhullámú mutációja elég jól szólt a Földközi-tengeren is, így aztán viszonylag jól informált voltam a jugoszláv helyzet alakulásáról, legalábbis annyira mindenképpen, hogy nyugodt lélekkel induljak Magyarország felé egy derűs hajnalon – autóstoppal persze.

Ekkor szűnt meg Jugoszlávia, a nem létező Macedónia hirtelen beékelődött Görögország és Szerbia közé, a kamionos, aki fölvelt minket, rutinból vezetett, és egyáltalán nem számított a határokra. A parkolóban aludtunk, pontosabban aludtunk volna, de egy barátságatlan egyenruhás jelent meg a semmiből, és Kalasnyikovjának tusával verni kezdte az ajtót. Ilyen helyzetben döbbenetesen gyorsan tanul az ember nyelveket.

Azt mondta, villámgyorsan húzzunk innen, mert itt hamarosan határállomás létesül, az átmeneti időszakban pedig ő személyesíti meg ezt. Mentünk tovább.

A következő lehetőség valami meleg vízű forrás mellett adódott, ahol aludtunk is néhány órát, de a tüzéség elgondolkodtatott. A kamionos azt mondta, nem is tüzéség volt, de a kamionos hülye volt, cigarettával akarta megvesztegetni a görögöket, hogy vizsgálat nélkül engedjék át, a görögök meg röhögtek, mert ők már tudták, hogy nincsen

Jugoszlávia. Ettől még lehetett más is, de engem erősen a tüzéségre emlékeztetett.

Mire Belgrádba értünk, már mi is tudtuk. Horvátország még nem volt, legalábbis nem vettük észre. Később lett az is. (PARA-KOVÁCS Imre)

STRIP – Az „*ex-yu*” régió képregénye hatalom volt és továbbra is az. No, nem „nagy”, mert azért Japán, az USA és Franciaország más súlycsoportban bokszol, ám egyértelműen „regionális”, a belgák és az olaszok edzőpartnereként, dominál a spanyolok, angolok, németek, svájciak fölött, a volt „keleti blokk” országait játszi könnyedéggel messze maga mögé utasítja... Mármint ha a rajzolók száma, munkájuk minősége és eladási eredményeik szolgálnak a helyzetfelmérés mértékegységeként. Mert ma már a hatvanas-, hetvenes-, nyolcvanas évek virágzó egységes piaca romokban hever. Az akkoron hetenként több tízezer példányban eladott lapok, mint a *Striptoteka*, a *Politikin Zabavnik* (→*szerbóra*) vagy a *Modra Lasta*, ma már csupán önmaguk árnyékai. Kordej, Ribić, Gera világklasszisok, de van még vagy ötven elit „légiós” erről az égtájról a szakma élmezőnyében: Gajić, Kerac, Slavković, Tovladijac, Janjetov, Zimonjić, Lebović, Meseldžija, Pahek, Lavrić, Ćurin, a két Kovačević (Bojan és Dražen), Jovanović, *Maza*, Perović, Pavlović, Pilipović, Radović, Krstić, *Brada*, Nenadov, Talajić, Bartolić, Sudžuka, Sotirovski méltón léptek a nagy öregek: Lobačev, Maurović, Radilović nyomába. Hála a *Panoramának*, a *Zenitnek*, a *Pingvinnek*, a *Strip Artnak*, a *Mikinek*, a *Plavi vjesniknek* és még több tucat rövidebb-hosszabb életű kiadványnak, az átlag délszláv képregény-kedvelő a világ legjobban tájékozott olvasója volt. Természetesen elsősorban francia–belga és USA-beli, de skandináv, brit, dél-amerikai, olasz, spanyol, francia, kelet-európai (köztük magyar), ázsiai (vietnami és kínai!) *stripekkel*, *bande dessinéekkel*, *comicsokkal*, *fumettikkel*, *cómicasokkal* ismerkedhetett meg, a kísérletező-alternatív, „arty” munkáktól a remekműveken át a legocsmányabb kommersz szemetekig. Akinek az a név, hogy Alan Ford, nem mond semmit,

annak csak nagyon foghíjas ismeretei lehetnek a jugoszláv fiatalok '70-es évekbeli ellen-popkultúrájáról. Aki nem tartotta kezében a *Buksit*, az nem ismeri minden idők legjobb magyar nyelven megjelent képregény-lapját...

Ugyanígy, aki még mindig nem akarja észrevenni a civilizációs paradigmaváltást, és továbbra is a Gutenberg-galaxis kényszerpályáján kering, annak hiába beszélénk transz-, inter- vagy globális médiáról, amelynek szerves része a kilencedik, azaz a szekenciális művészet. „Ha ma élne, Michelangelo képregényeket rajzolna” – szereti mondogatni az újvidéki Zoran Janjetov, a francia főáramlat élvonalába tartozó rajzoló. S aki még továbbra is meg van győződve róla, hogy a képregény egymás mellé illesztett szöveges „illusztrációkról” szól, s halvány dunsztja sincs a narrációbeli ellipszisekről (azaz a képzőművészek közötti úgynevezett interikonikus térről, amit a képzelet tölt ki), az természetesen arra is hajlamos lehet, hogy az egész nyugat-balkáni képregény-hagyományt és életérős prakszist kultúrtörténeti epifenoménnak tartsa. Pedig hát azok a leginkább olcsó újságpapírra nyomtatott fekete-fehér füzetek *útlevelek* voltak (→*Asterix-füzetek*), mint az a sokak által olyannyira irigyelt „fáklyás-piros”, amellyel utazni lehetett, szabadon, bár mikor, mindenhova... (KOPECZKY Csaba)

SUSKOVÁČ – Csantavéren és környékén így ejtették. Más régiókban, mondja Féderes Manó, *suskávácként*. Műanyag (→*orkán*)- vagy esőkabát. Nagyrészt Triesztből csempészett áru, amely a hetvenes-nyolcvanas években elárasztotta a szabadkai és szegedi ócskapiacokat. (BOZSIK Péter)

SYMPO – Igazán csak most látom, hogy eszmélkedő szegedi diákként (1973/74, JATE Ságvári Gyakorló Gimi) egykor mi mindent köszönhettem én is a határ közelségének és relatív átjárhatóságának... Nem csak a Marx téri „jugó piacon” ötszáz forintért vett legelső valódi (csempész) farmeremet – mindjárt egy Roy Rogers-t! –, a hamisítatlan nyugati rock(→*lemezek*)et, vagy a nálunk még igen-

csak tabunak számító nyugati filozófiai, teológiai munkákat – '56 után az egyetemi katedráról száműzött tanárunk: a kiváló Suki Béla filozófia-történész; s egykori gyakornokai, például Csejtey Dezső ajánlására! –, ám éppúgy a JATE-klub izgalmas estjeit, a Szabadkáról és Újvidékről átránduló költők, írók, képzőművészek gyakori vendégszerelését, nem szólva az ekkor még Tolnai Ottó által szerkesztett, kézről kézre járó (→*Új Symposion*)ról, ami maga volt a magyar neoavantgárd (→*Újvidék Áruház*) ekkor még friss és kísérletező kedvű, mind távolibb vizekre induló zászlóshajója, az ideológiai béklyókat nem tűrő szabad gondolat s az ideát még éppen bontakoztató ifjúsági ellenkultúrák sóváran irigyelt előhírnöke... Kamaszként költőnek, festőnek készülve énrám, megvallom, kiváltképp nagy hatással voltak az *Új Sympo* merész kép- és szabadversei, akárcsak a sokféle mintát, életérzést kínáló kortárs műfordításai. (→*Jugoszláviai utazás*)

Persze, „a szomszéd kertje mindig zöldebb” – vagy legalábbis kevésbé „vörös” ideológiailag, még ha a jugoszláv kommunista cenzúra nem sokra rá egy sor kicsinyes vétőval durva személyi retorzióval sújtotta is a jobb sorsra méltó lapot (akár pár év múlva a magyar párt- és belügyi kontroll a *Tiszatájt!*). Mégis, az *Új Sympo*t számról számra lelkesen olvasva, a '70-es évek elején „Dél(→*szláv*)” hasonlíthatatlanul nyíltabb és nagyvonalúbb országnak tetszett a miénknél, s a Nyugat „balkáni kapujaként” már-már az ígéret földjének tűnt. (NÓVÉ Béla)

SZABADKA, FÓTÉR, GALAMBOK – Álomban volt egy város, ahol csak galambok éltek, és hajnalban a város főterén több ezren várták, történjen valami. Állandó készenletben járták be a lerakott mozaik útvesztőit, hogy végre jöjjön már. Nem tudták, mit várnak, látható vagy hallható lesz a csoda, hogy a teremtés vajon mennyi időt szán rájuk. És amikor megérkezett, mintha csalódtak volna, de legalábbis elmosolyodtak önmagukon, milyen ostobák is voltak, hogy nem vették észre eddig. Mert nem volt fény, pedig felkelt a nap. Nem járt arra férfi és nő

sem, hogy közjük dobbantson, és amiatt röppenjenek föl a háztetőkre, párkányokra. Egyszerűen megtörtént. Valamelyikük elkezdhette, hiszen a többi követett valakit, de soha senki nem tudta, melyikük volt az első. Emelkedni kezdtek, de kívülről úgy tűnt, egyszerre száll fel ezer madár, a galambok közül a legkisebektől a legnagyobbakig mindegyik az ég felé indult meg, hogy akkor most talán sikerül, és elérik a fényt. Talán egyszer az életben megtörténhet: nincs útvesztő a város mozaikos köveiben, az óramutatók nem mozdulnak, nincs semmilyen mozgás, sem hang, csak a röppenés, a galambok nyers szíve, ahogy elemelkedik a földről. (→ *Sárszeg*) (CSOBÁNKA Zsuzsa)

SZARAJEVÓ – 1. Fodrászat–szabászat: A merénylet története, amelyben a Fekete Kéz anarchista szervezete és a saját elvei vezérelte Gavrilo Princip Szarajevó kellős közepén megöli az arra kocsikázó Ferenc Ferdinánd trónörökösét és hitvesét, Chotek Zsófiát, mely tette pedig azonnali szikrát jelent az első világháború kirobbantásához, a műveltebb rétegek számára mindenfelé ismert. Részleteiben talán annyira nem, hogy Zsófiát méhen sikeredett találnia Gavrilonak, amiről később a börtönben bekövetkezett haláláig azt vallotta, hogy azt viszont nem akarta. (Pardon?) Született is elmélet arról, miszerint a „hölgyet ért lövés” valamelyik ablakból jött inkább, de a feltevés nem talált bizonyításra. Ezt a golyót, ezeket a golyókat már nem sikerült hárítania Ferdinándnak, amiként annak előtte nem sokkal a feljük hajított gránáttal még elbánt valahogy, ami ugyanott esett meg, csak pár sarokkal arrébb. G. P. munkatársa, bizonyos Nedeljko Čabrinović gránáttal a zsebében álldogált a báméskodók között, s amikor a kocsisor közel ért, udvariasan megkérdezte az egyik rendőrt, hogy melyik a trónörökös autója. Amiért itt még nem sikerült a kettős gyilkosság, a következőnek tudható be: olyan közel volt a jövőendő uralkodó meg a merénylő, hogy a gránátnak nem volt ideje felrobbanni. A főhercegnek sikerült lesodornia a gépkocsi ponyvájáról. Nedeljko nyomban úgy döntött, nem vár-

ja meg a következő vasárnapot, és az akkor épp megáradt volt Miljackába ugrott. A tömegből egy Marosi családnevű magyar fodrász vetette utána magát, elfogta és átadta a rendőröknek. Jutalmul semmit nem kapott, szappanbuborék-ígéreten kívül, elkeseredésében visszament Magyarországra, ahol igen küzdelmes életet folytatott. A család egy része azonban a bosnyák fővárosban maradt. Egyik leszármazottja az a magyar nyelvet már csak apró foltjaiban ismerő divattervező, Fatima M., aki – miután Boszniába eljött a szabadság, s lehet nyugodtan csadort-feredzsét viselni – a hagyományos muszlim női viselet stílusát igyekszik meghonosítani a világ divattrendjeiben. Mérsékeltébb hívők számára. (NÉVTELEN Krónikás)

2. Pisztolylövés: „Négy sziklazuhatag közzött város / álmos sasok lakta” – írja Szarajevó című versében Lawrence Durrell, s így folytatja: – „Hol minaretek nyúlnak süvegcsukorként felfele / (...) Hidak és feszes lugasok / Szelíd levegő és béke ígérete. (...) Haldokló stílus csapdájában: falu / Mint rozsdásodni hagyott ösztön / Pisztolylövés echoja köré rendezetten”. – Mára Sz. mindenképpen város. A tenger felé, és város visszafelé. Mostaron keresztül akár Dubrovnik vagy a Katarói-öböl fele. Szarajevó *avlija* és bosnyák kégli. Friss levegő és bűdös füst. Szarajevó dohány, selyem és bőr. Régi nyúzás és karóba húzás; szamarordítás lentről, müezzin-üvöltés fentről, meg a Miljacka vize. Gavrilo Princip betonba öntött, néha eltűnő, néha feltűnő anarchikus lábnyoma, és a muszlim hívők erős lábszaga. Kőgombák az udvarban mint földbe szúrt bunkó sétatálcák, egy-két rejtett hatágú csillag is valahol. Nyíratlan lombok mögött csendes udvarok. Sz. darált birkahús. (→ *Csevapcsicsa*) tekergő illata az alacsony fabazárok zsidvására fölött, hol a görbe kardtól és a gyapjú zoknitól minden kapható: Kusturica-videó, *Bijelo Dugme*, farmernadrág, bőr & plasztik szandál, szuvenír téli olimpiai kulcstartó, női táská Marilyn Monroe képével, horgolt bugyi, benzines öngyújtó, óraszíj, csacsikantár és szegecselt kutyapóráz. Potom kutyafaszért mindez. Vagy éppen drágán. S mondják, a csevapcsicsa

Engels Károly magát hajléktalannak álcázva ismerkedik a munkásosztály helyzetével Szarajevóban

– *bolane moj!* – legjobb a Ferhatovićnál. A Ferhatović fiúnál, aki egyszer akkora gölt lőtt a németeknek – vagy az olaszoknak inkább? vagy kinek? lőtt-e egyáltalán? –, hogy annak állítólag még a Tito is annyira megörült, hogy nyomban adott neki egy kis aranylabdát. Hadd játszadozzék vele privát. De a legjobban mégis az Osim cselezett. Szarajevó Ferhatović is, meg Osim is, meg a Koševo stadion is: tökmaggal, szotyolával és *lebleblijával*, azokkal a kis csemege kecskeszarokkal. Aztán szezámmagos pörköltcukorral, törökmézzel és petárdákkal. Jugoszláv himnusszal, lengedező zászlókkal. (→ *Bosznia*), csakánnyal & kalapáccsal, keskeny nyomtávból lett széles vasúttal: *Druže Tito, mi ti se kunemo...* Tito elvtárs, esküszünk, esküszünk, ferdék soha nem leszünk! (BALÁZS Attila-FÉDERES Manó)

3. **Ostrom:** Sajátos kísérlet, amelyben a költő-pszichiáter (diplomáját a neurotikus zava-

rok és a depresszió terjedéséről írta), egyenest a valóság talajába plántálva, vérrel öntözve, farkasordító hideg ellen gőzölgő emberi zsigerekkel védve, igyekszik kinöveszteni szörnyszülött, hexametrikus művét. Felfogható úgy is, hogy a poeta mindent megtesz azon történelmi esemény kirobbantásának emlékezetes akciójában, amelyről aztán valódi eposzt lehet írni a ritka szörnyű tragédia hamisítatlan, disszonáns fel- és alhangjaival. Önzetlenül, akár egy eposzíró verseny keretében, másoknak is lehetőséget nyújtva. Radovan Karadžić, aki később majd egy megszállott kuruzsló földig érő szakála mögé igyekszik bújni helyes kis masnival a fején, társaival – elsősorban Ratko Mladić tábornokkal – európai történelmünk egyik, a legutóbbi délszláv háborúnak pedig meggyőzően leghosszabb, legborzalmasabb ostromát valószínűleg meg: 1992. április 5-én kezdődött és 1995 novemberéig tartott. Pontossággal

a sarajevói halottak száma (is) máig tisztázatlan. Maradjunk annyiban, hogy rengeteg. A nemzetközi közösség ebben az esetben is nagyon lassan mozdult, ezért vált gyakran idézett mondattá az, amit Ademir Kenović sarajevói rendező mondott – másoké mellett nyilván – a cikkíró mikrofonjába anno, még a nagy hezitálás kellős közepén: „ha pandák lennének, biztos gyorsabban mozdulnának”. (FÉDERES Manó)

SZERBÓRA – A zombori magyar óvodában, a Kalap utcában minden harmadik nap „szerb nap” volt, amikor is szerbhorvát nyelven kellett kikéredzkedni a budiba, és vizet, teát vagy uzsonnát (pástétomos, lekváros, mézes vagy túrós kenyeret) is szerbül kellett kérni. A székletvisszatartás meg a szomjazás pszichés következményekkel járt. Otthon apám elővette a fakanalat, hiszen, magyarul szólva, egy öt éves kislány ne káljon be. A Testvériség–Egység Általános Iskolában már a fülembe mászott a szerb nyelv, hiszen három szerb osztályra jutott két magyar (akkor még ma már csak néhány gyerekből áll a *madžarski razred*), azt azonban nem értettem, hogy a szerb fiúk mért kiabálják utánam olykor, hogy „gembeš”, hiszen Gömbös Gyuláról fogalmam sem volt, miként nekik sem. Otthon a vitrinben sorakoztak Ivo Andrić összes művei eredetiben: vándor könyvárústól vette anyám, akár csak a Zilahy-összest, szintén szerb nyelven, amit ő is buzgón tanult. A hetedik osztályos dolgozatra már föl tudtam készülni, szorgosan kijegyzeteltem az Andrić-utószavakat, azonban Klemm Márta szerb tanárnő a jegyzeteimet puskának nyilvánította, kizavart, és egyest adott (*kécót*). Ez megfékezte a nyelvi fejlődésemet. Ekkoriban jelent meg azonban a trafikokban a *Tina* című, kislányoknak szóló illusztrált szerb magazin, amely, akár csak a *Politikin Zabavnik*³⁵ képregényei – Paja

35 A *Politika* belgrádi napilap szórakoztató melléklete. Még a második világháború előtt alapították a lap felnőtt újságírói, ha nem is kizárólag, de inkább az ifjabb közönségnek. Így nagy teret kapott s kap ma is a képregény és a tudományos-fantasztikus írás benne. Jugoszlávia idején a popkultúra részévé vált. Hetilapként, sok amerikai képregénnyel, újabbán cirill betűkkel jelenik meg. (A szerkesztők megjegyzései.)

Patak,³⁶ Pera Detlić (→*Pionir*) és Miki Maus –, megédesítette a diákéletemet. A *Tinában* divat is volt, smink, finom erotikus tanácsok („tizenhat éves vagyok és még szűz”) meg pop-toplista, amit a luxemburgi rádión lehetett kísérni, fülhallgató *tranzisztorral* a paplan alatt. Majakovszkijjal a *Tinában* ismerkedtem meg, szerb nyelven, a szerelmi költészet komoly faktor volt az újságban; magyarul a *A nyomorultak* volt a kötelező olvasmány, amit szintén a szerb tévén közvetített filmsorozat révén olvastam el (felirattal vetítették ugyanis – ahogy a délszláv országokban máig mindent). A *Ljubavni Vikend Roman*³⁷ ponyvaregények is nagy hatást gyakoroltak a szellemi fejlődésemmre, a *Čik*³⁸ című erotikus újságra pedig a zombori katolikus plébános lakosztályában figyeltem föl a hittanórán, és anyámék hálószobájának szekrénytetején az *Eva i Adamra* is rátaláltam bizony. Benne teljesen pucér férfiak és nők fényképe. Ennél is nagyobb élményt jelentettek a gimnáziumi szerbórák, mivel Stričević tanár néptárs szemlétozást beleszeretett szép osztálytársnőnkbe, Takács Teribe – aki, bezdáni lévén, nemigen értett szerbül (→*munkaakció*) –, és átszellemlen szavalt nekem, sűrű, forró pillantások kíséretében, Desanka Maksimović költeményeit. Ezek után már könnyen követtem a szerb nyelvű filozófia-, logika- és tornaórákat, különösen miután a szüleim megengedték, hogy a *Columbo*-sorozatot végignézzem a belgrádi televízión (az első színes tévénken; *latinicával* feliratozva, természetesen). Az újvidéki egyetemre bekerülvén már nem volt gond a szerb nyelv, Végel László hatására a *Политика* rendszeres olvasójává váltam, és nagy megrökönyődéssel értesültem belőle Vojislav Šešelj ellenzéki filozófus és Gojko Đogo, a Tito-ellenes költő lecsukásáról. Jöhetett már *Sartr*, *Kami*, *Hajdeger*, *Bloh* és *Markuze* akár *tyjirlicával* is. Szerbóráimról azóta sem csöngettek ki, mi több, azóta bosnyákul, horvátul és (→*crnogora*)iul is megtanultam. (*RADICS Viktória*)

36 A *Donald kacsa* szerb elnevezése.

37 „Hétvégi szerelmes regény”.

38 A cím jelentése: „rajta”, „nosza”.

SZERBÜL TUDNI

Én nagyon jól tudok szerbül.

Nem is csoda, mivel Temesváron nőttem föl. Ahol mindenki minden nyelven beszél. Csak úgy, magától.

A némettel is egyszerű volt. Meghívtak egy gyerekbuliba. Svábokhoz. Órákon át kellett polkázni a három, egybenyitott hatalmas szobán keresztül, tele éles sarkú bútorral. Másnap Bea, a szeplős házigazda megtöltötte az iskolát azzal, hogy megkértem a kezét, ő pedig ideadta, mert jól tudok németül. Naná, mivel német óvodába jártam. Ez öt éves koromban történt, amikor beadtak, mint minden becsületes temesvári sarjat, akinek nincsenek nyelvi gondjai. Nyelviék nem is voltak, mivel egy árva hangot sem értettem – ez túl van a nyelviségen, közel az eredendőséghez, a biblikus gyilkosságához. Ilyenkor az egyetlen megoldás az immanencia (természetesen korai fejlettségem idővel elhalványult): én erőltettem óvó nénim meséire az értelmet, nekem volt igazam, ha máskor kacagtam, mint a többiek, máskor csaptam össze a tenyeremet és állandóan szorongtam. Én tudtam németül, ők stréberkedtek. Ez később átfogalmazódott: mivel nem értették, mit mondok, elment a hírem, hogy *hoch deutschot* beszélek. Kizárásos alapon, mivel eredetileg Beáék közhírré tették német nyelvtudásomat, és nekik mindenük megvolt, nagy lakás, Fiat Milletrecento, rúgógumi, igazuk. A házasságunk Beával nem valósult meg – nem is bántam, mert egy csepp melle sem volt, és nem is tudom, hogy megnőtt-e neki valaha, mert kivándoroltak Izraelbe. Persze, abban a korban a többi lánynak sem volt melle – tehát kényszerből a tanító nénit szerettük másként, mint a hazát –, de ők itthon maradtak, így saját szemünkkel bizonyosodtunk meg erről-arról.

A szerbvel is hasonlóképpen alakult a tudásom. Jobban mondva, adódott. Lett, mert adva volt.

Nem, nem az anyai nagyanyámtól tanultam meg. Különben is, ő horvát volt. A két nyelv között pedig súlyos a különbség: vagy húsz ezer halott és közel félmillió menekült. Igaz, csak utólag, a modern történelemben. Modern halottak. Nem, bizony, a szerbtudásom is tiszta forrású, mint a *hoch deutschom*. Van.

Mint minden igazi temesvárinak.

Az ötvenes évek végén csak hallottuk, a hatvanas évek legelején már láttuk is a tévét. Egyet. Braunéknál. Bámulatós volt és kiábrándító. Mert volt, aki másképpen képzelte, volt, aki sehogy sem, tehát az, amit láttak, mindenki számára más volt, mint ahogy lennie kellett volna. De volt, lett, és időnként kivehetőekké váltak a sok fehér-fekete villogásból (szakszerűen: a bolhákból) a különböző alakok, lassan kidomborodott a nemük is, ami kezdetben elégnek látszott. Mert látszott. Általános elégtétel uralkodott. Braunék feszíthettek, mert csak nekik volt, a többiek pedig megelégedtek azzal, hogy ilyen készülék még Bukarestben sincsen. Mert mi mással hasonlítsa össze magát a büszke temesvári, mint a fővárossal, legyen az akár balkáni. A pitiáner lokálpatriotizmus önellentmondás. Szóval látszott, néztük. Volt ebben egy kis lenézés is, ahogy egy *mitteleuropéerhez* illik, amikor kitekint a szalonjából. Mert ami hallatszott, az szerbül volt, mivel csak a belgrádi tévé létezett. De üsse kő – mi az nekünk: aki *hoch deutschot*, *précieuse* románt és irodalmi magyart beszél, annak az a semmi balkáni kulturálatlan hablatyolás nem jelenthet gondot. Persze az nem jelentett semmit, hogy Effi tante, a házvezetónőnk is tudott szerbül, mert ő csak egy egyszerű sváb volt. A „tanté”-t is csak azért kapta, mert úri házban szolgált, különben szimpla Frau maradt volna. Röviden, néztük a szerbeket és értettük. Önállóan: mindenki mást. Majd kitört az ideológiai, a nagyon hideg háború. Egy-egy film első öt perce elég volt egy hosszú estét betöltő hajba kapásra. Majd meghívták az anyai nagyanyámat, mint hitelesített nyelvtudót, de hamar lemondtak róla, mert szegénykém azt mondta, amit a tévében ímmel-ámmal hallott, nem azt, amit a többiek tökéletes és önálló szerb ismeretükkel értettek... És különben is – ő nem volt eredeti szerb, csak egy egyszerű horvát.

Szerencsére hamarosan meglett a magyar és a román tévé is. Amit az ország más városai is láthattak. De Temesváron jobb volt a vétel, ezt mindenki tudta. És azt is, hogy Temesvár soknyelvű város.

Marius TABACU

Már kapható a jobb
hírlapboltokban a

lettre

nyári száma
benne

Ilma Rakusa interjú

BRAZIL

vendégszerkesztő:

Bense Mónika és Marcos Machado Nunes
Altair Martins, Sidney Rocha,
José Rezende Jr., Adriana Lunardi,
Cecília Giannetti Marcelino Freire,
Luiz Ruffato, Sérgio Sant'Anna,
Bernardo Carvalho, André Sant'Anna prózája
João Paulo Cuenca: Elmúlt már a karnevál
Zé do Rock: São Paulo, a rózsaszín moloch
Bán Zsófia: A Voyager-aranylemezt

MIT NÉKÜNK EURÓPA

Jutta Gehrig, Alida Bremer,
Franziska Gerstenberg,
Akos Doma, Burkhard Spinnen,
Nora Bossong, Tóth Krisztina,
Dragomán György, Schein Gábor,
Bódis Kriszta, Robert Alagjovovski,
Saša Ilić írásai
Gabriela Adameşteanu, Kiss Noémi
regényrészlet

Olga Tokarczuk: Kis lengyel útikalauz
Tillmann J.A.: Távlattan és archeológia

KOMMENTÁROK, VITÁK

N. Kovács Tímea: Etnográfiai (ön)életrajzok
– antropológiai (ön)képek
Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor:
Archaiikus tudatformák és testképek
Immanuel Wallerstein interjú
Francisco de Oliveira:
Miért kell újragondolni a politikát?
Perry Anderson: Brazília felemelkedése

FINNEGAN LISTÁJA

Katrin Thomanek és Adam Thirlwell az
Európai Írók Szövetségének programjáról
Juan Goytisolo:
Ferré, Pastor, Pérez Álvarez
Ilma Rakusa: Antonics, Krleža,
Konstantinović
Gabriela Adameşteanu:
Petrescu, Koneffke, Lidia Jorge
Dragomán György:

Szekely János, Lengyel Péter, Szilágyi István
Garaczi László, Ilma Rakusa, Schein Gábor,
Tatár Sándor és Tóth Krisztina versei
Fodor János riói fotóit bemutatja Bán Zsófia

A Lettre kapható a jobb hírlap- és
könyvesboltokban. Megrendelhető ajándék
előfizetesként is évi 1800 Ft-ért a Jelenkor Kiadónál:
www.jelenkor.com vagy e-mailen: lettre@c3.hu

Nyári Lettre-napok

2013. június 8-án,

szombaton 6-kor a Fugában

Fordított Európa:

az európai irodalom délutánja
Gabriela Adameşteanu, Bán Zsófia,
Dragomán György, Garaczi László,
Ilma Rakusa, Katrin Thomanek

2013. június 10-én, hétfőn 6-kor
a Goethe Intézetben

„Mi és Európa” írótalálkozó
Robert Alagjovovski, Alida Bremer,
Dragomán György, Jutta Gehrig,
Schein Gábor, Burkhard Spinnen
Tóth Krisztina

SZISZ (Szocialista Ifjúsági Szövetség) – Hasonlatos a kisz-hez, de mégsem. Hetedikes korban, május végén, az Ifjúság Napján, Tito erre a napra átpterolt születésnapján (valójában két és fél héttel korábban, május 7-én született) avatták a kiskamaszokat szisz-taggá. Nem kérdezték, akarod-e. Kaptál egy piros könyvecskét, oszt' jó napot. Tagdíjat is kellett volna fizetni, de Hősöm élő embert nem látott fizetni. Sem bármiféle haszon, sem kár nem származott a szisz-tagságból. Büntetésnek számított, ha valakit azzal büntettek, hogy nem lehet tag. Hősöm csak Csen-tóra emlékszik, aki kétszer bukott általánosban, és ezért azon szerencsések közé tartozhatott, hogy nem kellett részt vennie a hosszú és unalmas beavatáson. Pár évre rá, miután már túl volt a *Valóban mi lesz velünk?* című Domonkos–Tolnai-köteten, főleg annak. Végel-féle utószaván az eszme és a gyakorlat ellentétéről, egy legénylakásán tartott házi-bulin, ahogy a *Hair* című filmben a szereplők az igazolványaikat, elégette. Ma már bánja. Azóta – megfogadván a Mirko Kovač-i intelmet – semmit nem dob ki, nem éget el, mert nem lehet tudni, mi mire lesz jó. Lehetne itt illusztráció. Például. (*BOZSIK Péter*)

SZLÁVIA – A barátnőm anyukája 1976-ban jött Pestről Halasra. 2013. január 8-ig egyetlenegyszer sem költözött el. A búcsúztatóján nyálas frázisokon kívül semmit sem tudott mondani a szertartásvezető. Férjhez ment, gyereket szült, tanított. Nem vált el, nem költözött sehová, nem volt törés az életében, nem hullott szét, nem tört meg, egyben volt. Mit lehet mondani egy ilyen életről?

Kamaszkoromban minden hónap utolsó szombatján kimentünk vele (→*Jugó*)ba. (→*Szabadvá*)ra, hárman, a barátnőm, ő meg én. Hülye majmok, mondogatta, mert folyton a banánra kattantunk rá először a piacon, pedig abban az időben már nálunk is lehetett kapni.

A legrosszabb az, amikor hallod az első maroknyi földet koppanni a koporsó tetején. Vannak olyan pillanatok, amikor az egyik ember a másikkal annyira összeér, hogy hátrázottan lehet érezni, egyek vagyunk, mindenki egy a „nagy masszából”. Most nem sze-

Edvard Beneš kollektív bűnösséggel vádolja a vajdasági magyarokat Jugoszlávia felbomlása miatt

vagy azt sokáig, kitartóan tudtam csinálni, eddig és eddig? Örökre, addig, amíg meg nem halok.

Annyira amúgy nem volt oda értem. Idegesítette a felszíniességem, csak azért lehettem mindig velük, mert sajnált, nem tudom, miért. Egyszer éreztem, hogy szeret. Választhatok valamilyen ruhát a tizenhatodik szülinapomra, mondta, megveszi nekem a szabadkai piacon. Jól össze is veszünk, mert valami jókislányos izét akart rám tukmálni, de nekem mindenáron egy neonzöld ujjatlan top tetszett. Felpróbáltam és vigyorogva mutattam neki, ugye, hogy szép vagyok? Kiröhögött, úgy nézek ki, mint egy útszéli bója, mondta, de a szemében láttam, hogy nem úgy gondolja. Szépnek éreztem magam, divatosnak. Neonzöld top, középen smiley, mellmagasságban

relemről beszélek, hanem arról, hogy meghalt és magával vitt belőlem is valamit, ami az övé. Őt illeti.

Montenegróban láttam először tengert és ott kérték meg először a kezem. Egyetemista koromban egy egész nyarat töltöttem (→ *cigaretta*) csempészekkel, jártunk át a röszkei határon, naponta kétszer-háromszor, az egyik tényfeltáró riportomat majdnem megvette az Élet és Irodalom. Egy topolyai barátomtól tanultam meg spenótos (→ *burek*)et csinálni. Tudom, mi a különbség a horvát *jó napot* és a szerb *jó napot* között, és egyszer fegyvert fogott rám egy jugoszláv katona. Fiatal koromban elég sok necces helyzetbe keveredtem.

A barátnőm anyukája negyvenhét évig volt a férjével, harminkét évet tanított ugyanabban az iskolában, több mint harminchat évet élt egyetlen városban. Utánam is marad majd egy valamirevaló szám? Hogy például ezt

felirat. Mosolygós fej, hegyes lánycici és rá van írva, hogy *don't worry – be happy!* (TALLÉR Edina)

TANYASZÍNHÁZ – 1978-ban alapították az akkori fiatal színészek, rendezők és színészhallgatók. Céljuk, hogy a tanyavilágban és a kistelepüléseken élőket színházi élményekben részesítsék. Hősöm még emlékszik azokra az időkre, mikor az utcájukban elhaladtak a szekérről lenge öltözetben üvöltöző lányok és fiúk, és a lakók becsukták az ablakokat is, nem csak a nagykaput, mert medvetáncoltató cigányoknak nézték őket. Kezdetben egyfelvonásosokat mutattak be iskola- vagy kocsmaudvaron, esetleg focipálya mellett, minimális műszaki feltételek közepette, ahogyan az a honlapjukon is olvasható. Hétszáz lejátszott előadást és közel félmillió nézőt tudhat magáénak. A Tanyaszínháznak mára

már saját fészke van Kavillón, ahol fölkészülhetnek az előadásaikra. Hősöm látta, amikor a mindenre elszánt fiatalok egy művelődési ház padlásán aludtak, amely előtte kocsmaként működött, hálósákban, a puszta földön, minimális tisztálkodási feltételek mellett, lelkes fanatikusokként. Ekkor, 2000-ben készült róluk egy sehol sem látható dokumentumfilm *Thália szekerén* címmel, Kresalek Gábor rendezésében. (A botcsinálta doktort mutatták be, George Ivascu rendezésében. A rendező a bemutató után a székely tolmács által majdnem jogosan megpofoztatott, s kis híja volt, hogy örökre el nem tűnt a bácskai tarlótündérek éjjeli énekét hallgatva a kavillósi kukoricarengetegben – de ez egy másik történet.) Ugyanebben az évben érte halálos autóbaleset Soltis Lajost. Amikor ő vezette a társulatot, a Tanyaszínház szamarak húzta ekhós szekérral járt faluról falura. A szamarakból, ha kiöregedtek, kolbász készült, az ekhós szekerekből muzeális tárgy lett. Ahogy belőlünk is *talajgazdagító lesz, dózerek fura forgaléka*.³⁹ (BOZSIK Péter)

TELEP – Időnként újra végigjáróm életem helyszíneit. Időnként bizonytalan vagyok, nem tudom, valóban léteztek-e azok az utcák, azok a házak Újvidéken, a Telepen, amelyek oly élénken jelennek meg álmaimban. Mostanra kiderült, hogy csaknem mindegyik eltűnt, és az ismerős emberek közül is sokan meghaltak már, vagy szétfröccsentek a nagyvilágba. Attól tartok, ha majd az a kevés megmaradt ismerős ház is szétporlad, akkor velük együtt eltűnik ifjúságom is. Alig van fényképem azokból az időkből. Csupán érzelmi memóriámra támaszkodhatok, valamint a megmaradt, a széthurcolt, majd emlékeztetőként összehordott tárgyak halmazára. A tárgyak emlékeznek, de vajon meddig? A megmaradt tárgyak emlékezete is véges, és idővel lassan jelentésüket veszítik. Valaki költözteti, vigyázza vagy elárverezzi azokat. Eliade szerint az archaikus kultúrák emberei úgy gondolták, hogy a közösséget valaha egy ősi erő tartotta össze, mely isteni erő azon-

ban az idő múlásával megfogyatkozott. Ez az alapja az archaikus ember azon törekvésének, amely a dolgok eredeti ősi állapotának, a közösség kialakulásának időszakára jellemző helyzetének visszaállítására irányul, hogy megújítsa, megerősítse a közösségnek ezt az állapotát, és a vele kölcsönhatásban álló kozmoszt. (LADIK Katalin)

TENGER, CÁPÁCSKA – Első nyarunk az Adrián (1965) a jó öreg Opel. Nyüzsgő, délszaki csodavilág: jótorkú dalmát halásznép, tarka turistahad, montenegrói fagyaltosok... Az abbáziai kemping tengerre néző magas teraszán fürkesszük egymást, korombeli kölyök: ki jött Nyugatról, ki Keletről, s ugyan ki lehet „benszüllött” (→ *jugó*)? (Arról, hogy az Adria északi csücskében olaszok, magyarok és még fél tucat más szerzet is honos, mit se tudtam.) A fényesre sikált lakókocsik közt bóklászva – nekünk csak egy kölcsönsátrunk volt – kisebbségi érzésem támad: „H” jelű kocsi – a miénken kívül – egy sincs, csak néhány CZ meg PL betűs tűnik fel az A, I, D, S és persze az apró csillagokkal ékes YU matricák tömegéből.

Árvaságom egy magányos kiskamasz rártartóságával próbálom leplezni – egész a másnapi cápariadóig... Az öböl egét vészjelző fények pásztázzák, s mentőhajók indulnak mindenünnen egy hányódó gumicsónak felé, amely körül már egész uszonyerdő örvénylik... A kempinglakók közt egy Siemens vadásztávcső jár kézről kézre, amely végül hozzám is elér – épp amikor a csónak halálra vált utasait kimentik...

Estére a „Kaiser Franz Josef” sétányon – be tiltott egykori nevét holmi elszánt K&K turista véshette több helyütt is a sziklákra – halászházok kínálják friss fogásukat, benne vagy kétarasznyi, nyurga cápaivadékokat... Kitarató csodálatom jutalmául végül én is kapok egyet ajándékba. Anyámtól legott tűt, cérnát meg némi vattát kunyerálva nekilátok kiparálni, hogy ősszel nagy büszkén az iskolai szertárat gyarapítsam vele... Ám kis cápám, sajnos, nem tart ki hazáig az uborkásüveg ecetes levében, s bűzös foszlányai itthon a kanálisban végzik. (NÓVÉ Béla)

39 Petri György: *In memoriam Hajnóczy Péter*.

TENGERPART

Tágra nyílt szemmel meredek a távoli múltba, a „jugoszláv Atlantisz” láthatatlan víztükre alá, abba az időbe, amikor a Pirani-öbölben húzódó határ még nem rabolta el senkinek az álmát, és amikor az emberek annak a vonalnak a két oldalán, amely most elválasztja egymástól Szlovéniát és Horvátországot, még mindannyian hittek az összekötő értékekben – vagy legalábbis úgy tettek, mintha hinnének benne. Nézem a Szlovén Ifjúság Barátai Szövetségének (*Zveze Prijateljev Mladine Slovenije* – ZPMS) alacsony épületeit a félsziget csücskén álló világítótorony közelében, nézem, és azon igyekszem, hogy az aprónép és az óvónők, az alsósok és az úszásoktatók tömegében fölismerjem a saját rövidnadrágomat.

A Savudriján éltem le gyermekkorom nap-sütötte éveit. Az én szüleim is azok közé tartoztak, akik kihasználták a jugoszláv állam ifjú emberek fölötti fokozott gyámkodását. A reményteljes ifjakat úgynevezett „kolóniákba” küldték, ami nem más volt, mint szervezett és olcsó (→nyaralás) lehetőség. Így történt, hogy a hetvenes években nyaranta három hétre, volt olyan, hogy egész hónapra beköltöztem a ZPMS szürkére festett, valójában pedig igen tarka, vendégcsalogató házaiba.

Más, a szűkebb és tágabb pátriánkból származó fiúkkal és lányokkal strandra jártunk, versenyeztünk a sünpáncélok begyűjtésében, lapozgattuk a (→*Mirko és Slavko*) képregény (→*strip*) *Rabok soha nem leszünk!* című füzetét, amelyben két gyermekkatonára, valójában (→*partizán*) ruhába bújtatott Superman szerepelt: „Vigyázz, Mirko, golyó!”. Mirko lehajol, elkerüli a lövedéket és odaveti: „Kösz, Slavko, megmentetted az életem!”; a *Baltazár professzor* című vicces rajzfilmet néztük, ami arról szólt, hogyan lehet a találmányainkkal megmeneteni az emberiséget, (→*cocktá*) ittunk, az ifjúságunk italát – a miénkét és a tiétekét –, a kenyérszeletekre háromszögletű csomagolásban rejtőző kenhető sajt került, a kacér *Zdenka* vagy a pufók, kedves *Buco*;

Che Guevara a horvát tengerparton nyaral

összehasonlítottuk a (→*Životinjsko carstvo*) csokoládé állatos képeinek gyűjteményét, és faltuk a szó szerint lehetővékony csokilapokat; együtt ültünk az ebédlőben és együtt tódultunk be a fürdőbe, a közös sétákon pedig ket-tős sorokban vonulva, túlzottan ritmizálva, hangosan énekeltük az isztriai falucskák nevét soroló dalt: „Sa-vu-dri-ja, Ba-ša-ni-ja, Volpa-ri-ja, Zam-bra-ti-ja”; napközben együtt jártunk csodájára a csónakoknak, amelyek a világítótorony alatti apró kikötő mólóihoz erősített görbe fagerendákon lógtak, éjjel pedig, sikamlós jelenetek reményében, együtt lopóztunk a közeli kemping szerelmespárok birtokolta sátraihoz.

Ezekben a távoli időkben a világítótorony példásan végezte a dolgát, mutatta az utat a külföldi turistának és a hazai „kolonistának” egyaránt, s kiszámítható módon szórta a fényt a szlovén és a szerb, a bosnyák és a macedón (→*nemzetek és nemzetiségek*) fejekre.

Aleš DEBELJAK

TÉVÉSorozAT – Az *Ahol a vaddisznók túrnak* (eredeti címén „Kuda idu divlje svinje”, szó szerinti fordításban: *Hova mennek a vaddisznók*) Ivan Hetrich rendező és Ivo Štivičić forgatókönyvíró 1971-es filmje. Ez az eszterdó a zágrábi tévécsatorna drámai szerkesztőségének termékeny éve. Ivo Štivičić egész tévés karrierje ennek a sorozatnak a népszerűségén alapul, amiben a nézők hálásan elfogadták Ljubiša Samardžićot a szimpatikus gazember, Crni Rok szerepében.

A sorozat Zágráb külvárosába viszi a nézőt, a második világháború idejébe. Jó alakítást nyújtott még Fabijan Šovagović a ravasz, nőtlen csendőr őrmester szerepében, és a folyton sikamlós dalocskát énekelő Mile Vrbica (*mene cura moli da spavamo goli, a ja neću, bojim se ozepest ću* – „arra kér a csajom, hogy aludjunk pucéran, de én nem merek, félek, hogy megfázom”). A sorozat sugárzásának idején Zágráb utcái kiürültek, és másnap ország-szerte minden munkahelyen a legújabb fordulatok aprólékos megvitatása folyt.

Ivo Štivičić írta: „A hetvenes években a *Vaddisznók* és szerzői iránt addig soha nem látott hajtóvadászat kezdődött: árulók voltunk, megaláztuk a szentségeket stb. Megszólaltak a szakmai szervezetek: a *Vasutas* például a tagjai nevében azt követelte, hogy vegyék le a sorozatot a műsorról, mert olyan vasutasok szerepeltek benne, akik segítettek Veriga bandáját a sószállítmány elrablásában. Márpedig a vasutasok nem bűnözők.” A zágrábi tévé akkori igazgatója, Ivo Bojanić úgy mentette meg a sorozat alkotóit, hogy a *Filmmunkások Szövetségébe* szervezett vetítésre meghívta Miroslav Krležát, a *Jadran Film* stúdiójába pedig Vladimir Bakarićot. „Mit gondol Krleža a sorozatról?” „Dicséri.”

Mindez tulajdonképpen lényegtelen volt – a képregényesre (→*strip*) stilizált sorozat (1983-ban, logikus módon, megjelent képregényformában is), az áttűnő feketéivel, a monokróm, sötét, kifejezetten darkos fílingjével a kölykökön kívül meghódította az egész urbánus Jugoszláviát. (*Anonimus*)

TITO ÉS ÉN – Az 1992-ben készült jugoszláv filmszatírában egy tízéves fiú, miután

iskolai fogalmazásában kijelenti, hogy Tito elvtársat jobban szereti, mint a családját, csoportos kirándulásra mehet a horvátországi Kumrovecbe, Josip Broz szülőfalujába. Közben folyton arról vizionál, hogy végre megpillanthatja majd élőben is a legendás marsallt.

Vajdasági kisiskolásként én és iskolatársaim sem jelentettük kis soha, hogy jobban szeretjük Titót, mint a családunkat, iskolai kirándulás keretében mégis elvittek minket kumroveci szülőházába, akárcsak az ország legtöbb diákját. A marsall persze nem volt ott, csak megsárgult fényképekről nézett ránk.

A valóságban Pulán, a tengerparton láttam Titót, szinte teljesen véletlenül, egy családi séta alkalmával. Ahogyan gyakran tette, nyitott autóval haladt el az integető emberek között. Fehér öltönyben volt, és kesztyűjével a kezében mosolyogva integetett. Épp felém nézett. Nem tudom, látott-e, de önkéntelenül visszaintettem.

Aztán a hetvenes években azt hittem, újra látom majd Zentán, ahol élek (egyszer már járt a városban, 1969-ben), de végül nem jött el. Pedig a város egyik híres bonvivánja köztudottan azzal hitegette szeretőjét – az akkori alpolgármester feleségét –, hogy lasszóval megfogja Titót, amint az nyitott autójában elhalad a városháza előtt.

S mivel soha többé nem tette be a lábát a városunkba, a zentaiknak meg kellett elégedniük a közintézmények és az irodák falán logó portrékkal.

Az utolsó berámázott Tito-képpel az (→*Ex Symposion*) főszerkesztője lebegett el a város fölött a kibaszottul jeges, novemberi szélben, mintegy két évvel ezelőtt.

Végül csak egy Tito nevének betűit formáló sövény maradt a városi parkban, de a múlt évben kivágták, és egy pavilon épült a helyén.

Azóta végképp Tito nélkül él Zenta, és én is. (*NAGY ABONYI Árpád*)

TITO HALÁLA – (→1980. május 4.) (→*Addig jó, míg Tito él*) (→*Elvtársi éberség*) (→*Virágház*)

TITO-INDULÓ – Tavaszi, nyári estéken a nagyanyám szobájában nyitva volt az erkély-

ajtó, hazafelé jövet az apám a ház elé érve elfütyülte a *Tito-indulót*. Ez annyit jelentett, hogy mire fölé a másodikra, addigra legyen már valami az asztalon, vagy legalább a vacsora látszata. Kettesével vette a lépcsőket, és mindig éhes volt. A dalt, ahogy ő mondta, a (→*jugó*)któl tanulta 1945-ben, amikor a (→*partizán*)ok elzavarták a Todt⁴⁰ és a magyar keret embereit, s fölszabadították Bort. Újabb, soha meg nem válaszolható kérdés, hogy Tito emberei tényleg kivégeztek-e ott néhány keretlegényt, vagy csak a felszabadítottak vágytak erre, s mesélték egymás között az örömhírt. Mindenesetre az apám nem érte be ennyivel, hanem beállt a partizánok közé, és valóban megtanulta azt a dalt, amit ő maga aztán Tito-indulóként jegyzett meg – hogy valójában mi volt, nem tudom. (Ráadásul ez itt a Gutenberg-galaxis egyik csillaga, úgyhogy énekóra nincs...) Vagy ez volt a Tito-induló, vagy nem, vagy volt ilyen, vagy nem, akármint is: én ismertem egy ilyen dalt, amelyet hosszú nyarakon át hallottam, amint az apám pár taktusát elfütyülte: 1961 és 1972 között. És aztán hallottam még Horányban a Vörös Meteor telepen, és hallottam a *kielboot*-ban Surány felé menet, amíg apám evezett a folyón fölfele. Annyi bizonyos, hogy ennek a dalnak a birtokában mindig is tudtam, hogy igazából nem Kádár a menő, hanem Tito, aki bátor és szabad. Tetszett is nekem a munkásönigazgatás (→*önigazgató szocializmus*).

Pár évtizeddel később egyszer valakinek eldúdoztam a dallamot. Ismerem, mondta. A szigeten énekelték, ahol az apám – az ő édesapja – koncentrációs táborban volt 1950-től. (GYÖRGY Péter)

TITO MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÁSA – Én még emlékszem a diverzánokra. Különös populáció volt. Úgy képzeltem akkoriban, hogy párosával járnak-kelenek, fáj a gyomruk, pépes ételeket fogyasztanak a Marx téri Tejbüfében, rádióadókat cipelnek magukkal, üres raktárakból és omladozó óvóhelyekről számolnak be munkájukról az imperialisták láncos kutyájának, Titónak, bonyolult szabo-

⁴⁰ Kényszermunkásokat dolgoztató náci félkatonai szervezet. (A szerk.)

tázsakciókat hajtnak végre, álmatlanul kódorognak az utcákon, megugatják a holdat...

Jött a forradalom, utána a sötét korszak, a hatvanas években azonban a *divernyákok* eltűntek, új szenzációkat éltünk át, ilyen volt a vietnami háború, a táncdalfesztivál és a Trabant.

Ezerkilencszázhatvanhét február másodikán, egy ködös, hideg napon az akkor Mártírok útjának nevezett körút két oldalán óriási tömeg várakozott, tovább haladni tilos volt, motoros rendőrök ordítva biztosították a rendet, várni kell, parancsolták, Josip Broz Tito fog erre áthaladni a kíséretével, két évtized után az első látogatás, történelmi esemény! Már fél óra is eltelt, innen-onnan suttogás hallatszott, méltatlankodó dohogás – mit képzelnek ezek, már megint packáznak velünk; forrt bennünk a düh: és ha megindulnánk? A tömeghangulat kritikus pontján végre feltűnt a konvoj, fekete Mercedesek, kis zászlócskák, a miénk és az övék, piros-fehér-zöld és kék-fehér-piros, a közepén vörös csillag. Néztük az autókat, melyikben ül a marsall? A konvoj hirtelen megállt, és a másodpercnyi csöndben megszólalt a tömegből egy rekedt férfihang: „kutyuli-mutyuli”, mondta vidáman, és a nevetés azonnal kirobbant körülötte. A jól ismert két szót mások is elismételték, és a nevetés nem állt el, tovább hömpölygött, mint dagály idején a hullámok. Mire a konvoj eltűnt, mindenki nevetett, fürödtünk a nevetés gyógyító hullámaiban... Az már csak ráadás, hogy a poénra akkor a nap is ki-sütött. (BÍRÓ Zsuzsa)

TMASZ (Társult Munka Alapszervezet) – A tmsz (Társult Munkaszervezet) és az ötmsz (Összetett Társult Munkaszervezet) legkisebb egysége. Legalább két tmsz kellett egy tmsz-hez, és ugyanúgy minimum két tmsz egy ötmsz-hez. Hősöm a Fidelinka nevű tmsz Siló tmsz-ában gyűrte napjait ázsiai porban mint molnár 1987 és '89 között. A tmsz a Tésztagyár, a Siló és a Malom tmsz-okból állt, ha Hősöm jól emlékszik, de az is lehet, volt még néhány tmsz, ami már nem jut eszébe. Ez a tmsz a November 29. nevű – nevét az új állam megalkotásának

ünnepéről kapta – húskombinát TMSZ-szel és az Agrokombináttal (földműves szövetkezetek és hizlaldák) alkotott ún. ötMSZ-t. Az egészet nagyjából a TRÖSZT-ök mintájára kell elképzelni, de ezt nem szabadott mondani. Ezeket látszatigazgatták a párt (Kommunista Szövetség) által ellenőrzött, munkástanácsba delegált főszerkesztők. Hősöm apja is munkástanács-tag volt. Mint ilyen, szakmai utakat tett Lengyelországba, Németországba, Franciaországba és az úgynevezett szűkebb (azaz a Koszovó és Vajdaság nélküli) Szerbiába. Míg tartott a kölcsönökből. Eörsi Istvánnak egykoron tetszett ez a modell. Mert nem látta közlőből működni. Hősöm látta. Neki nem tetszett. Meg lehet az egészet tmsz-ni, ezt gondolja ma is. (BOZSIK Péter)

TÖRÖK KÁVÉ – A háborúba ájult Szerbiában nem tanácsolták ilyen formában a használatát. Jobbnak tűnt azt mondani: „Onako naški!” (Ahogy szoktuk!) Valószínűleg azért, mert a „török” szerbül egy idő után nem a törökországi törököket kezdte jelenteni, hanem az iszlámra áttért nemzettársaikat, pejoratív lett a szó, az idegen, az áruló szinonimája. Hősöm háromféleképp tud török kávé készíteni. Kell hozzá lisztfinomságúra őrölt kávé, dzsezva – speciális ibrik –, kevés cukor és víz. 1. A vizet fölforraljuk, és egyszerűen a púpozott teáskanál kávéra öntjük, hozzáadjuk a cukrot, elkeverjük, várunk picit, hogy leülepedjen a zacc, és fölhörpintjük. (A családunkban elterjedt módszer. Sajnos. Nem a legjobb.) 2. A vizet kevés cukorral fölforraljuk, beletesszük a kávé, kétszer fölfuttatjuk, kiöntjük, várunk csöppet, fogyasztjuk. 3. A dzsezvában picit megpörköljük a kávé, fölöntjük forró vízzel, kétszer fölfuttatjuk a habját, kitöltjük, várunk, fogyasztjuk. Ez utóbbi macerásabb, de a legfinomabb. Csipetnyi sóval még aromásabb. A kávé elfogyasztása után, a kávécsészét a kistányérra borítva, jószolgatni lehet a zaccból. Hősöm gyerekkorában mindennaposak voltak a tányéron látható kör alakú kávényomok. Édesanyja a szebb és jobb jövő reményébe vetett hittel vigasztalta megalázott és olykor meg-

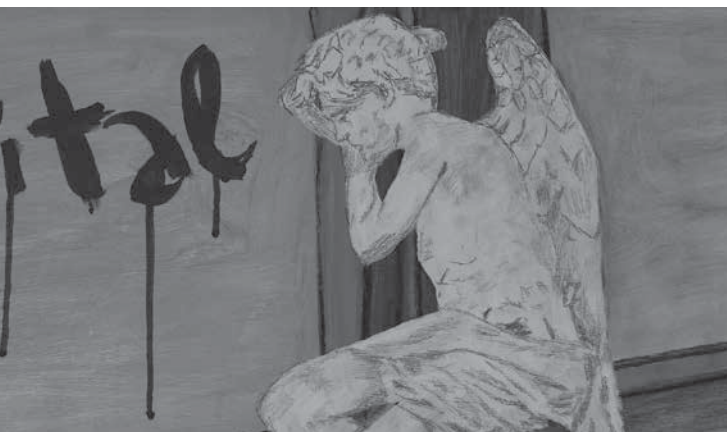
vert barátnőit és szomszédasszonyait, akik sokszor használták menedékként otthonukat. (BOZSIK Péter)

ÚJ SYMPOSION – Az *Új Symposion* egy irodalmi, művészeti folyóirat volt, amelyet 1965-ben, a *Képes Ifjúság* című újvidéki lap *Symposion* című mellékletéből alapítottak jugoszláviai magyar irodalmárok. A folyóirat 1983-as betiltása után elég rendszertelenül jelent meg, majd a balkáni háborúk idején, 1992-ben végleg megszűnt.

A lap szerkesztői, munkatársai közé tartozott Tolnai Ottó, Domonkos István, Gion Nándor, Végel László, Danyi Magdolna, Thomka Beáta, Sziveri János, Fenyvesi Ottó, Balázs Attila, Szombathy Bálint, Radics Viktória, Fekete J. József és még sokan mások.

A lap korai szakaszában a jugoszláviai irodalom és kultúra érzékelhetően sokkal markánsabban hatott a fiatal vajdasági magyar írónemzedékre (→jugoszláviai magyar irodalom), mint a magyarországi irodalom. Feltételezhető, hogy a lap Vajdaságon kívüli sikertörténetéhez hozzájárult az is, hogy akkoriban a magyar olvasónak senki más nem közvetíthette a Jugoszláviában kialakult eredeti hangvételű kulturális közeget, amely jóval szabadabb volt, mint a szovjet tömbországainak kultúrája (ne feledjük: olyan országról beszélünk, ahonnan szabadon lehetett utazni bárhová!). A hatást fokozta, hogy az 1965-től önálló lapként megjelenő *Új Symposion* az egyetlen avantgárdnak mondható periodika volt az egész akkori magyar lapkínáltságban.

Az *Új Symposion* avantgárd attitűdje – Losoncz Alpár egykori *symposionista*, ma újvidéki tanár, filozófus szerint – nem elsősorban esztétikailag, hanem radikális világtérképezési, világrombolási öndefinícióként értendő. És lássuk be: a hatvanas évek közepén, Magyarországon – és persze a Felvidéken meg Erdélyben – ez az attitűd a soha nem remélt szabadságot jelképezte még akkor is (→jugoszláv = gazdag), ha olykor érkeztek hírek a lap vagy egyik legendás szerkesztője, Tolnai Ottó elleni támadásokról, 1983-ban a Sziveri-féle szerkesztőség menesztéséről, az

utána létrejött *Új Symposium* elleni bojkottról és más olyan jelenségekről, amelyek legalábbis áthallásokat tettek lehetővé. (Például a lap ellen indított, legtöbbit emlegetett támadás időpontja nagyjából egybeesik a *Mozgó Világ* ellen indított hadjáratával.) Mindez a szabadság látszata mellett azt is valószínűsítette, hogy „a Tito-féle szabadabb szocializmus” mégiscsak ugyanarról a töről fakad, mint a szovjet blokkot sanyargató ideológiai hínárok sokasága.⁴¹

Amíg nem az egésznek vége szakadt, és a (→*háború*) árnyékában megalakult a magyarországi (→*Ex Symposium*). (Meir FELDMANN–FENYVESI Ottó–JÓZSA Márta)

ÚJVIDÉK ÁRUHÁZ – Tolnai Ottó áruháznovelláinak színhelye, ahol a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján „egy ember őszül az Újvidék Áruházban”, miután Ottó „az Újvidék Áruházban székelve várta a további fejleményeket”, mikor a nyugdíjasok megszállták a Duna-parkot, majd „röpcédulák” jelennek meg „az Újvidék Áruházban”, később megérdeklődik, „az Újvidék Áruházban kapható mediterrán szivacs?”, illetve „három emelet víz” alá kerül, továbbá „elméletírók és betörők” tűnnek föl „az Újvidék Áruházban”, akárcsak „Vermeer van Delft az Újvidék Áruházban”, „Ló az Újvidék Áruházban” és „Zenei tüszentés az Újvidék Áruházban” meg „Pintyókefészek az Újvidék Áruházban”. A végén „Tarzan” is fölbukkan „az Újvidék Áruházban”, legvégül pedig megjelenik „Kobalt

⁴¹ A szócikk egy része a *A symposionok szümposionja* címmel a *Litera.hu* irodalmi portálon látott napvilágot 2010. május 7-én.

Karcsi, az áruházi detektív”. Az intézmény-név ismétlődése a címekben mint a mozgólépcső szürkén csillogva zakatoló szelvényei. „Naponta megfordulok az Újvidék Áruházban. Pontosan nem tudnám megmondani, miért. Tán a mozgólépcsők miatt? Lehet. Nincs kizárva. Nagyon szeretek mozgólépcsőn utazgatni.” – Szerzőnk, ezt olvasván, elvont szellemi otthonát találta meg az áruháznovellákban, amikor az ezredfordulón fölépítették a budai MOM Parkot, ami pazar fényeivel magára vonta a figyelmet a sas-hegyi panorámáról, s így a kezdetben kihalt bevásárlóközpontban föl-alá egyedül mozgólépcsőzött az *újsymposionista* (→*konzum*)-avantgárdban. A helyszínre eljutva a Virág utca 3.-at és az ébenlibikókák *Futoški putját* (→*dzsinn*) még maga találta meg, az áruházhoz azonban az utolsó újvidéki lakos, Végel László segítségét kellett kérnie, akivel persze mozgólépcsőztek is. (PÁLYI Márk)

UPP – Szerbhórváth Gyurival 1986 környékén alapítottuk meg Kelet-Európa első legális illegális pártját, az Underground Progressive Partyt (UPP). Tizenhárom-tizennégy éves suttyók voltunk, a kishegyesi Ady Endre Kísérleti Általános Iskola nyolcadikosai, mindketten példás, színkitűnő tanulók. Az alapképzés már régen nem érdekelt bennünket, ezért délutánonként minden szakcsoport munkáját látogattuk: jártunk magyar-, matek-, történelem-, biológia-, fizika-, kémia-, zene-, angol-, szerb- és zongoracsoportra is.

Zenecsoportra csak én jártam, de hatodikban engem is kidobtak: miután az újonnan jött tanárnő meghallotta a botfülem, szó nélkül kizavart a teremből. Ez komoly veszteség volt számomra, mivel elsősorban a csajszi miatt jártam a kórusba. A tanárnő szerencsére csak egy évig tanított nálunk, a következő évben tehát csendben visszaszivárogtam.

A pártalapítás ötlete Gyuritól származott, engem sohasem érdekeltek a szociológiai-filozófiai-politikai kérdések, de amikor följánlotta, hogy én lehetek az Elnökség Elnöke, szó nélkül aláírtam a párttagsági igazolványt.

Történelemórán buktam le, másnapra lett egy ősz tincs a hangomon. (AARON BLUMM)

UTCANÉV

A valódi köztereinkről és egzisztenciális köztes tereinkről már az utcák és a terek elnevezése is sok mindent elárul. Közép-Európában – különösen a látogatók számára – az utcanevek dinamikája az egymásra rétegzett történelmi élmények, az egymást követő kisebb-nagyobb hatalmak preferenciáinak és a helyi szokások egymásra vetülésének sajátos kaleidoszkópját nyújtja. Valami színes és abszurd eklektika megannyi jele. Ki tudná megmondani, valami nehézkes, de neurotikus organizmus fantáziájának, netalán lelkiállapotának szimptomái-e – vagy csupán az idő szeszélyének mulatsága... *Nota bene*, e tekintetben a szobrok szinte ordítanak, vagy csak csöndben kisírnak a térből.

Ulica Petefi / Petofi / Petöfi, Aleja Maršala Tita, Marksov put, Leninská... – Mintha valóban Rejtő Jenő-i térben barangolnánk. De nem tévedés, nem egy helyütt ezek a nevek még ma is láthatók. Pár éve Temerinben még megtalálható volt a Lenin utca (nota bene az *ulica Sirmaj Karolja* szomszédságában), Szabadkán pedig talán még ma is a *Marksov puton* hajtanak ki a délre vezető országút felé. Legalább pár éve, a 2000-es évek közepén még így volt.

Az utca neve az emlékezet, s mint ilyen, a közösségi és identitáspolitikák hatékony eszköze – bizonyára azon képessége miatt, hogy az idővel való kibabrálás hatékony eszközét ígéri. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a személyek neveinek megörökítése a közterek elnevezésében a modernkori nacionalizmus terméke. Aligha képzelhető, hogy a kínai császár számára bármi garanciát jelentett

volna a mennyei erőkkel vívott küzdelmei kontextusában, hogy a róla elnevezett utcán vagy téren piszkoljanak a kutyák...

Jugoszlávia közép-európai pozíciójáról árulkodik az *utcanévadás geopolitikájának* gyakorlata, amit egy politikai értelemben nagyon is rokoni államban figyelhetünk meg. Nem kell messze kalandoznunk a Vencel tértől, amennyiben az *ulice Jugoslavskát* (→ *Jugoszlávia utcá*)t keressük. Roppant sajátos szöveg-, illetve utcanév-környezetben találjuk: Prága Vinohrády negyedében a *Naměstí Míru*, tehát a *Béke tér* környékén. A Béke téren fut össze a *Jugoslavská*, az *Anglická*, a *Francouská* és a *Rumunská* utca – s még egy szimbolikus névvel, a *Slezská* (Sziléziai). Tán az sem véletlen, hogy kissé odébb, nem messze található a *Krimská* és a *Varšavská*.

Találunk Prágában *ulice Mad'arskát* is, jóllehet ezektől távol, ugyancsak sajátos kontextusban: nem túl nagy utca; s miután elhaladunk a *Náměstí Interbrigády* mellett, kierünk egy széles sugárútra, neve: *Jugoslavských partizanu*.

Kissé tágabb horizonton jól mutatja a hajdani szövetséges jelentékenységet, hogy Csehországban további huszonnégy városban található *ulice Jugoslavská*. Például egy másik történelmi városka, név szerint Mělník külvárosi részében egymás mellett sorakozik a *Bulharská*, a *Jugoslavská* és a *Rumunská* – *ulice Mad'arská* itt egyáltalán nincsen.

Prágában ugyanakkor az *ulice Budapešťská* az *ulice Berlinská* mellett található – egy külvárosi panelnegyedben, a *Nám. Přátelství* szomszédságában. Ez esetben viszont máig nem jutottam kínos kétségeket kizáró válaszra, vajon kik és milyen típusú barátságára gondoltak a névadományozás kapcsán.

PATÓ Attila

Rákosi Mátyás visszavágyik szülővárosába, Adára

VAJDASÁG SZOCIALISTA AUTONÓM TARTOMÁNY – A régi, bolondos időkben, az első világháború után, jött ez a Trianon-dolog. Bennünket Bácskában és Bánátban a szerbek vettek kézhez, elkeresztelték a szerzeményt Vajdaságnak, betelepítettek egy csomó „dobrovolyácot” (önkéntesen katonai szolgálatot vállaló örvült elnevezése szerbül), valamint elláttak rendesen katonasággal, csendőrséggel, hogy nehogy már. Azután egy kis bajszos emberke ismét csóvát vetett a világra, s mire a túlélők eltakarították a romokat, kide-

rült, hogy nemcsak a Trianon-ügy maradt, de kaptunk mellé még szocializmust/kommunizmust és vasfüggönyt is. Körülbelül 600.000 németet kiebrudaltak a Vajdaságból, a magyarokat is szerették volna, de ez valahogy nem fért bele. Ehelyett tréfásan kivégeztek pár ezret, illetve egyéb módon kedveskedtek, betelepítettek még párszázezer szerbet, s kezdetét vette a testvériség–egység boldog időszaka. A vszat a jugoszláv szövetségi állam többivel egyenjogú alkotórésze volt, saját politikai elittel, kormánnyal, intézmények-

kel, tömegtájékoztatással etc. Ezen belül volt magyar dolog is bőven, politikus, kiadóház, egyetem, tévé, rádió, sajtó (→*Új Symposion*), sőt tankönyvkiadó is, s hasonló javakkal büszkélkedhetett a monarchia minden egyéb itt ragadt nemzete is. Az idillt ismét fegyverrohogás rúgta fel, a császári-királyi multikulturalizmus túlélő oázisából menekült, ki hová tudott. Mire eloszlott a lóporfüst, nem volt se szocializmus, se Jugoszlávia, se VSZAT. Betelepítettek ismét vagy 200.000 szerbet, a Trianon-dolog pedig továbbra is maradt. (KALAPIS Rókus)

VAJDASÁGI ÍRÓK EGYESÜLETE – Hősömet megtalálta egy tárgy. Egy tagsági könyv. Benne egy dátum: 1989. Próbál hozzá emléket társítani. Azután beugrik valami. Rémlik, mintha Dumás Pistával⁴² vetnék volna föl a Vajdasági Írók Egyesületébe. Csorba Béla és még valaki javaslatára. Úgy emlékszik, nem jelentkezett. És nem is tiltakozott. Megtiszteltetésnek vette. Ki lehetett a másik ajánló? Vojislav Despotov költő? A *Hey Joe* című beatfolyóirat⁴³ főszerkesztője? Rémlik valami kopott irodai előszoba, ahol a tagkönyvére várakozik, amit végül Judita Šalgo – a *Birobidzsán* című későbbi, befejezetlen, ám így is kitűnő regény írója – nyújt át neki. Ez az az év, amikor Sinkó-díjat kap, amikor Ante Marković lesz a Végrehajtó Tanács elnöke, azaz a kormányfő; Kusturica rendezői díjban részesül Cannes-ban, a Riva együttes nyer az Eurovízió a *Rock Me* című számával; amikor egy márka egy dinárt ér, és még az (→*el nem kötelezett országok*) találkozóját is Belgrádban tartják. Minden jónak tűnhetne akár. A Mont Blanc-ról nézve pláne. Ám egy év eltelt a (→*joghurtforradalom*) óta. A mélyben készül az orkhadsereg. (BOZSIK Péter)

VAJDASÁGI MAGYAR HATALOM – A (→*sym-pó*)sok nem először kerültek szembe a hatalommal, lásd Tolnai Ottóék esetét 1971-ből. Ha a belgrádi vagy a zágrábi sajtóban jelen-

⁴² Beszédes István vajdasági költő és szerzőnk '89-ben egyszerre nyerte el a Sinkó Ervin-díjat. (A szerk. megj.)

⁴³ Jimmy Hendrix dalának címéről elnevezett vajdasági szerb lap, alcíme szerint „az amerikai irodalom magazinja”.

nek meg hasonló szövegek, mint amilyenekért őket, de később Sziveriéket is felelősségre és tetemre hívták, az ottani hatalom rá se bagózott volna. De ez Újvidék, a provincia központja. Rózsa Sándor emigrált, miután három év letöltendő börtönre ítélték *Mindennapi abortusz* című humoreszkje miatt, Tolnai, a szerkesztő pedig – egy év felfüggesztéssel a feje fölött – maradt. Még az USA kongresszusának jelentésébe is bekerültek 1976-ban, igaz, oda lapunk alapítójának neve vélhetően már szerb átíratban érkezett meg, kissé albános hangzással, azaz Oto Tolonaj néven.

Aztán ott volt az 1981-es „orgonaügy”, amikor kanizsai tanárokat hurcoltak meg, például mert nem volt elég vonalas véleményük a koszovói eseményekről. De Vicei Károly író húzta a legrövidebbet – már 1976-ban letartóztatták Benes Józseffel és Gordos Jenővel az ún. színházügyben. Benest hamar kiengedték; Gordos főbüne az volt, hogy épp Rózsa Sándort nevezte „fasza gyerekek”, de két évet kapott Vicei is mint „magyarkodó”. Azaz sikeres, látogatott magyar kultúrrendezvényeket szerveztek, a betiltott *Symposion*-számokat birtokolták – mindketten leül(het)ték a két évet. Magyar pártpolitikusok és újságírók elitélő hadjárata mellett a magyar nemzetiségű Erdudac Zsuzsanna vizsgálóbíró intézte el őket, aki később a szabadkai Népszínház igazgatója lett, itt a bizonyíték, hogy már előtte is értett a színjátékok megrendezéséhez.

A Tito-rendszer már az utolsókat rúgta, amikor Viceit 1987 novemberében verbális deliktum (→*disszidensek*) vádjával újra letartóztatták (például állítólag csúnyákat mondott a szerb műnépzenéről). Mint kiderült, kicsikart, azaz hamis tanúvallomások alapján ítélték el két és fél évre, de váratlanul kiengedték, majd az újabb tárgyalások után 1989 decemberében végleg felmentették. Ekkor jelentették be a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének megalakulását, úgyhogy Vicei végképp elfelejtődött, a partszélien kívülre sodródott, míg a többiek immár magyar nemzeti színű mezben bizonygatták, hogy a szocializmus idejében belülről rohasztották a rendszert.

Az ügy pikantériája, hogy Viceiért egy-két barátján kívül a magyarok nem álltak ki, a szerbek viszont igen. Nem is akárhik. A Gondolat- és Véleménynyilvánítás Szabadságát Védő Bizottságban olyan szerb nacionalisták ültek, főképp a már akkor hírhedt Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiából, mint alapító elnöke, Dobrica Ćosić, Ljubomir Tadić, Kosta Čavoški, Nikola Milošević, Gojko Nikoliš, Matija Bečković. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) elnökségének és szkupstinájának⁴⁴ írt levélben kirakatperről, a képtelen jogi eljárásról írnak, tanúkról, akikkel addig írták a vallo-másokat, amíg azok meg nem feleltek a célnak, miközben őket is megfélemlítették. E levelet a későbbi jugoszláv elnök, az ultranacionalistává váló Vojislav Koštunica írta alá. Vicei maga sem értette, miért került oly gyorsan szabadlábra – talán ezért. A sors iróniája, hogy a nevezettek végül az egész világgal szembeszálltak, és ma Milošević, Karadžić, Mladić, azaz a háborús bűnösök tisztelői, védelmezői. (SZERBHORVÁTH György)

VEGETA – Zlata Bartl boszniai horvát élelmiszer-mérnök 1959-es találmánya, amely uni-formisba bújtatta a régió háború után bimbózó hedonizmusát. A termék páratlan sikerrel élt túl országokat, rezsimeket és gasztronómiai trendeket. A mai szemmel reformkonyha-kritériumoknak aligha megfelelő terméknek 56 százalék sót, 15,5 százalék szárított zöltséget, továbbá állomány-javítókat, kukoricalisztet, cukrot, közelebbről meg nem nevezett fűszereket és ételszínezéket kell tartalmaznia, tíz dekánként 134 kilokalóriában. A Romániai Szocialista Köztársaságban Temesvár környéki, később magyarországi csempészekről lehetett beszerezni (minden bizonnyal a jugoszláv–szovjet, illetve ennek oldalvizén a jugoszláv–magyar viszonyok enyhülésének egyik következménye volt, hogy 1967-től már e két baráti országban is lehetett kapni a Podravka gyár emblematikus termékét). Ízvilága a szocializmus (→*konzum*)verziójának kitörölhetetlen emlé-

két jelentette a puritán, gasztronómiai szempontokat mellőző, a táplálkozás tudományát minimál-verzióra csökkenteni szándékozó kurzusban; ennek megfelelően rizsben, főtt tésztában, valamint elsősorban a BMV-levesben (=bele minden vacakot) történő folyamatos alkalmazása a hírből ismert jugoszláv típusú szocializmus-modell mellett demonstrációt jelentette. (Megjegyzendő, hogy természetesen a sült húsok egyedüli fűszereként is alkalmaztuk, de – lévén, hogy e termékek hozzáférhetősége akkoriban a statisztikai határok környékén mozgott – eme felhasználási forma is csak egy zárójeles megjegyzést ér meg). Íze a sósmogyoró héjával kevert konyhai hulladéokra, aromája pedig a szintén nagy becsben tartott, ritkán beszerezhető külföldi nejlon reklámzacskókéra emlékeztetett. (JÓZSA Márta)

VETROVKA – Erős anyagú, combközépig érő, valamennyire vízálló télikabát, műszalas béléssel. Hősöm faterja (→*orkán*) vásárolt egyet a szabadkai ócskapiacon (→*suskovác*), ötödikes vagy hatodikos korában. Nem kellett több, még ma is jó rá. Erdélyi táborozáskor (→*jugoszláv = gazdag*), ahol éjjelre bizony igencsak lehűl a levegő, még mindig jó szolgálatot tesz. (BOZSIK Péter)

VINJAK – 1. Cézár ~ – Nos, szépen vagyunk, ha ezt jelenti első pillanatra Jugoszlávia. Ha igazat akarok mondani, emellett rögtön egy zöld színű szappan is beugrott, de nem tudom már a nevét. Így maradt a vinjak, a Cézár vinjak, holott nem is vagyok italozó ember. De „anyaországi”, és ebből sok minden következik.

Például az, hogy engem is Jugoszlávia döbentett rá a rajtunk parazitáskodó rendszer – melyet valamilyen okból népi demokráciának hívtak – talán legjellemzőbb és legutálatosabb vonására, a büszke igénytelenségre.

Már egyetemista koromban utáltam a konyakot. Illetve azt, aminek a konyakot hittem, azt a szörnyű ízű, piros címkével ellátott lötyöt, amit konyaknak hívtak, persze a csillagok ott virítottak a címkén, de a konyakhoz semmi köze nem volt. Mást, jobbat venni

⁴⁴ Gyűlés (szerb).

pedig nem lehetett; de ha az ember Szegeden egyetemista, akkor előbb-utóbb eléri a (→*ju-gó*) csempészáru, még a hatvanas évek végén is. És kiderült, hogy a konyak, a vinjak iható! Sőt!

A behozatalát tiltották; nem csupán a Cézárét, hanem mindenféle szeszes italét, ami azt jelentette, hogy egy üveggel le kellett adni a határon a vámosoknak. Ha pedig hajthatatlanok voltak? Nos, volt egy baráti társaság, amelynek minden tagja tajt részegen érkezett meg Szegedre, mivel Röszkénél (vagy Horgoson) megittak egy ládányi Cézárt. De nem adták át a határőröknek. Elvégre tartás is van az emberben! (*BRASSAI Zoltán*)

2. **Rubin** ~ – amikor Hősöm a (→*Jugoszláv Néphadsereg*)ben védte az (→*önigazgató szocializmus*)t, volt egy pancsovai tizedese. Sokáig az egyetlen vajdasági az egységében. Lokálpatrióta vajdasági tizedes, aki Hősömet szárnyai alá vette. Még a pártba is föl akarta vetetni. Jót akart neki, na! Jugoslav Ranimirovna hívták. Valószínűleg 1919-es orosz emigránsok sarja lehetett. Jugoslav tizedes összehaverkodott egy kruševaci őrmesterrel, akinek az édesapja a Rubin Kruševac szálloda igazgatójaként tengette önigazgatói mindennapjait. És mit ad isten! Küldött a fiának egy üveg hét decis vinjakot. Nem litereset, amit a pór nép ivott (többek között Hősöm apósa, aki hetente bevéselt kedvenc italából egy-egy üveggel), hanem díszcsomagolású, 7 dl-es. Olyan ital ez, mondta az Igazgatófy, amit a legfelsőbb pártvezetés emberei, a legfelsőbb kormánykörök és azok vendégei isznak. És maga Tito elvtárs is ezt itta... (Ezt nagy áhítattal ejtette ki.) Válogatott szőlőből készült borból párolták. Színe akár az olaj, legalább tíz éves. Mivel a két tizedes nem nagyon bírta a töményt, Hősöm verselte be legalább a felét. Tényleg finom volt. Aznap, úgy emlékszik, nem gyötörte a honvágy. (*BOZSIK Péter*)

VIRÁGHÁZ – 1. A legkisebb és legforgalmasabb temető a világon. A *Virágház*ba lehajtott fejjel és gyalogosan ment az ember, leginkább a Papukról vagy a Sár-hegységből,

lehetőleg visszafelé is térden csúszva vagy mászva, de volt egy pasi, aki kézen járt és tüzet nyelt közben.

2. Külföldi nagykövetek, tábornokok és diktátorok szenvedésének helye (a legtovább tartó sírás rekordját Kenneth Kaunda első zambiai elnök tartotta, akinek abrosz méretű zsebkendője volt). A honvédelmi és a belügyi titkárságok küldöttségeit pedig, árvíz-től tartva, soha nem engedték be egyszerre a Virágházba. A legboldogtalanabbak mégis a népfelszabadító háború veteránjai voltak, akikben csak a részvétnyilvánítások könyvébe írt bejegyzéseik tartották a lelket („... könnyebben viseltem volna el, ha a fiam hal meg...”).

3. A nép nagy államfő iránti kegyeletének szimbóluma. Ezért gondolja a nép ma azt, hogy a gazembert ki kell ásni, aztán irány Kumrovec.⁴⁵ Márpedig a nép mindent tud. És semmit nem felejt. Mert bölcs. (*Dejan NOVAČIĆ*)

VOJVODINA – A Vajdaság szerb megfelelője. Viszonylag kedvelt szállodanév az egykor autonóm tartományban. Nem utolsósorban a világ egyik legjobb közepes focicsapatának neve, amely a hatvanas és hetvenes években ért el jelentős sikereket az akkori Vásárvárosok Kupájában. A csapat szülővárosa Újvidék (Novi Sad), amely a mai nap is évente hetedhét országra szóló mezőgazdasági vásár színtere, aminek alkalmából a környező póznákra kítűzik mindazon népfiainak zászlaját, amely népek – kiváló minőségű termékeik révén – képviseltetve vannak épp az említett nagyszabású rendezvényen. A kupa révén a pöfögő traktor és a rőfögő kocasereg szoros összefüggésbe került alkalmanként a labdarúgással, ezért a Vojvodina stadionja körül is víg zászlók lengedeztek. Közülük az amerikai csillagos lobogók örvendtek a legnagyobb népszerűségnek, el is tünedeztek már az első éj leple alatt, ugyanis rendkívül sikkesnek számított a belőlük házilag barmolt gatyá. Ami a focicsapatot illeti, valószínű mintapéldája volt a két kapu közé szorult multikulturális projektnek, amely-

⁴⁵ Tito szülőfaluja Horvátországban.

ben, akárha a testvériség–egység vezérelvét követve, állandóan akadt egy-két magyar, vagy legalább magyarosan hangzó névvel futkározó játékos ugyancsak. Így például az ördögösen cselező Takács Szilveszter (két-szeres jugoszláv válogatott – egyesek azt a rémhírt terjesztették róla, hogy szlovák!), a kurta lábával bámulatos sprinteket levágó Mókus Sándor, vagy a leginkább sváb henteslegényre emlékeztető tetkóbajnok, Zemkó József, aki azzal a bámulatos tehetséggel, kifinomult technikával rendelkezett, aminek segítségével csaknem a tizenhatos vonaláról le tudta köpni a már jócskán a felezővonal felé igyekvő bírót. Az általában vasárnap délután játszott mérkőzéseket egyébiránt, valóságos kuriózum gyanánt, a pályához közeli toronyház emeleti ablakaiból is követni lehetett. Így például Schumacher Ottó kamaszkori haver, ma dubai pilóta szüleinek lakásából is. Igaz, csak a pálya fele látszott, de az a tény, hogy ingyen van, és senki se szólhat semmit, nagyon kellemes érzéssel párosult. A tévé aztán az esti összefoglalóban megmutatta a gólokat mind, ha voltak. (*FÉDERES Manó*)

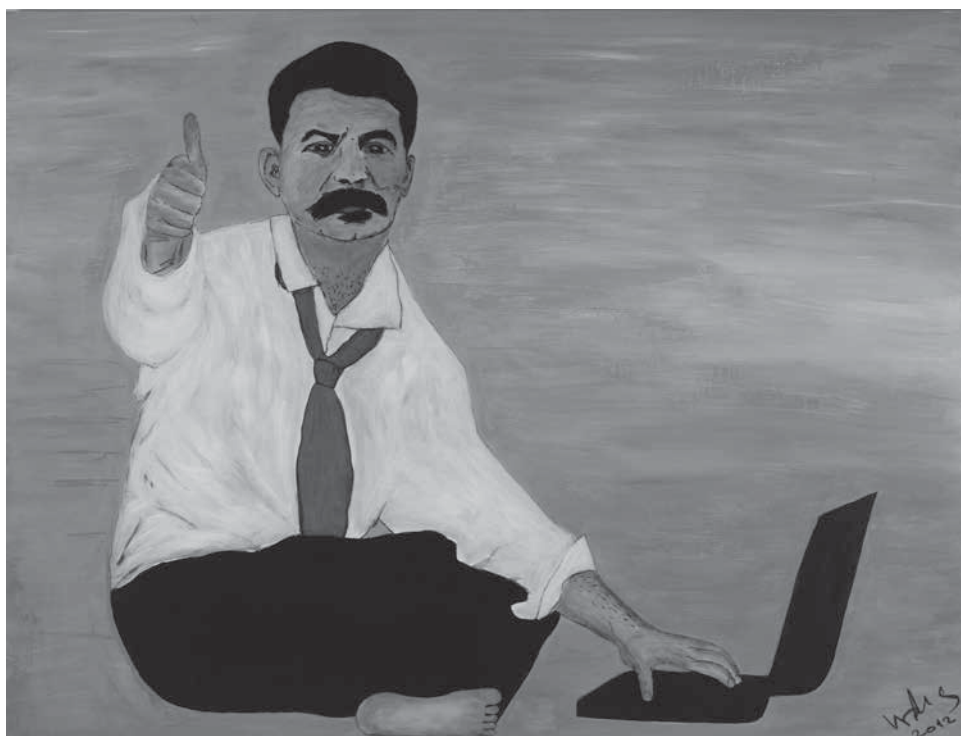
YOU GO! – Az erdélyiek többsége csak akkor juthatott el az egykori Jugoszláviába, amikor az már nem létezett. Természetesen vágyakoztunk oda, a „nyugati szabadság metaforája” volt számunkra, de csak a „szerencsések” keveredhettek valahogyan oda el – így az édesanyám is, 1971-ben, a *Napsugár* gyereklap képszerkesztőjeként, „csereprogrammal”. Évekig mesélte utána Újvidéket, Dubrovnikot, a (→*montenegró*)i (→*tenger*)partot, meg, természetesen, az embereket, akikkel összebarátkozott, mégis, a kézzelfogható tárgyak közül csupán egy akkor minden bizonytalansággal női cipő ragadt meg az emlékezetemben, amiben hazajött. Amikor évtizedekkel később, rondább formájában – a divat már csak ilyen – visszatért az úgynevezett „holdjáró” vagy „traktortalpú” lábbeli, nekem már semmit sem tudott mondani. Egyszerű felsőrész, a világosabb drapp és a sötétbarna elegye, fűző... – na de a talp és a sarok! Körülbelül hat-nyolc centi, poliuretán: ha belegondolok, rettenetes lehetett benne

közlekedni; de az irigység légköre, ami az anyám barátnőit áthatotta, máig előttem van. Később aztán el-eljutott hozzánk a *Jópajtás* gyereklap – persze a *Napsugár* szerkesztőségébe, onnan adogattuk egymás között körbe, mi, gyerekek –, a nyolcvanas években pedig már a sokkal gyakorlatiasabb, „élvezeti” cikkek – ezek már a temesvári és a zombolyai „szerb” piacról: a *Ronhill* és a *Vikend* cigik, pólók és bugyik, mindaz, ami Romániából hivatalosan és a gyakorlatban is szőrén-szálán eltűnt. A vajdahunyadi bentlakásban Lepa Brenát hallgattunk, ment a „*druže Tito...*” (→*Addig jó, míg Tito él*), néha „szerb” tévét néztünk (→*szerbiül tudni*), és mindig irigykedtünk. Mire az egykori Jugoszláviából bármit is megláttam, már nem is volt (→*Jugoszlávia hiánya*). A korai irigységünkhöz képest a számukra mélyen átélt (→*háború*) bennünk csak úgy csapódott le, hogy Dubrovnikban kicserélték a tetőcserepeket... (*SOÓ ZÖLD Balázs*)

YUGO – A legnépszerűbb jugoszláv gyártmányú gépkocsi. 32 kilowattos, 45 lóerős, 900 köbcentis, hossza 3940, szélessége 1580, magassága 1390 mm. A gyártását 1983 környékén kezdték, és úgy tűnik, nem áll szándékukban berekeszteni. A motor 45–65 lóerő között variál, a hátsó matricák pedig a következők: 45, 55, 65, 60efi, 45a, 55a, 45ax, 55ax, 55ex – a magasabb számot viselők drágábbak. Tanulság: szedd le a szomszéd matricáját, és vegyél olcsóbbat.

Arról híres, hogy sokat – akár több évet is – kell rá várni, miután az ember befizette a vételárat. Meg arról is, hogy a gyártó cég, a Zastava, a vásárlóival meglepetésjátékot játszott: „Találja ki, milyen autót kap majd!”. Szemre mind egyforma volt ugyanis, de a változó minőségnek hála, volt olyan, ami alig pár évig futott, vagy csak 30.000 kilométert, egy másikkal meg tíz-tizenöt évig se volt gond, akár 150.000 km-t is bele lehetett hajtani – ennek szerencsés tulajdonosa a következő autó vásárlásakor is csak erre esküdött.

A kilencvenes évek elején az amerikai filmekben is elkezdett megjelenni. Bruce Willis vezeti a *Die Hard* harmadik részében, megjelenik Brandon Lee alatt a *holló*ban. A *Start*

Sztálin nyom egy lájkot Jugoszlávia széthullására

Flag című, mindenki számára tökéletesen ismeretlen és föllelhetetlen filmben állítólag megelőznek vele néhány vw Caravelában ülő pasit, mire az egyikük megjegyzi: „Nem tud ez a Volkswagen gyorsabban menni? Nézd, mi előzött meg bennünket...”. Steve Martin *Fergeteges forgatás* című opuszában a főszereplővel együtt kerül a plakátra. A legtöbbet mégis a *Dögölj meg, drága Mona!* című recens hollywoodi filmben szerepel, ahol egy egész település lakossága csak Yugót vezet. Mindehhez nagyban hozzájárult egy New Jersey-i kereskedő ügyes reklámfogása, aki imigyen hirdette üzenetét: „Ha 30.000 dollárnál drágább autót vásárol, ingyen kap mellé ajándékba egy Yugót!”⁴⁶

Az évszázad üzletének nevezett Yugo-biznisz elég dicstelenül kezdődött. A belgrádi tévé egyenes adásban közvetítette a „kis jugókkal” megrakott szerelvény indulását a bari kikötő felé, ahonnan Amerikába hajóztak volna. Az ünnepség fényét magas rangú vendégekkel igyekeztek emelni, noha tudni

⁴⁶ Lásd még Féderer Ágnes *A pocskék autók Mona Lisája* című cikkét a *Népszabadság* 2007. szeptember 16-i számában: <http://nol.hu/utazas/archiv-464226>. Az Egyesült Államokban is forgalmazott Yugo a maga alig négyezer dolláros árával potom befektetésként kínálta magát, ám az első balesetek után a biztosítótársaságok hallani sem akartak a kocsiról. Vö. „Yugo. Or not.” (A felelős szerkesztő lábjegyzete.)

lehetett, hogy az autók nem készültek el teljesen. A szerelvény másnap vissza is érkezett a gyárba, hogy még beépítsék a hiányzó részeket. A yu-mitológia része az a – valószínűleg apokrif – történet, amely szerint egy új példány tulajdonosa nem tudta lenyitni az ablakot, és miután megbontotta a kárpitozást, ott a Vörös Lobogó (Crvena Zastava) gyár egyik munkásának üzenetét találta: „amilyen a fizetés, olyan a tekerés”. (*Zastava: →Fityó*) (Anonimus–Boris POPOVIĆ–Marko TASIĆ)

ZEMZADRUGA – Zemljoradnička Zadruga, azaz Földműves Szövetkezet: a benzinkút mögött állt a raktárunk, Csingágóban. Ide járt Csentó, akit akkor még nem Csentónak hívtak, karbidot lopni. Állt a görék mögött (ami a határt képezte a Dózsa Általános Iskola és a szövetkezet között) egy hatalmas diófa. Vagy hárs? Azon építettek a nagyobbak *Tarzánfészket*. Hősömet egyszer elkapta a csösz. Meghúzgálta a fülit. Csak nagy félelmek árán mert bemenni később. Karbidot sose lopott. De lőtt föl karbiddal konzervdobozt. Lehugyozod a karbidot, ráteszed a kilukasztott konzervdobozt (jó nagy legyen), vársz egy kicsit, és egy meggyújtott újságpapírral vagy kukoricacsuhéval belobbantod

a gázt (→nyárhó). Ügyesen, távol tartva a kezéd, nehogy elvigye a gravitációt ideig-óraig legyűró fém. Utána már csak arra kell ügyelned, nehogy rád essen. Hősöm emlékszik még egy magyar nótára. „Hogyha nékem sok pénzem lesz, fölülök a repülőre...” – így kezdődik. Van ennek két, az istenadta nép által kibővített sora, amelyek talán rávilágítanak a vaskos paraszti humorra: „Az én párom úri dáma, / beadom a zadrugába!” Ja, a feleséget azt beadja, de a földet csak a testén keresztül. Azt: Nem! Nem! Soha! (BOZSIK Péter)

ŽIVOTINJSKO CARSTVO – Nem vagyok édesszájú, mindig is a sósat szerettem. Azonban a *Životinjsko carstvo* nevű csokit több okból is kedveltem. Egyrészt a csoki finom volt, vagyis nem túl édes, és épp elfért a zsebemben. A másik pedig a csomagolás: a sötétkék háttér előtt különböző, rajzolt állatokat lehetett látni: elefántot, zsiráfot, oroszlánt, tigrist, majmot, a többire már nem emlékszem. Amikor kicsomagoltam a vékony táblát, egy állatos kép került a kezembe. Sokszor csak azért vettem meg a csokit, mert gyűjtöttem a képeket. A *duplikátokat*, vagyis az azonos képeket elcsereberéltem.

Kölyökként nem is gondolkodtam el a csoki nevén, csak most tűnt föl, hogy talán nem is lenne olyan egyszerű a fordítása. Ugyanis a „*životinjsko*” szó az „állat” főnév melléknevesített változata, a „*carstvo*” pedig birodalmat jelent. A csokoládé nevét tehát a legegyszerűbben „állatbirodalomnak” fordíthatnánk, vagyis arról az országról, államról van szó, ahol az állatok élnek. De elképzelhető egy másik fordítás is, eszerint a gyártók a csoki nevével a korábbi déli szláv birodalom, a királyi Jugoszlávia embertelen dimenzióira utaltak (ugyanakkor abban sem vagyok biztos, hogy ez jugoszláv termék volt). A birodalom állat, mindenkit felfal. A csoki kockái pedig a népek sokaságát jelképezhetik ebben az összefüggésben, aki meg lenyeli őket, az a kálickából kiszabadult állat. Hobbes szerint ez az állat az állam, a szörnyeteg Leviatán. Jugoszláviában a testvériség-egység partizán ikonja, Tito testesítette meg ezt a szörnyete-

get, akinek vezetéséhez egyszerre kötődnek a második világháború utáni népiertások, a jugoszláv Gulag a Goli otok szigeten, illetve a nyugat-európai, sőt amerikai demokráciák cenzúrázott importálása az országba, a birodalomba. Így a balkáni Leviatán egyszerre testesítette meg a hobbesi, önkéntes választáson alapuló politikai és az erőszakkal birtokló államformát.

Ahhoz, hogy az egyik vagy a másik államforma működni tudjon, szükség van áldozatokra. Az áldozatok pedig mindig azok az egyének, akik pusztá jelenlétükkel provokálják, veszélyt jelentenek a (paranoiás) közösségek, tömegek számára. Idevágónak érzem egy másik filozófus, Nietzsche gondolatait az államról: „Állam? Mi az? Nos tehát! Most hegyeztétek fületeket szavamra, mert íme, a népek haláláról szólok most néktek. Az állam a leghidegebb szörnyeteg minden hideg szörnyetegek közül. Hideg még a hazugsága is; és szájából ez a hazugság kígyózik elő: »Én, az állam vagyok a nép.«”⁴⁷

Amikor izgatottan kibontottam a *Životinjsko carstvo*-s csokit, akkor persze eszembe sem jutott mindez, csorgó nyállal faltam a kockákat, a képet a fiókomba csúsztattam a többi közé. Titót pedig szerettem, az utcámban és az óvodában mindig azon veszekedtünk, amikor partizánosdit játszottunk, hogy kié lesz a Tito-szerep. A szocreál (→*partizános filmek*) legvéresebb csatajeleneteit utánozva őrlöngtünk a játszótéren, hol magyar, hol pedig szerb csoportok ellen, s mindig a legyőzött fél volt a fasiszta. Így könnyen megtörténhetett, hogy a fasiszmus ellen harcolva („Smrt fašizmu, sloboda narodu!” – „Halál a fasiszmusra, szabadságot a népnek!”), mi lettünk néha a legyőzött fasiszták. Rendszerint persze a legerősebb fiú lehetett Tito, az, aki mindenkit megvert, akitől mindenki félt, akit mindenki tisztelt, s akinek, ha olyan kedve szottyant, simán kikapta a kezemből a maradék csokit. „Te hülye állat!” – morogtam magamban, titokban, anélkül, hogy tudatosodott volna bennem, az állat ríme: az állam. (ORCSIK Roland)

47 (Kurdi Imre fordítása.)